

RADYO VE RADYOCULUK

Derleyen: Sevda Alankuş

Nilüfer Timisi-Nalçaoğlu

Tuğrul Eryılmaz

Ragıp Duran

İpek Çalışlar

Beybin D. Kejanlıoğlu

Erol Önderoğlu

Ülkü Giray

IPS İletişim Vakfı Yayınları: 8
Habercinin Elkitabı Dizisi: 5
© IPS İletişim Vakfı
İkinci Baskı 2005
Birinci Baskı 2003

Faik Paşa Yokuşu No:4, K3, D: 8-9
34900, Beyoğlu, İstanbul
Tel: +90 212 251 1503 Faks: +90 212 251 1609
e-posta: bia@bianet.org
web sitesi: www.bianet.org

Baskı: Ser Matbaası
Merkezefendi Mahallesi, 4. zer
Sanayi Sitesi, Fazıl Paşa Cad. 16/26
Tel: (0212) 565 17 74
İstanbul

Bu kitap Avrupa Birliği'nin mali desteğiyle yayınlanmaktadır. Burada dile getirilen görüşler IPS İletişim Vakfı'na aittir. Dolayısıyla hiçbir biçimde Avrupa Birliği'nin resmi görüşleri olarak değerlendirilemez.

İÇİNDEKİLER

İkinci baskı için

V

BİA ve BİA eğitim çalışmaları üzerine

Sevda Alankus

15

Önsöz

Sevda Alankus

33

Küresel iletişim ortamı ve yerel radyolar

Nilüfer Timisi-Nalçaoğlu

63

Radyo ve radyoculuk

Tuğrul Eryılmaz

87

Bir haber medyası olarak radyo

Ragıp Duran

113

Türkiye’de radyo haberciliğinin gelişimi

İpek Çalışlar

131

Türkiye’de radyo ve televizyon yayıncılığı siyaseti

Beybin D. Kejanlıoğlu

145

“Uyum Yasaları” ve radyo-televizyon yayıncılığı

ile ilgili son düzenlemeler

Erol Önderoğlu

177

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ve özgürlükler

Erol Önderoğlu

193

Radyo için spikerlik ve sunuculuk

Ülkü Giray

203

Yazarlar

215

BİA yerel medya eğitim programları katılımcı listesi

221

İkinci baskı için

Bağımsız İletişim Ağı' nın (BİA) yerel gazeteci ve radyoculara yönelik olarak iki aşamada gerçekleştirdiği eğitim çalışmalarında yapılan sunuşlarla tartışmaların, atölye çalışmalarının ürünü olan ve 5 kitaptan oluşan *Habercinin Elkitabı* Dizisi'nin ilk baskısı, 2003 yılında yayınlandı. Kitaplar vakıf (IPS) yayını oldukları için dağıtımlarında ticari bir amaç güdülmedi. Türkiye'deki erişebildiğimiz bütün Üniversite kütüphaneleri ile İletişim Fakültesi öğretim üye ve görevlilerine, ayrıca eğitim çalışmalarımıza katılan ya da katılmayan bir çok yerel medya çalışanına ücretsiz olarak ulaştırıldı. Ayrıca, BİA'nın "bilgiyi ortaklaşa üretilen ve paylaşılması gereken bir değer" olarak görmesiyle tutarlı olarak, BİA'nın internet haber sitesi bianet'e de konularak (http://www.bianet.org/diger/bia_kitaplik.htm) arzu eden herkesin faydalanmasına sunuldu. Sonuçta tam da hedeflediğimiz gerçekleşti ve kitaplarımız geçtiğimiz iki yıl içerisinde iletişim fakültesi öğrencileriyle, yerel medya çalışan-

larının temel başvuru kaynağı haline geldi ve tükendi. Bu yüzden de bize yeni baskılarını yapma gereğini duyurdu.

Peki kitaplarımızın birinci baskılarının yayınlanmasından bu yana geçen zaman içinde neler oldu? Tam kitapları derleyerek, önsözlerini yazdığım sıralarda başlayan Irak'taki işgal, üçüncü yılına girdi ve işgale neden gösterilen kimyasal/nükleer silahlar asla bulunamadı. Saddam yakalandı ve büyük bir medya senaryosuyla saklandığı "delikten" çıkarılmış perişan haliyle ekranlarda ve gazetelerde defalarca gösterilen diktatörün sonradan—bir Amerikalı askerın ifadesiyle—aslında savaşarak ele geçirildiği anlaşıldı. Yine Amerikalı askerlerin bir yandan Iraklı sivil ve askerler üzerine işkence uygularken, diğer yandan ellerinde sigaraları ya da zafer işareti yaparak çekti-dikleri "hatıra" fotoğraflarının, önce internet sitelerinde, sonra da El-Cezire televizyonunu takiben bütün dünya basınında yayınlanması, Arap/İslam dünyasında infial yarattı.

Bu defa da yine internet aracılığıyla "Iraklı direnişçilerin" öyle ya da böyle işgalcilerle ilişkilendirip, kafalarını gövdelerinden ayırdıkları sivillerin görüntüleri dolaşıma sokuldu. Bu ikinciler nasıl kimileri üzerinde "olanları hakkediyor bu barbarlar" duygusunu yarattıysa, birinciler de işgal karşıtlarına olan desteği artırdı. Nitekim bu "hatıra" fotoğraflarından birisi yürütülen işgal karşıtı küresel mücadelenin sembolü haline geldi. Yine de dünya özellikle de ABD kamuoyunu kontrolündeki medya te-kelleri aracılığıyla yıllardır bu işgale hazırlamış olan Başkan George Bush ülkesindeki seçimleri ikinci kez kazandı. Irak Dünya Mahkemesi (WTI), Bush'u İstanbul'da giyabında ve sembolik olarak yargıladı. Dünyadaki savaş karşıtları ilk defa bu kadar büyük ölçekli bir dayanışma ve eylemlilik içerisine girerek, küreselleşmenin sadece sermaye ve onun politik

çıkarlarının değil, ona karşı olanların da küreselleşmesi olduğunu gösterdiler. Bu karşı-örgütlenmeyi de büyük ölçüde internet ortamını kullanan “kendi-medyalarını” aracılığıyla gerçekleştirip, “ana akım” medyayı da, yaptıkları eylemleri “göstermek/duyurmak” zorunda bıraktılar.

Ancak Irak'taki sivil-asker ölümlerinin sayısı durmadı. Yaygın medya ve gözleri onda olanlar için, bu ölümler artık “güvenli” oturma odalarında büyük bir alışkanlıkla ve sorgulamadan seyrettikleri “öteki/uzak” ülkelerde gerçekleşen yüzlerce “kötü” haberden birisi haline gelmiş durumda. En azından televizyonlar bu “öteki” ülkelerden “teröristlerin”, neredeyse kapılarının dibinde gerçekleştirdikleri bir şiddet eylemini gösterene, böylelikle bu adaletsizlik içinde dünyadaki hiç bir yerin; evlerinin, işyerlerinin, her gün kullandıkları otobüslerin, metronun güvenli olmadığını duyurarak onları bir kaç gün sürece korkulara salana kadar.

Yani, dünya üzerinde tek-kutuplu bir egemenlik kurma mücadelesinin sembolü haline gelen İsrail'in işgallerine verilen destek ile Birinci Irak işgalinin arkasından aslında her yer “savaş yeri” haline gelmiş durumda; Endonezya'da dans için gittiğiniz bir diskotek, New York'taki işyeriniz, Kabil'deki her yer, İstanbul'da önünden geçtiğiniz bir konsolosluk ile banka binası, bitişiginde dükkanınızın bulunduğu bir Sinagog, Londra'da hep kullandığınız bir otobüs ile metro hattı. Ve “şiddet” neredeyse “medya” da orada, “beyaz sıradan insanın”, “yabancı/Müslüman/Doğulu/” düşmanlığını “yargısız infazlar” ile körüklemeye devam etmekte.

Bu arada devam edeyim, kitaplarımızın birinci baskısının doluşımında olduğu bu son üç yıl içerisinde, dünya—her birinde

yaygın medya ile alternatif medyanın gazetecilik sorumluluğu ve etiği açısından büyük sınavlar verdiği—başka büyük bir felaketle daha yüzleştirdi; şimdiye kadar karşılaşılan en büyük doğal afetlerden birisi tsunami, Hint Okyanusu'nda kıyısı olan ülkelerin haritalarını değiştirip, milyonlarca insanı yuttu. Her “kriz” ortaya çıktığında yapıldığı gibi, özellikle haber kanalları günlerce süren canlı yayına geçtiler. Ancak bu enformasyon bombardımanına rağmen hala kimse, ölenlerin ve kayıpların yaklaşık sayısını, ölümlerin kolayca telaffuz edilemeyecek rakamlara ulaşmasında bu ülkelerdeki yoksulluğun rolünü, ya da bir daha böyle felaket olursa nasıl hazırlanılmak gerektiğinden haberi değil. Biliyorsunuz, “yoksulluk” medya için tek başına haber değeri taşıyor, yoksullar ancak yoksulluk nedeniyle —Türkiye’den örnek vereyim—“iç çamaşırları ve pijamalarıyla sık semtlerin plajlarını, parklarını doldurduklarında”, “kapkaççılık yaptıklarında”, “sabıkalı oldukları için dur emrine uymayarak, polis tarafından vurulduklarında” haber oluyorlar. Bu son üç yılda da aynı oldu. Bir örnek de dünyadan; açlık nedeniyle ölümün eşliğindeki binlerce Afrikalı çocuk en son, bu defa internet üzerinden de canlı olarak izlenebilen ve yine yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı imkanlarla büyük bir eşgüdümle gerçekleştirilen Live Aid konserleri nedeniyle “haber” ve “yardım çağrılarında” konu oldular.

Türkiye’ye gelince; son üç yıl içerisinde, AK parti iktidarıyla birlikte yeni bir mecraya giren Batılılaşma macerası en sonunda Türkiye’nin AB’ye tam üyelik için pazarlıklara başlayıp başlayamayacağını anlaşılaacağı bir güne; 3 Ekim 2005 tarihine kilitlendi. Diğer yandan bu satırlar yazılırken söz konusu tarihin Türkiye’ye ne getireceği henüz bilinmemekle birlikte, neler getirdiği biliniyor. Yıllardır en zor politik ve ekonomik koşullar-

da mücadeleler veren “demokratikleşme yanlıları” bir kez daha, kendi insanları istediği için değil, toplumsal bilinçaltımız haline gelen Batı’ya kendimizi beğendirmek için yapılan “demokratikleşme paketlerine” sevinmek durumunda kaldılar. Ancak bu defa, Batılıların “şark kurnazlığı” diyerek yutmayacakları bazı maddeler ve koşullarla güdükleştirilen demokratikleşme konularına, her zamankinden daha örgütlü olmak üzere müdahale ederek, başarılı da oldular. Böylece örneğin, bir tabu daha yıkıldı ve TRT haftanın belli gün ve saatlerinde uzun yıllardır Türk oldukları ve Türkçenin “bozulmuş” ağızını konuştukları söylenen Kürtler başta olmak üzere, diğer etnik dillerde yayıncılığa başladı. Görebildiğim kadarıyla da, ilk yayınların yarattığı heyecan geçtikten sonra, bu programlar sadece müziklerini, dillerini TV’den da duymak duymak isteyen ve de buna vakit bulabilenlerin kendilerine ayrılmış gün ve saatleri takip edebilmelerine izin vermeyecek bir koşuşturma içinde olmayanların izlediği, herhangi bir program haline geldiler. Şimdilerde yine AB tam üyeliğinin gereği olarak, ikinci bir tabu daha yıkılıyor, RTÜK, TRT dışında kalan özel radyo ve televizyon kanallarına farklı etnik dillerde yayın yapma imkanı verecek tüzük değişikliği için hazırlıklar yapıyor.

Türkiye’deki medya ortamıyla ilgili başka her şey ise bildiğiniz gibi; yaygın medya ortamı Uzan ve Dinç Bilgin gruplarının yarış dışı kalmalarının sonucunda artık sayıları daha da azalmış bir kaç grubun denetimi altında. Bu gruplar tarafından çıkarılmayan, gazeteler bu defa dağıtım tekeline takılabiliyorlar. Yıllardır adlarını ezberlediğiniz “medya starları” büyük transfer paralarıyla bir zamanlar hakkında söylemediklerini bırakmadıkları rakip grup televizyon/gazetelerine transfer oluyorlar, bu gazetelerin yeni muhabirleri ise ancak cep harçlığı

sayılabilecek paralarla, hiç bir gelecek güvenceleri olmadan, kendisinden büyük bir gazetede iş bulabilmiş olmanın “onuruy”l” yetinmesi beklenerek, haber peşinde koşuyorlar.

Bu koşullar altında seslerini duyuramayanların sesi olmak iddiasında ve medya pazarına ancak kıyısından tutunabilmiş gazeteler, yeni çıkmaya başlayan “Birgün” gazetesinin durumunda olduğu gibi ayakta durma mücadelesi veriyorlar, ya da bir kapanıp bir çıkan “Pazartesi” Dergisi ile “Buğday” Dergisinin yaptıkları gibi, çeşitli yaratıcılıklarla ve proje destekleriyle dayanmaya çalışıyorlar. Yani, “bizim medya” ya da sivil toplum medyası cephesinde de umut veren yeni bir gelişme yok. Benim Türkiye koşullarındaki durumları nedeniyle “sivil toplum medyası” sayarak, varlıklarını, güçlenmelerini, kaliteli ve etik ve politik olarak sorumlu habercilik yapmalarını çok önemsemişim yerel medyanın koşulları da daha iyiye gitmiş değil.

Bu koşullar altında BİA ne yaptı? İkinci bir AB destekli proje ile internet ortamındaki varlığını BİA² adıyla sürdürerek, ayakta kalmayı ve Türkiye medya ortamındaki önemli bir eksikliği “başka haber” duyma gereksinimini karşılamayı başardı. Dolayısıyla bir yandan gönüllü temsilcileri aracılığıyla yerellerin sesi olmaya devam ediyor, şu anda BİA'ya haber geçen ya da haberlerini veren çok sayıda kadar yerel medya kuruluşu var. Diğer yandan da, BİA², İstanbul'daki merkezi aracılığıyla yürütülmesini üstlendiği “Medya Özgürlüğü ve Bağımsız Gazetecilik İzleme ve Haber Ağı” başlıklı projenin de gereği olarak haber yapılmayanları, yapılsa bile sansasyonel gazeteciliğin haber üslubu içerisinde kaybolanları—kadınları, çocukları, azınlıkları, onlarla ilgili hak ihlallerini ve gazetecilik etiği ihlallerini haber yapmaya devam ediyor. Ayrıca artık BİA²'nin kazanımları üstüne yükseldiği 2000-2003 arasında gerçekleştiri-

len BİA projesi zamanında yerel medya habercilerine yönelik olarak başlatılan, sonucunda da elinizdeki kitap dizisinin yayınlanmasına yol açan eğitim çalışmalarını da artık daha özgül bir amaç çerçevesinde sürdürüyor. BİA², bu defa eğitim kadrosunu aralarına yeni akademisyen ve gazetecileri katarak daha da zenginleştirdi ve üç ayaklı bir eğitim programını hayata geçirmek üzere yola çıktı.

Hak savunuculuğu yapan avukatlara yönelik olarak gerçekleştirilen eğitim ile sivil toplum örgütlerinin temsilcilerine yönelik olarak gerçekleştirilen ve onları hak ihlali takipleriyle medya ile ilişkileri konusunda güçlendirmeyi hedefleyen eğitimler tamamlandı. BİA²'nin genel olarak medyayı ve sorumluluğunu tartışmaya, etik ve politik olarak sorumlu gazeteciliği ve haberciliği yaygınlaştırmaya yönelik eğitim çalışmalarına ise kaldığı yerden devam ederek, yerel gazetecilerle eğitimleri bu defa "hak haberciliği" konusunu tartışmak ve deneyimlemek üzere bir araya getirdi. Projenin eğitim ayaklarının üçüncüsünü oluşturan bu eğitimin, birinci basamağı tamamlandı. BİA², bu ön-sözün yazıldığı sıralarda, ayağın ikinci ve üçüncü basamakların başlamasına yönelik hazırlıklarını tamamlıyor. Bu defa, özgül olarak kadın ve çocuk hakları haberciliği konusunda eğitim vermek üzere, yine 6 farklı bölgeye gidilerek, aralarına her gidişimizde daha çok "mektepli gençlerin" katıldığını sevinçle gördüğümüz, yerel gazetecilerle buluşulacak.

Şimdi de size iki sevinçli haberim var: 1997'de başlayan bir hayalin peşine düşülerek üzerine çalışılmaya başlanan, 2000 yılında ise hayata geçirilmeye başlayan BİA ve BİA² projeleri, Mayıs 2006'da gerçekleştirilecek bir uluslararası bağımsız medya buluşması ile sonuçlanıyor. Ancak bundan önce bir şey daha yapacağız. Çok kısa bir süre içinde, BİA² projesi çerçevesinde

sinde üç ayrı grup—avukatlar, hak örgütleri temsilcileri, yerel gazeteciler— için ayrı ayrı tasarlanmış eğitim çalışmalarının ürünü olan metinleri bir araya getiren yeni derleme kitaplar yayınlamaya başlayacağız. Nihayet, dünyanın farklı coğrafyalarından gelerek, bizimle deneyimlerini paylaşacak medyacılara onlar üzerine düşünen, fikir öncülüklerini yapanları bir araya getirecek büyük bir buluşmayı, “Uluslararası Bağımsız Medya Forumu”nu 2006 ilkbaharında ve İstanbul’da gerçekleştireceğiz.

Gelelim kitaplarımızın ikinci baskısıyla ilgili söylemek istediklerime. İlk baskıya yazdığım Önsöz’den de anlaşılacağı gibi, kitaplarımızdaki metinlerin çoğunluğu eğitim çalışmalarımız sırasında gerçekleştirilen seminer ve atölye çalışmalarının metinleri. Eğitimlerimizden, konuşma metinlerini gözden geçirecek, gerekirse eğitimler sırasında yaptığımız kayıtların deşifre edilmiş metinlerinden eklemeler yaparak, yine eğer gerek duyuyorsa okuyucuları yeni okumalara yönlendirecek kaynaklar da vererek bize iletmelerini istedik. Kimi arkadaşlar metinlerini yeniden yazdılar, kimileriye ilk halini koruyarak, sadece bazı eklemelerle yetindiler.

Ben mümkün olduğu kadar elime geçen metinlerin üslubunu koruyarak, diğer yandan yazdığım Önsözlerle, kitaplar ve yazarların ortaya koydukları problematikler arasında ilişki kurarak, onları zaman zaman tartışmaya açarak, katıldığım ya da katılmadığım konuları belirterek, en önemlisi beş kitabın her birinin kendi içinde ve birbiri arasında bir anlatı bütünlüğü sağlamaya çalışarak derlemeyi gerçekleştirdim. Bu nedenle çalışmalar arasında eğitimlerin yaklaşımlarını yansıtan farklılıklar görebileceğiniz gibi, birbiriyle örtüşen hatta birbirini tekrarlayanlarla da karşılaşabileceksiniz. Ayrıca belirli bir

format belirlemediğimiz ve bazı eğitimlerimiz de sundukları konuşma metinlerini değiştirmeden bize göndermeyi tercih ettikleri için, fark edeceğimiz gibi kimi çalışmalar kaynakça, dipnot ve referanslar içermeyen “konuşma metni” özellikleri gösterirken, diğerleri bunları içeriyor.

Bu arada ikinci baskımızı yaparken de, aynı yöntemi izledik ve eğitimlerimize metinlerinde değişiklik yapmak isteyip istemediklerini sorduk. Gelen yanıtlara göre de, esas olarak, birinci baskımızda yer alan yazılar üzerinde çok önemli bir değişiklik yapmadan, karşınıza çıktık. Ancak ben kendime ait Önsözler’i yeni kaynaklarla zenginleştirmeye çalışarak, ya da edit etme sürecinde—bilgisayardaki marifetimin azizliğine uğrayarak—kaybolmuş kimi kaynakları ekleyerek yeniden gözden geçirdim. Yaptığım en önemli değişiklik ise, üçüncü kitabımız, *Medya, Etik ve Hukuk*ta oldu. Fikret İlkiz’in ilk baskımızda yer alan “Türkiye’de Sansür, Hukuk ve Haber” başlıklı yazısını bu yazının esasını da kapsayan daha güncel bir yasaklama kararının eleştirisi ile değiştirdik. Aynı şekilde beşinci kitabımız *Radyo ve Radyoculuk*ta da Erol Önderoğlu “demokratikleşme paketleri”ni izleyen “Uyum Yasaları” ve radyo-televizyon yayıncılığı ile ilgili son düzenlemeler” başlıklı yazısını daha sonra çıkarılan 6. ve 7. “Uyum Paketleri” ve değiştirilen yasalar temelinde güncelleştirdi ve Türk Ceza Kanunu’ndaki değişiklikleri iletişim ve ifade özgürlüğü açısından değerlendiren “5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu ve Özgürlükler” başlıklı yeni bir yazı ile de katkıda bulundu.

Bunun dışında neler oldu? BİA’nın her biri iletişim çalışmaları alanının adları başka çalışmalarıyla da bilinen akademisyen eğitimcileri, yeni kitaplar yayınlayarak, yeni akademik ve/veya idari unvanlar aldılar. Gazeteci eğitimlerimizden olup da, yaygın medyada çalışanlar ise, haklı olarak ünlendikleri “etik

ve politik olarak sorumlu gazeteciliklerini” ödün vermeden sürdürdüler, ancak aralarından birisine bu izin verilmedi ve işinden edildi.

Sonuç olarak 24 yazar tarafından kaleme alınmış 28 birbirini tamamlayan metinden oluşan 5 kitabımız yenilenmiş haliyle elinizde. Farkındaysanız artık birinci baskıda yaptığım gibi onlardan “kitapçık” olarak söz etmiyorum. Çünkü, kolayca taşınıp okunabilsinler diye “küçük” ebatla tasarlanan dizimiz boyutlarını aşan bir işlev yerine getirdi, yukarıda da belirttiğim gibi, genç gazeteci adaylarıyla, gazetecilerin başucu kitapları arasına girdi. şimdi daha da fazla kimseye ulaşmak istiyoruz.

Hepinize iyi okumalar ve yeni BİA kitaplarıyla, etkinliklerinde, eğitimlerinde görüşmek üzere...

Sevda Alankuş, Eylül 2005. Kuzey Kıbrıs.

BİA VE BİA EĞİTİM ÇALIŞMALARI ÜZERİNE

*Sevda ALANKUŞ**

Bağımsız İletişim Ağı (BİA), Türkiye'deki yaygın/ülkesel medya ortamının teksesliliğinden rahatsız olan IPS İletişim Vakfı, TMMOB (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği) ve TTB (Türk Tabipleri Birliği) gibi sivil toplum kuruluşlarının alternatif bir medya ağına duydukları gereksinimle; "yerellerin sesi" olmak üzere yola çıkan, ancak ekonomik, siyasal, yasal zorluklar nedeniyle bunu yapabilmekten alıkonan yerel medya kuruluşlarının, ayakta durabilme mücadelelerinin bulunduğu yerde doğdu. Bu yüzden de, hedefini halihazırdaki teksesliliğin sorumlusu olan ülkesel ölçekli kamusal ve ticari medya karşısında, sivil toplumun kendini ifade edebilmesinin aracı olarak, "**yerel medyanın güçlenmesi**" olarak koydu. Başka ifadeyle, anti-teknelci düzenlemeler gerçekleştirilmediği; kamu hizmeti yayıncılığı çokkültürlülük politikaları doğrultusunda ve "özerk" olarak yeniden yapılandırılmadığı sürece, farklı ka-

* Doğu Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı, BİA² Eğitim Danışmanı.

muların seslerini duyurmalarına izin vermeyecek olan mevcut yaygın medya ortamının, ancak güçlü bir yerel/sivil medyanın varlığıyla dengelenebileceği, çoğulculuğa açılacağı tespiti-nden yola çıktı.¹ BİA bu anlamda, yerel medyanın güçlenmesi yoluyla, Türkiye'deki medya ortamının demokratikleşmesi- ni hedefleyen bir projenin adı.

BİA yerel medyanın güçlenmesinden ne anlıyor?

BİA, yerel medyanın güçlenmesinden, yerel medya kuruluşla- rının karşı karşıya buldukları ekonomik, siyasal, yasal güç- lükler karşısında kendi ayakları üzerinde durabilecek duruma gelmelerini anlıyor. Ancak bu güçlenmeyi yerel medyanın yaygın medyayla rekabet edebilmesi anlamında tanımlamı- yor. Nedeni de, sadece böyle bir rekabetin imkansızlığıyla de- ğil, bu rekabetin yersizliğiyle ve yerel medyanın tanımı gereği farklı bir "üretim" talip olmasıyla ilgili. Yani yerel medya ku- rumları, ülkesel/yaygın medyanın hedef kitlesini kazanıp, ken- dilerinde tutmaya değil; onun geniş bir yelpazeye yayılmış okur/dinleyici/izleyici kitlesinin beklentileri açısından hiçbir

¹ Burada esinlendiğim model, *Süleyman İrvan*'in bu meseler üzerine düşünen iki İngiliz ara- sırmacı *John Keane* ile *James Curran*'in önerdiklerini biraraya getiren modeli oldu. Bu mo- delde, siyasal iktidarın kontrolünden kurtulmuş kamu hizmeti medyalarının merkezde yer aldığı, etrafında tekelleşme eğilimlerinin önüne geçildiği ticari medya ile sivil toplum medya- ları bulunduğu üç halkalı bir medya ortamı tasarlanıyor. İlgili çalışmalar için bkz.: J. Keane (1992) *Medya ve Demokrasi*, çev. H.Şahin, İstanbul: Ayrıntı, 1992; J. Curran (1994), "Kamusal bir Alan Olarak Medyayı Yeniden Düşünmek", çev. S. İrvan, İLEF Yıllık 93 : 215-243; ayrıca S. İrvan (1994), "Demokratik Sistemde Medyanın Rolü", *Birikim* (68/69): 76-83. Ayrıca Curran'ın medyanın demokratikleşmesiyle ilgili modelini daha ayrıntılı olarak işlediği bir diğer yazı için bkz.: J. Curran (2002), "Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Bicme", *Medya, Kültür, Siyaset*, Der. S.İrvan, Ankara: Alp Yay.

zaman dolduramayacağı bir boşluğu doldurmaya talipler: Günümüzün yersiz/yurtsuzlaşmış insanına, coğrafi ya da kültürel olarak kendilerini ait duyabilecekleri **yer**'ler gösteriyorlar. Bu yüzden de, belki yerel medya ile yaygın medyanın her ikisi de, aynı temel -haberlendirme ve eğlendirme- işlevleri yerine getiriyorlar, ancak bunu farklı farklı biçimlerde yapıyorlar ya da yapmak zorundalar.

Özetle, yerel medya ile yaygın medya birbirlerinin yerini ancak kısmen doldurabilecek şekilde üretimler hedefleyen, birbirinin yerini almadan yan yana, paralel işleyen kanallar olma özelliği taşıyorlar. Bu tespit bizi iki önemli sonuca götürüyor. Birincisi, yaygın medya karşısında, **yerel medyanın vazgeçilmezliği**. Örnek olarak gazetelerin tarihine bakalım. Gazeteler, ilk ortaya çıkışları itibariyle yereldiler. Ancak taşıdıkları gücün farkına varılması, onlara ulus-devletin siyasal sınırları içerisinde "birlik ve beraberliği" sağlamak üzere, ulusal bir dil ile ulusal kimliğin inşası gibi önemli bir misyon yüklenmesine yol açtı. Sonraları aynı misyonu ortaya çıkış sırasıyla radyo ve televizyon da üstlendi. Bu defa radyo istasyonları ile televizyon kanalları, özellikle de okuma yazma oranının düşük olduğu gelişmekte olan ülkelerin uluslaşma ve modernleşme süreçlerinde önemli işlevlerle donatıldılar, bu nedenle, ulusal/merkezi biçimde yapılandırılarak siyasal iktidarların denetiminde tutuldular. Ancak biliyoruz ki, ulusal/merkezi nitelikli haber medyasının yanı sıra, yerel nitelikli medya karşılaştığı -özellikle de yerel radyo ve televizyonlara yönelik- her türden engellemeye karşın, varlığını sürdürdü. Çünkü, ulus-devletlerin "ulusal birlik ve beraberlik" adına yürüttüğü bütün kültürel olarak tektipleştirici politikalara rağmen, bir yandan ulus-devlet öncesinden devralınan etnik, dinsel, kültürel farklılıklara dayalı yerel kim-

likler varlıklarını korurken; diğer yandan ulus-ötesi aidiyetler sunan “çevrecilik” gibi- yeni aidiyet tanımları ortaya çıkmıştı ve bunların her biri, kendilerini ifade etme ihtiyacı içindeydiler. Kullandıkları kanallar ise, eskiden olduğu gibi, şimdi de, yayıncılığını her zaman ortalama, genel ve geniş bir kitleye göre yapmak durumunda olan ticari ya da kamusal nitelikli yaygın/ülkesel medya değil; özgül, farklılaşmış grup çıkarlarına sahip, tanımlı kitlelere seslenen **yerel medya** veya **sivil toplum medyaları** oldu. Yerel medya özellikle de sivil toplum medyalarının -çoğunlukla yasal engellemeler nedeniyle- mevcut olmadığı durumlarda, hep çok önemli olmaya devam etti.

Yaygın/ülkesel medya ile yerel medyanın birbirlerinin yerini tutmalarının mümkün olmadığı, dolayısıyla aralarındaki ilişkinin rekabet ilişkisi olamayacağına dair yukarıdaki tespitin, bizi götürdüğü ikinci sonuç ise şu: **Yerel medyanın yaygın medyaya ne ise, o olmaması gerekiyor**. Bunun anlamı, yerel medyanın sadece farklı değil, genel geçer olana alternatif bir kurumsallaşma ve habercilik anlayışı içinde olması demek. Dünyada yerel/sivil medya kuruluşlarının alternatif olarak örgütlenme ve habercilik yapımlarına dair deneyim oluşturacak çok sayıda örnek var.

BİA da bu konuda önemli bir deneyim oluşturuyor ve Türkiye'deki ilk örnek. O halde yukarıdaki başlıkla sorulan soruya şimdi cevap verelim: BİA, yerel medyanın güçlenmesinden onun alternatif bir biçimde örgütlenmesini ve habercilik yapmasını anlıyor.

Alternatif bir yerel medya örgütlenmesi ve habercilik örneği olarak BİA

Yukarıda sivil toplum kuruluşlarıyla, yerel medyanın gereksinimlerinin buluşması sonucu ortaya çıktığını belirttiğimiz BİA, örgütlenme açısından, yerel radyo/gazeteler arasında haber ile program üretimi/paylaşımı temelinde yatay bir dayanışma ağını hayata geçiriyor. Bu anlamda bir yerel medya inisiyatifi ve yerel medyanın ancak böyle inisiyatifler, alternatif örgütlenme projeleriyle ayakları üzerinde durabilir hâle geleceğini düşünüyor.

Bilindiği gibi, Türkiye’de tarihi ulusal medya kadar eski sayılabilecek bir yerel gazetecilik tarihi var ve ülkeye ilişkin medya tarihi “**Anadolu Basını**” da denilen- bu yerel gazeteler ihmal edilerek yazılamaz. Diğer yandan, Türkiye’nin çok-dinli/etnikli mirasından ötürü sahip olduğu -Cumhuriyet dönemiyle birlikte, bin bir güçlkle ve uzun yıllar sadece Hıristiyan azınlıklarla sınırlı olmak üzere çıkarılan- köklü bir “**azınlık gazeteleri**” geleneği de mevcut. Ayrıca özellikle 1980’lerin ortalarından itibaren, farklı İslamcı çevreler ile politik duruşları temsil edenlerden, çeşitli altkültür gruplarıyla, etnik gruplara ait olanlara kadar muhalif/alternatif sayılabilecek içeriklerle yayımlanan gazete/dergilerin sayısında bir patlama yaşandığını da biliyoruz. Başka ifadeyle yazılı basın söz konusu olduğunda -içine yerel gazeteleri de katarak söylersek- Türkiye’de medya ortamının, dolayısıyla da siyasal sistemin çoğulculuşması açısından varlıkları çok önemli olan sivil (toplum) medya(sı) örnekleriyle karşılaşabiliyoruz. Radyo ve televizyon yayıncılığı söz konusu olduğunda ise, karşımıza daha farklı bir fotoğraf çıkıyor. Yasal düzenlemeler sivil toplum örgütlerinin, vakıfların, derneklerin, et-

nik, dinsel, kültürel vb. grupların radyo/televizyon sahibi olmalarına izin vermediği için, dünyanın çeşitli ülkelerinden örneklerini bildiğimiz sivil medya kurumları ile Türkiye’de karşılaşmıyoruz. Ancak, kamusal nitelikli değil, ticari nitelikli işletmeler olarak yayıncılık yapabiliyor olsalar bile, yerel radyo/televizyonlar, kısmen bu boşluğu dolduruyor. Özellikle de, 1990’ların ortalarından başlayarak yerelerde kendi hedef kitlelerini oluşturmayı başaran yerel radyolar, bu anlamda önemli bir işlev yerine getiriyor.

Ancak gerek yerel gazeteler, gerekse yerel radyolar çok çeşitli güçlüklerle karşı karşıya bulunuyorlar. Derecesi ve türü, bölgeden bölgeye ve izledikleri yayıncılık politikasına göre değişmekle birlikte, çok çeşitli ekonomik, siyasal, yasal baskılara maruz kalıyorlar. Ekonomik olarak sadece reklam gelirlerine dayanmak zorundalar, bu, birçoğu küçük ölçekli aile şirketi niteliğinde olan yerel gazete/radyoları, bir yandan yerelerde reklam pastasının zaten büyük olmamasından, diğer yandan mevcut reklamların da, medya kuruluşlarının çeşitli yerel ekonomik/siyasal güç ve iktidar merkezlerine yakınlığına göre dağılıyor olmasından ötürü, ekonomik olarak ya bağımlı ya da güçsüz kılıyor. Yasal düzenlemelerin yerel radyo ve gazeteleri bu anlamda rahatlatacak -örneklerini Batılı ülkelerde gördüğümüz türden- hiçbir kamusal destek veya fon öngörmemiş olması, dahası sivil toplum örgütlerinin, vakıfların, hatta okur/dinleyicilerden gelebilecek her türlü ekonomik desteği engelliyor olması, onları ekonomik sorunlarıyla başa çıkabilmek konusunda yalnız bırakıyor. Ayrıca örneğin yerel radyolar yeniden-düzenleyici yasanın frekans dağılımı konusunda getirdiği koşulların zorluğu ile, bu dağılımın hâlâ daha yapılmamış olmasından kaynaklanan bir belirsizlikle de karşı karşıyalar. Belirli bir politik/toplumsal/kültürel duruşu temsil eden

-bu hâlleriyle de yine örneklerini Batılı ülkelerde gördüğümüz “topluluk radyoları”nın gördüğü işlevi gören- yerel radyolar, bir yandan RTÜK tarafından kapatılma korkusu yaşarken, diğer yandan yerel otoritelerin açık ya da örtük baskılarına maruz kalıyorlar. İçinde buldukları ekonomik zorlukların bir yansıması olarak, yeterince nitelikli insan gücü çalıştıramamalarından ötürü, teknik ve içerik kaliteleri sorunlu oluyor. En kolayını tercih edip, “müzik kutusu” niteliğinde radyolara dönüşüyorlar ki, burada da telif haklarıyla ilgili düzenlemeler karşılına çıkıyor. Bütün bunlar, bağımsız bir çizgide, ya da belirledikleri siyasal/toplumsal çizgiden ödün vermeden gazetecilik/yayıncılık yapmayı güçleştiriyor. Birçok yayın kuruluşu bu yüzden çareyi ya mevcut statükocu siyasal partilerden birine yaslanmakta ya da İstanbul merkezli yaygın medyanın yerellerdeki temsilcilerine dönüşmekte buluyorlar. İkisini de yapmayanlar, ya kapanıyor/kapatılıyorlar, ya da mevcut çizgilerini sürdürüyor olmaktan ötürü, hiçbir “hukuki” neden bulunamıyorsa, gazetecilik yapmaktan alıkonulmalarına bahane oluşturabilecek sayısız bürokratik gerekçeden bir tanesi kullanılarak -yakınlarda *Datça Haber* gazetesinden Sinan Kara’nın başına geldiği gibi- bedeller ödemek durumunda bırakılabiliyorlar. Dolayısıyla yukarıda sadece çok azına değinebildiğim sorunlar, habercilik yapmayı, bunu da siyasal ve etik bir sorumlulukla yapmayı dert edinen yerel medyanın varlığını, ciddi biçimde tehdit ediyor.

Bu durumda, yerel medyanın ödünsüz bir anlayışla gazetecilik yaparken, ekonomik olarak da ayakta kalabilmeyi becerebilmesi için, her şeyi devletten ya da kamusal otoritelerden beklemek biçimindeki geleneği kırarak, kendisinin inisiyatifler geliştirmesi gerekiyor. Bu konuda da, aslında görelî olarak olduk-

ça şanslı bir dönem yaşıyor. Öncelikle, BİA *Habercinin Elkitabı* dizisinin üçüncüsü olan Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya ile, dizinin ilk kitapçığı *Medya ve Toplum*'daki çeşitli yazılarda da tartışıldığı gibi, giderek görel olarak ucuzlama eğiliminde olan yeni iletişim teknolojileri -özellikle de İnternet teknolojisi- yerel medyaya, daha önce hayal bile edilemeyecek olan **yatay dayanışma ağları** kurma olanakları sunuyor. İçerik olarak zenginleşmek, daha iyi habercilik yapmak, bir yandan yerelliğinizi korurken, diğer yandan "evrensel" sorun alanlarında bilgilendirici/mücadeleci mi olmak istiyorsunuz, bunun için gerekli teknoloji o kadar ulaşılmaz değil. Daha da önemlisi, artık, sadece "bütün dünyanın proleterleri" değil ama, sevindirici biçimde daha fazlası; "bütün dünyanın çevrecileri, savaş karşıtları, insan ve çekinik (kadın/çocuk/azınlık) hakları savunucuları, kapitalist küreselleşme karşıtları vb.", dünya tarihinde bu kadar uluslar-asıri dayanışmadan yana arzulu ve kararlılar. O halde, yerel medyayı, yaygın medya karşısında ayrıcalıklı kılacak şekilde bir **alternatif habercilik** her zamankinden daha fazla mümkün, yeter ki, bu dert edinilsin.

Ancak tahmin edilebileceği gibi, genel geçerinin dışında bir şey yapmaya kalkışmak her zaman daha "maliyetli". Yani, alternatif habercilik yapmaya kalktığınızda ödemek zorunda olduğunuz ekonomik, hukuki, siyasal bedeller artabiliyor. İşte, yerel medyanın kendi kendini güçlendirme projesi olarak BİA'nın hedeflerinden bir tanesi de, bu "bedelleri" azaltabilmek için yerel medyaya yardımcı olmak. Böylelikle, BİA, tercihi uluslararası gazetecilik meslek ilkelerine saygılı, etik ve siyasal olarak sorumlu habercilik yapmak olan yerel/sivil medyanın karşı karşıya bulunduğu/bulunacağı hukuki sorunlar konusunda, "Hukuksal Destek Birimi" aracılığıyla ücretsiz danışmanlık da

veriyor. Dolayısıyla örneğin sadece alternatif habercilik yapıldığında ürkütülecek “fincancı katırları”nın açabileceği sorunlar karşısında değil, yayın hayatının gündelik gidişatı içerisinde basit bir ihmalin yol açabileceği hukuki sorunlar karşısında da yerel medyaya yasal çıkış yolları gösterilmiş oluyor.²

İkinci olarak BİA, Türkiye'nin tek sesli medya ortamında örnekleri çok az olan sivil toplum medyalarıyla birlikte, yerel medyayı, alternatif haber üretimi ve programcılık açısından hem kendi arasında dayanışmaya sokuyor, hem de besliyor. Yani yukarıda da belirtildiği gibi, diğer yörelerle ilgili haber vermek gerektiğinde sınırlı imkânlardan ötürü ya Anadolu Ajansı'nın ya da yaygın medyanın haberciliğine bağımlı olan yerel medyanın, “ortak haber havuzu” aracılığıyla öncelikle birbirlerinin yörelerinden haberlenmelerini sağlıyor. Bunun ne kadar önemli olabileceğini anlamak için, 1999'da Gölcük merkezli Marmara depremi sırasında, komşu ildeki deprem kayıplarını okur/dinleyicilerine iletebilmek telaşındaki yerel radyo/gazetelerin çaresizliğini hatırlayın.

Ya da, tam bu satırların yazıldığı sıralar olduğu gibi, okur/dinleyicilerinizin bütün Türkiye'de ve dünyada dalga dalga yayılan Irak'taki Anglo-Amerikan saldırganlık karşısında, Türkiye'deki değişik illerde yaşayan savaş karşıtlarının sadece üç büyük ilde gerçekleştirilenleri değil -çünkü biliyoruz ki yaygın medya sadece onlara haber değeri yüklüyor- büyüklü küçüklü diğer kentlerdeki savaş karşıtlarının neler yaptıklarını bilmek istediklerini düşünün. BİA, işte yerel medya kurumlarının kendi yerellerinde gerçekleşen, ancak sonuçları itibariyle sadece yöreyi il-

² BİA Hukuksal Destek Birimi'nin çalışmaları BİA Hukuk Danışmanı Av. Fikret İlkiz ile Erol Önderoğlu tarafından yürütüldü. Ayrıca Fikret İlkiz, gerçekleştirilen yerel medya eğitim çalışmalarına, eğitmen olarak da katkı da bulundu. İlkiz'in seminer sunuş metinlerini, *BİA Habercinin Elkitabı* Dizisinin, ikincisi olan *Medya, Etik ve Hukuk*'da bulabilirsiniz.

gilendirmeyebilecek haberleri İnternet ortamını kullanan ortak havuzda bir araya getirerek, isteyen bütün medya kuruluşlarının kullanımına sokuyor.

Böylelikle yerel medyayı haber ajanslarıyla ve yaygın medyanın “haber formatına” bağımlı olmaktan kurtarıyor - ki bu format biliyoruz, yerelerde olup bitenlere ancak orada herhangi bir “felaket” türü bir olay varsa bir “haber değeri” atfediyor. Ayrıca, günümüzde belirli yerel sorunların küresel sorunlardan ayrılmazlığı ölçüsünde, sadece yöresinde olup bitenlerden haber almanın okur/dinleyiciye yetmediğini düşünenecek olursak, yerel medyanın haberciliğini ulus- ötesi veya küresel gelişmelerle de beslemesi gerekiyor.

Çünkü yerel ve sivil medyalar okur/dinleyicilerini böyle haberlerle beslemediklerinde, onları sadece “yörel” ya da en fazla “ülkesel” sorunlarla ilgili, böylece içe kapalı, soyutlanmış topluluklar hâline getirme tehlikesi taşıyorlar. Bunu tercih etmediklerinde ise, yine belirli ulusal ya da küresel haber ajanslarıyla/yaygın medyanın haberlerine bağımlı kalıyorlar ki; bu da yukarıda değindiğim gibi yaygın medyanın “sansasyonel”, “felaket tellallığı” yapan, “güçlüden yana/tafı” habercilik anlayışının aynen yerelerde tekrarlanması anlamına gelebiliyor.

Dolayısıyla yerel medyanın ulus-ötesi haberleri alabileceği hatta verebileceği seçeneklere ihtiyacı var. Bunun için de ya, ulus-ötesi olarak erişilebilir durumda olan alternatif haber ağlarından, örgütlenmelerden yararlanması ya da bizzat kendisinin bu haber ağlarının bir parçası hâline gelmesi gerekiyor. BİA'nın yapmaya çalıştığı da bu anlamda, yerel medyayı hem küresel gelişmelerden haberdendirerek onu yaygın medya veya haber ajanslarına bağımlılıktan kurtarmak, hem de, yerelle-

rin kendi haberlerini de ulus-aşırı coğrafyalara ulaştırabilmele-
rini sağlamak (Bu ikincisini BİA İngilizce haber sitesi aracılığıyla yapıyor).

Şimdi (herkeslerden uzak olsun!) 1996'daki "**Kardak/İmia Krizi**" sırasında yaygın medyanın da "marifetiyle", komşumuz Yunanistan ile savaşa girmiş olsaydık ne olurdu, diye bir an düşünün. Önce bizi savaşa burun buruna getiren yaygın medyanın, bir de savaş çıkmış olsaydı nasıl habercilik yapacağını hayal edin; sonra da yerel gazeteler/radyolar olarak, okurunuzun/dinleyicinizin pür dikkat haber beklediği, sizin de -başka/alternatif bir haber kaynağınızın olmadığı böyle bir anda- "savaş körükleyiciliğinden sabıkalı" ulusal medyanın haberlerine bağımlı olarak yürüteceğiniz haberciliğin sonuçlarının ne olacağını kestirmeye çalışın.

Oysa dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan farklı acı deneyimlerden biliyoruz ki, "alternatif habercilik" ya da "etik ve siyasal olarak sorumlu habercilik" hep çok önemli, ama en önemli olduğu zamanlar, ünlü deyişle söylersek "gerçeğin verilen ilk kayıp olduğu", savaş zamanları... Yani, savaş/kriz zamanlarında da, barış zamanlarında da bizim ihtiyacımız olan "savaş çıkırtkanlığı" değil, "barış çağrısı" yapan bir habercilik, bu da yaygın medyanın yapmadığı ya da yapamayacağı bir şey.³

³ Bir örnek: Eski Yugoslavya topraklarındaki Kosova krizi sırasında, bölgeden devlet kanallarının tek sesli yayını dışında hiçbir haber alabilmek mümkün değilken, 1993'te bağımsız gazetecilerin kurmuş oldukları alternatif *BETA Haber Ajansı*yla, bir radyo istasyonunun (**B-92'nin**) öncülüğünde bir araya gelen *Bağımsız Yayıncılar Birliği*ne (ANEM) bağlı radyoların her biri, oluşturmuş oldukları ağlar üzerinden savaş bölgesinden karşı haber akışını sağlamaya çalışmıştır. Bu arada, bir süre sonra susturulan **B92**, ulus-aşırı bir sivil medya dayanışmasıyla kendisine sağlanan *server (sunucu)* üzerinden yayınlarını İnternet ortamına taşıyabildiği için, bütün savaş boyunca, bölgeden alternatif haber geçebilen tek kaynak durumuna gelmiştir. Yine, **B92** savaşın en şiddetli günlerinde, yaygın medyanın asla yapmayacağı bir şeyi yapar. İnternet'teki sayfasını Arnavutlar'a ait gazete *Koha Ditore* ile paylaşmış, hatta "**Koso-**

O halde, BİA gibi alternatif habercilik yapan inisiyatifler ile örgütlenmelere bugün her zamankinden daha çok ihtiyaç var, ayrıca bunu yapabilmek her zamankinden daha kolay.⁴ Bir örnek olsun, tam bu satırların yazıldığı günlerde, Irak saldırısına karşı onlarca İnternet sitesinden, binlerce barış yanlısının emekleriyle savaş karşıtı haberler akıyordu. Ayrıca yine örneğin Türkiye'deki barış yanlıları, alternatif bir yerel/sivil toplum medyası kimliği taşıyan (İstanbul'da 94.9 üzerinden yayın yapan, bu arada İnternet ortamında da dinlenebilen) *Açık Radyo*'da, hafta içi her gün 10:30-11:00 arasında "Barış Bandı" adıyla yapılan yayında dünyanın ve Türkiye'nin çeşitli yerlerinden yükselen barıştan yana seslerden, söyleşilerden, çabalardan haberlenebildiler. Şimdi bunun, kalıcı hâle getirildiğini, savaş zamanları dışına taşan sürekli barış haberciliği olarak boyutlandırıldığını ve de aynı hedefi paylaşan sivil medya kuruluşlarının, inisiyatiflerin bölgesel haber ağına dönüştüğünü düşünün, içiniz ferahlamaz mıydı?

vo/a sorununu" Sırp ve Arnavut tarafların karşılıklı iddialarına açmıstır (Bu arada "Kosovo/a" biçimindeki yazış tarzının, bölgenin adının Sırp ve Arnavutlar tarafından yukandaki nüansla yazılıyor olmasından kaynaklandığını, "politik olarak doğru" bir tercih olduğunu eklemeliyim)⁴ Ancak bu kadarının yeterli olmadığını da hatırlatalım. Evet, halihazırda savaş karşıtı ya da çevreci vb. ulus-aşırı hareketlerin/inisiyatiflerin İnternet siteleri ile radyo/televizyonlarının bu tür "küre-yerel" ağları var. Bunlardan özellikle de-bütün Amerika kıtasını kapsayan örnekler gibi bölgesel nitelikli olanlar çok başarılı örnekler oluşturuyorlar. Ama, örneğin Türkiye'deki herhangi bir yerel medya/sivil medya kurumu bildiğim kadıyla henüz böyle bir ağ içersinde değil, buna BİA'da dahil. Oysa kanımca bu tür inisiyatiflerin bir an önce-özellikle de komşu bölgelerdeki -Trakya, Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya -benzer nitelikli yerel/sivil medya kuruluşlarıyla ilişkiye geçilerek- oluşturulması gerekiyor. Bu arada alternatif haber ağlarıyla ilgili örnekler için, elinizdeki kitapçıktaki, benim "Demokratik bir Medya Ortamı için Yerel/Sivil Medya" başlıklı yazım ile, Beybin D. Kejanlıoğlu'na ait "Medya ve Toplum İlişkisi ve Küreselleşmenin Yerel Medyaya Sunduğu Olanaklar"; Mine Gencil Bek'in "Yerel Politika ve Yerel Medya"; ayrıca yine BİA Habercinin Elkitabı dizisinin 5. kitapçığı *Radyo ve Radyoculuk*'daki, Nilüfer Timisi imzalı, "Küresel İletişim Ortamı ve Radyolar" başlıklı yazılara bakabilirsiniz.

Son olarak, BİA'nın yerel medyayı alternatif habercilik yapabilmek açısından güçlendirmeye yönelik bir diğer katkısını, yeterli ve nitelikli profesyonel istihdam etme gücünün içerisindeki yerel medya kuruluşlarının çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirilen eğitim çalışmaları oluşturuyor. Çünkü, alternatif içerikli habercilik yapabilmek, alternatif örgütlenme desteğiyle birlikte, haberi okur/dinleyiciye belirli bir sunum kalitesiyle ulaştırabilmeyi de gerekli kılıyor. Acaba BİA'nın yerel medya çalışanlarına yönelik eğitim programları nasıl bir anlayışla örgütlendi ve nasıl gerçekleştirildi?

BİA yerel medya eğitim çalışmaları

BİA Yerel Medya Eğitim Programları, Türkiye'deki yerel medyanın, etik ve siyasal olarak sorumlu ve mevcut/yaygın olana alternatif bir anlayışla dokunmuş habercilik yapabilecek teorik ile teknik bilgi donanımına sahip olmalarını sağlayacak bir anlayışla desenlendi. Dolayısıyla iki ilke üzerinde temellendirildi. İlk olarak, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan ticarileşme/tekelleşme ve siyasal iktidar/güç merkezlerinin kontrolüne girmek biçimindeki iç içe geçmiş süreçlerle rayından çıkmış olan **"mevcut gazetecilik anlayışıyla pratiğinin"** dönüştürülmesi gerektiği gibi bir ilkedен yola çıkıldı. Bu anlamda BİA eğitim çalışmaları, günümüzde gazeteciliğin almış olduğu biçim kadar, "ideal" olarak sunulan gazetecilik ilkelerini de sorgulayan arayışları yansıtacak şekilde tasarlandı. Ancak bunu yaparken amaç kuskusuz, yaygın ya da yerel medyada yapılan haberciliği ya da medya ortamını bir çırpıda düzeltecek hazır bir reçete sunmak değildi, yerine bütün bunları dert edenler için, ufuk açıcı kapılar aralanması hedeflendi.

Bu iddiayı biraz açacak olursak; BİA eğitim çalışmaları desenlenirken öncelikli hedef, en acil sorun olarak gördüğümüz **“politik ve etik olarak doğru ve sorumlu”** bir medya/gazetecilik/habercilik anlayışının yerleştirilmesi ve bunun için gerekli her türlü önlemin alınması olarak belirlendi.⁵ Buna bağlı ve daha uzun soluklu bir hedef olarak ise, Türkiye’deki medya ortamının belirleyici niteliğini “çokluk” olmaktan çıkarıp, “çoğulculuk” kılacak şekilde, mevcut olandan farklı yeni gazetecilik/medya modelleri üzerine düşünölmeye ve eylene başlanması konu. Nitekim elinizdeki de dahil, BİA *Habercinin Elkitabı* dizisinde bir araya getirilen yerel medya eğitim çalışmalarının seminer metinlerinde, bize mevcut medya ortamıyla, gazetecilik/habercilik anlayışımızı sorgulatarak, yeni “kapılar aralamaya” çalışan bu teorik/pratik arayışların izlerini bulabileceksiniz.

Söz konusu ilkenin, eğitim çalışmalarımıza yansması ise şöyle oldu: “ideal” gazetecilik/habercilik ilkelerine kodlarına uygun habercilik nasıl yapılmalı, sorusuna cevap vermeye çalışanlar kadar, bizzat bu ilkelerle mesleki kodların “statükodan yana” niteliklerini sorgulayan seminerler de gerçekleştirildi. Bu arada eğitim çalışmalarının önemli bir ayağını da “medya ve etik” konusunda gerçekleştirilen seminerler oluşturdu. Böylelikle, yukarıda belirtilen uzun vadeli hedefe uygun olarak Türkiye’deki mevcut gazetecilik anlayışıyla/pratiğı üzerine dönüştürücü bir etki yaratabilecek seçenekler üzerine düşünölmeye sağlanmaya çalışıldı. Örneğın BİA *Habercinin Elkitabı* dizisinin dördüncü kitapçığı olan *Gazetecilik ve Habercilik* için de işlenen **“Yurttaş Gazeteciliğı”** ile bunun Türkiye’de ve ye-

⁵ “Etik ve politik olarak sorumlu gazetecilikten” ne anladığımızı dair belirlemeleri kitapçığın “Önsöz”üne sakladık.

rel medya tarafından uygulanabilirliğine ilişkin tartışmalar işte bu çerçevede gerçekleştirildi.⁶

BİA yerel medya eğitim programları desenlenirken gözetilen ikinci ilke ise, “**gazetecilikle ilgili teori ve pratiklerin birbirinden ayrılmazlığı**” oldu. Başka ifadeyle, eğitim programları, çoğunlukla birbirlerinin yerini alabilirlermiş ya da ikincisi lehine birincisinden vazgeçilebilirmiş gibi yaklaşılan “gazetecilik teorisi ile pratiğinin birliği” üzerine kuruldu. Biz iletişim eğitimcileri yıllardır, genellikle de yaygın medya mensubu gazeteciler/yöneticiler tarafından, öğrencilerimizin kafalarını bir sürü gereksiz teorik bilgiyle doldurup, onlara nasıl haber yazılacağını ya da nasıl haber kurgulanacağını -gazetecilik pratiğini- öğretmemekle eleştiriliyoruz. Hatta bazen akademik çevrelerde dahi, benzer görüşleri temsil eden meslektaşlarla karlaşıyoruz. Bu nedenle de sınırlı bütçeli fakülteler olarak -sürrekli yenilenen, bu yüzden de hemen eskidikleri için hiçbir zaman tam olarak takip edemeyeceğimiz- teknolojilere, stüdyolara para yetiştirmek baskısıyla yüz yüze yaşıyoruz. Oysa şunu unutmamak gerekiyor, başka diğer meslekler gibi, gazetecilikte her şeyden önce dünyayı görme ve bu dünyada kendisine bir konum/yer/ taraf belirleme, sonra da bu konum içinden baktığımızda gördüklerimizi sözle, yazıyla, fotoğrafla ya da diğer görsel malzemelerle yeniden-kurmaca işi. Dolayısıyla nereden ve nasıl baktığınız, neyi görüp neyi göstermek isteyeceğinizi, sonra da bunları göstermek üzere nasıl yeniden-kuracağınızı belirliyor. İşte bu yüzden iletişim/gazetecilik eğitimi

⁶ “Yurttaş Gazeteciliği” kavramı, ortaya çıkışı ve uygulanmasına ilişkin örnekler için, bu gazetecilik anlayışı ve uygulamalarıyla ilgili tartışmaları Türkiye’deki akademik çevrelerle, basın çevrelerinin gündemine taşıyan Ragıp Duran’ın, *BİA Habercinin Elkitabı* dizisinin, dördüncü kitapçığı *Gazetecilik ve Habercilik*’teki “Yurttaş Gazeteciliği” başlıklı yazısına, bunun Türkiye’de yerel medya tarafından uygulanabilirliği ile ilgili olarak da, İncilay Cangöz’ün “Yurttaş Gazeteciliği ve Yerel Basın” başlıklı seminer metinlerine bakılabilir.

dünyayı anlamlandıracağımız kavramsal çerçevelerle birlikte, bunları nasıl belirli bakma biçimleriyle yeniden-çerçeveleyip sunacağımız konusunda yollar gösteren bir eğitim olmalı. Yoksa, medya -taşıdığınız kamera, fotoğraf makinesi ya da kaleminiz- sahiden de size, Pop Art temsilcisi Andy Warhol'un ünlü deyişiyle "herkesi 15 dakikalığına 'meşhur' etmeyi" sağlayacak bir güç veriyor. Yani, o zaman sorun, sözcüğü mecazi anlamda kullanırsak, kimi, niçin ve nasıl "meşhur" etmek istediğinizle (yani yine "etik/politik bir tercihle") ilgili bir sorun daha çok. Yoksa, benim öğrencilerimde gözlediğim gibi, sırtınıza bir kamera yüklenip sokağa çıktığınızda birden sahip olduğunuz bu güçle yürüyüşünüz bile değişebiliyor, ancak iş kimi, niçin ve nasıl çekmeniz ve göstermenizle ilgili bir tercih yapmaya gelince, hayatta duruşunuzu belirleyen bir entelektüel/teorik donanımınız yoksa, ortaya "ürün" olarak çıkan en fazla düğünlerde yapılan video kayıtlar gibi bir şey olabiliyor; birbirinin aynı, bıktırıcı, tek bir merkeze odaklı vb... O halde, dünyayı kavramsal/teorik olarak nasıl anlamlandırdığınız gazetecilik anlayışınız ile pratiğinizi aynı anda belirliyor. Yoksa ikincisini öğrenmek nihayetinde herkesin yapabileceği teknik deneyim ve usalık edinme işi, ancak gazetecilik hiç de bundan ibaret değil. Dolayısıyla tekrarlanarak söylenirse, BİA eğitim programları gazetecilik/haberciliğin teorik ve uygulamaya dönük boyutlarının iç içeliği gözetilerek gerçekleştirildi.

Son olarak, BİA projesi kapsamında gerçekleştirilen eğitim çalışmalarını iki aşamalı olarak desenlendi. 2001'de 9 kent merkezinde/bölgede, 141 yerel medya kuruluşundan (58 gazete, 51 radyo, 12 radyo-TV, 18 TV, 1 haber ajansı ve 1 online gazete) 270 yerel medya (gazete/radyo/televizyon) profesyoneliyle gerçekleştirilen birinci aşama programının amacı, yukarıda ayrıntı-

lı olarak anlattığımız hedefler/ilkelere çerçevesinde katılımcıları daha çok genel olarak günümüzde medyanın, özel olarak da yerel medyanın rolü, medya'daki etik sorunlar ve gazetecilerin hukuksal sorunları üzerine düşündürerek kendi gazetecilik pratiklerini bir öz-düşünümsellik ile değerlendirmelerini dolayısıyla "başka bir gazetecilik anlayışı ile pratiğine" yönelebilmeleri için bir kapı aralamaktı. Ayrıca, yine bu birinci aşama eğitim çalışmaları içerisinde, bir yandan yeni iletişim teknolojileri ile bunların yerel medyaya sunduğu yeni imkânlar, diğer yandan, genel olarak radyo ve yazılı basın ayırımı yapılmaksızın "haber ve habercilik" ile "haber değerlendirme ve yazım" atölyeleri gerçekleştirildi. 2002 sonu ve 2003 başında 3 kent merkezi/bölgede, 169 medya kuruluşundan (87 radyo, 82 gazete) 213 katılımcıyla gerçekleştirilen ikinci aşama programlar ise, esas olarak daha özgül hedefler için tasarlandı. Katılımcıların gazetecilik anlayışlarıyla pratiklerini yeniden biçimleyebilmeleri konusunda birinci aşama programlarla aralanan kapı biraz daha açılarak, yerel medyaya yönelebileceği adresler gösterilmeye çalışıldı. Ayrıca yazılı basın ile radyolardan katılımcılar için ayrı ayrı olmak üzere araştırmacı gazetecilik ile radyo gazeteciliği/haberciliği, sayfa tasarımıyla basın fotoğrafçılığı konularında atölye çalışmaları gerçekleştirildi. Ek olarak, Ankara ve İzmir olmak üzere iki büyük merkezde bütün bölgelerden katılımcılara açık olmak üzere, iki günlük "Sunuculuk ve Spikerlik" kursları da düzenlendi.

Toplam 35 kent ve ilçelerinden gelen gazetecilerin katıldığı BİA birinci ve ikinci aşama yerel medya eğitim programlarında Türkiye'nin çeşitli illeriyle, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki (KKTC) iletişim fakültelerinden öğretim üyeleri/görevlilerinin yanı sıra, hem akademisyen hem gazeteci olan eği-

timcilerden, ek olarak yaygın medyada çalışmakla birlikte etik ve politik olarak sorumlu ve doğru gazetecilikleriyle ünlenmiş gazetecilerden yararlandı.

BİA eğitim çalışmalarının konusunu oluşturan seminer ve atölye çalışmalarının sunuşlarıyla, kimi sunuşlar sonrasında gerçekleştirilen tartışmalar *BİA Habercinin Elkitabı* dizisi olarak kitaplaştırıldı. Elinizdeki kitapçık bu dizinin beşinci kitapçığı ve “Radyo ve Radyoculuk” genel başlığı altında yapılan sunuşları bir araya getiriyor.

ÖNSÖZ

BİA “radyo ve radyoculuk” seminerleri ile elinizdeki kitapçık üzerine

Elinizdeki çalışma, BİA Yerel Medya Eğitim Çalışmalarında gerçekleştirilen seminer ve atölye çalışmalarını derleyen beş kitapçığın sonuncusu ve “radyoculuk ile radyo haberciliği” üzerine. BİA'nın yerel radyolardan katılan habercileri hedefleyen seminerleri, BİA eğitim çalışmalarının üzerine kurulduğu anlayışa bağlı olarak gazetecilik teorisi ile pratiğinin birbirinden ayrılmazlığı üzerine desenlendi. Birinci aşamadaki seminer/atölye çalışmalarının amacı; yerel radyo ve gazetelerden katılımcıları, kendilerinininki de dahil, genel olarak gazetecilik ve haberciliğin halihazırda “**nasıl yapıldığı**” konusunda tartışarak, “**nasıl yapılması gerektiği**” üzerine düşündürmektir. Böylelikle yerel radyolardan katılımcılar “Haber ve Habercilik” seminerleri, “Haber Değerlendirme ve Yazım” atölyelerini, yerel gazetelerden katılımcılarla birlikte tamamladılar.

İkinci aşamadaki seminer/atölye çalışmalarıyla ise, birinci aşamada gerçekleştirilen “gazeteciliğin/haberciliğin nasıl yapılması gerektiği” üzerine tartışmaları özgüleştirmek, uzmanlaştırmak ve daha önceki tartışmalarla “aralanan kapıdan” ilerleyerek “bir parça” yol almak amacıyla gerçekleştirildi. Bu nedenle ikinci aşamadaki “Radyoculuk ve Radyo Haberciliği” seminer ve atölye çalışmalarının katılımcıları sadece yerel radyo habercileriydi. Ayrıca, ayrı bir düzenlemeyle, yine yerel radyolardan ilgili katılımcılara yönelik olarak gerçekleştirilen “Sunuculuk ve Spikerlik” eğitimiyle program tamamlandı. Bu kitapçık söz konusu çalışmaların metinlerini bir araya getiriyor.

Neden radyo ve radyo haberciliği?

Bu Önsöz’ü yazmaya girişirken, radyonun benim hayatımdaki yerinin ne olduğu üzerine düşündüm. Sonra Tuğrul Eryılmaz ile Ragıp Duran’ın ve de İpek Çalışlar’ın yazılarında okuduklarım, beni de “radyolu günlere” götürdü. Bir daha elime radyo ile ilgili bir şey yazma fırsatı geçmez belki diye sizinle paylaşmak istiyorum. Bizim eve transistörlü -kırmızı renkli, beyaz plastik saplı bir *Phillips*- radyo epey erken girmiş olmalı ki, lambalı radyolar ile ilgili anım az. Kocaman lambalı radyoları dedemlerin evinde görmüştüm, epey küçükken içinde küçük adamlar var da onlar konuşuyor sanırdım, galiba da bu çocukluğumdaki “büyüsü” bozulmasın diye, uzun yıllar radyoların nasıl çalıştığı üzerine kafa yormadım. Bir de, her orta sınıftan aile gibi, annemle babamın üzeri örtülü, biblolar vb. ile süslü, lambalı radyo önünde çekilmiş “mutluluk” fotoğraflarını hatırlıyorum. Biraz kendimi bilmeye başladığımda, radyo sabah

erkenden okula gitmek üzere hazırlanırken kardeşimle bana eşlik eden; “Demirbank iyi günler diler”den hemen sonra, nedense hep “kımıl zararlısı” ile “süne”den söz ediyormuş gibi hatırladığım “Köy Saati” programlarının -çay demliğinin soba üzerinde çıkardığı sesle birlikte- fondaki sesi demekti benim için (Bu nedenle yıllar sonra *Levent Kırca*, bir televizyon komedisinde, o kadar “mücadeleden” sonra hâlâ daha varlar mı diye merak ettiğim “kımıl” ile “süne”den söz eden radyo sunucusu kılığına büründüğünde, epey gülmüştüm). Bir de, pazar öğleden sonraları, pazartesi günü için son ana kalmış ev ödevlerini yetiştirmeye çalışırken, pek hoşnutsuz dinlemek zorunda kaldığım, radyodan naklen maç yayınları var o günlerden hatırladığım. Yıllar sonra, İtalya’da yaşadığım bir dönem, çok sık eşlerini kollarına takmış çok sık erkeklerin kentin en yaşayan yerlerinde, illa da çıktıkları pazar öğleden sonra *pasaggiata*’sında (gezintisinde), bir yandan da avuç içlerine sığmış büyüklükteki radyolarını kulaklarına götürmüş halde maç dinlemeye devam ettiklerini gördüğümde, radyonun erkekler dünyasını buluşturan bir özelliğini daha keşfetmiştim. Ancak itiraf edeyim, televizyon evimize girdiğinde radyoyu uzunca bir süre unuttum, ta ki, bir de epey erişkin yaşlarda İngiltere’ye yolum düşüp de “çaresiz” hatırlayana kadar. Orada bulduğum bir yıllık süre içinde radyonun insanların hayatında, benim o zamana kadar bildiğimden başka bir yeri olduğunu; sadece en ucuz, en erişilir araç olmakla kalmadığını, yalnızlığa da en iyi çare olduğunu anladım. Nihayet çok kısa sürse de, “benim de bir radyom var” diyebileceğim bir dönemim de oldu. İzmir’deyken, Türkiye’deki alternatif medya tanımına girebilecek bir kaç radyodan birisi olduğunu düşündüğüm *Radyoaktif* ile tanıştım,¹ benim radyo üzerine asıl düşünmeye başla-

¹ Burada ne yazık ki ömrü kısa olan *Radyoaktifin* adıyla birlikte, benim BİA ile tanışmama da neden olan BİA Proje Yürütme Kurulu Üyesi, *Ahmet Burak*ı anmam lazım.

mam, giderek de alternatif medya üzerine çalışmaya başlamam, hatta BİA ile tanışmama da yol açan bu tanışma ile, 1990'ların yakamıza taktığımız "radyomu isterim" manalı siyah kurdeleli günlerin ardından gelen yılları oldu. Benim radyo üzerine düşünmeme, giderek de alternatif medya üzerine çalışmaya başlamama, nihayet 1997 yılında BİA ile buluşma bu tanışma yol açtı.

"Fırsat bu fırsat" diye sizinle paylaştığım radyoyla ilgili kişisel öykümü bir yana bırakır da, radyo üzerine epey önceden düşünüp, yazarların söylediklerine bakarsak, 1932'de ünlü muhalif ozan/yazar *Bertolt Brecht*'in, "Radyo Teorisi" başlıklı yazısında şöyle dediğini görüyoruz:

"Radyo bir iletim aracı olmaktan çıkıp, iletişim aracı haline gelmeli. Eğer sadece mesaj göndermeye değil, almaya; dinleyicilerin sadece işitmelerine değil, konuşmalarına imkân verseydi ve onları birbirinden yalıtılmak yerine, ilişkiye sokabilseydi, radyo, kamusal hayatta hayal edilebilir en harika bağı oluşturabilirdi insanlar arasında. Ancak teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği doğal imkânlarla ilgili bu önerilerin, mevcut toplumsal sistemde gerçekleştirilmesine imkân yok. Buna karşılık, eğer bir uygulanabilirler, başka bir değerinin biçimlenip, yeşermesine yardım edebilirler".

Brecht bunları söylediğinde radyo, Birinci Dünya Savaşı döneminde propaganda aracı olarak kullanılmıştı, İkinci Dünya Savaşı arifesi yıllar ile savaş sırasında ise, sadece Brecht'in ülkesi Almanya'daki Naziler tarafından değil, teknolojinin yaygınlığı ölçüsünde bütün Avrupa ülkeleriyle, ABD'de -bu arada Türkiye'de de- önemli bir propaganda aracı olarak kullanılıyordu. Ulus-devletler gazeteden daha etkili -çünkü dinleyici bulmak, okuyucu bulmaktan daha kolaydı- bir ulusal kimlik geliştirip, pekiştirme ve de, ulusal siyasetlerini meşrulaştırma aracı bulmuşlardı. Dolayısıyla radyonun merkezi siyasal iktidarların de-

netiminde ve onların propaganda aracı olması kaçınılmazdı. Radyo yayıncılığının değişen derecelerde devlet kontrolünde geliştiği Batı Avrupa ülkelerinde, bu durum şu gerekçeyle meşrulaştırılıyordu: Radyo kamuya (herkese) ait olanı (havayı) kullanıyordu ve her "sınırlı" kaynak gibi, bu kaynağın kullanımı da kamu yararına olmalıydı, dolayısıyla radyo yayıncılığı -tıpkı daha sonra televizyon yayıncılığı için de söyleneceği gibi- kamuyu temsilen devlet tarafından denetlenmeliydi. Ancak radyolar üzerindeki devlet kontrolünün sonucu -en ideal örnek olarak sunulan BBC modeli dahil- radyonun, "neyin kamusal çıkarlara uygun, neyin uygun olmadığını" belirleme tekeli elinde tutanların **kamu adına** yürüttüğü yayıncılıktı. Diğer yandan devlet kontrolüne karşı çıkan liberal anlayışın, "medya ortamının pazarın kurallarına tabi olması gerektiği" biçimindeki görüşünün sonucunun, "**ekonomik olarak güçlü olanın özgürlüğü**" biçiminde işlediği nicedir biliniyordu. Yayıncılık alanındaki sistem bu iki anlayıştan birisine, ya da ikisine birden (karma) dayandığında ortaya çıkan sonuç, aslında radyonun (sonraları da televizyonun), çoğu durumda birbiriyle örtüşen/ birleşen çıkarlara sahip hegemonik siyasi/kültürel ve/veya ekonomik iktidar ile güç merkezlerinin denetiminde olmasıydı.

Yani Brecht'in söylediği gibi radyo teknolojisi bambaşka imkânlar getirdiği; ya da yapabilecekleri anlamında radyonun "olasılık mekânının" sınırları, sadece sesini duyurabildiği coğrafi sınırlarda bitmediği halde; radyo, geleneksel medyanın tek taraflı, seçkinci, yukarıdan aşağıya, buyurgan niteliğini tekrarlamaktan başka bir şey yapmıyordu.

Başka ifadeyle, radyo, karşılıklı etkileşime izin veren (*interactive*) niteliği ve ucuzluğuyla, düşündüğünü söylemesine ve yapmasına izin vererek dinleyicisini program/haber üretim

süreçlerine, dolayısıyla, seçimden seçime kendisini hatırlayan “temsilcilerine” bırakarak geri çekildiği demokratik kamusal ve siyasal demokratik süreçlere katma anlamında, radikal bir potansiyele sahipti,² ancak buna uygun kullanılmıyordu.

Buna karşılık, bu kitapçıkta da okuyacaksınız, Brecht ve diğer muhalif aydınların, radyonun demokratik potansiyeline ilişkin beklentileri 1970’li yıllardan itibaren gerçekleşti. 1960’ların radikal kültürel ve siyasal ikliminin etkileriyle davranan sosyalist, anarşist, çevreci, pasifist, “otonom” grupların inisiyatifleriyle Batı Avrupa’dan Japonya’ya kadar değişik coğrafyalarda “Korsan Radyo”, “Bağımsız Radyo”, “Özgür Radyo” gibi adlarla anılan radyo istasyonları açısından bir patlama yaşandı. İki çağdaş muhalif Fransız aydın, *Gilles Deleuze ve Felix Guattari*, Brecht’in söylediklerini yeni bir biçimde söyleyip, dahası uygulamaya koyarak dinleyici ile sunucu arasındaki tek yönlü hiye-

²Şimdilerde aynı şeyler internet için söyleniyor ve mevcut haliyle bu alan, tıpkı radyonun başına gelen gibi, kamunun elinden alınıp devlet ve pazar tarafından kontrol edilmeye çalışılıyor. Bu konuda *BİA Habercinin Elkitabı* dizisinin, üçüncü kitapçığı; Yeni İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya’daki “Önsöz” ile, Ümit Atabek’in “Yeni İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Olanaklar” başlıklı yazısına bakılabilir. Ancak bu arada, radyonun “radikal demokratik” potansiyelinin pabucunun -internet yüzünden- dama atılmadığını, tersine -internet sayesinde- sınırsızlaştığını hatırlatalım.

³1970’li yılların sonunda, İtalya’da, Bologna’da yayın yapan *Radio Alice*, İtalyan Otonom (*Autonomia*) Hareketinin efsane seslerinden birisi haline gelmişti ve telefonla her katılanın işverene, kocasına, öğretmenine verip veristirdiği, isterse şarkı, isterse şiir okuyup, bir müzik parçası icra edebildiği, ya da politik bir manifesto dillendirebildiği *Radio Alice*’in program anlayışı bizzat Guattari tarafından biçimlenmişti. Ancak radyonun akibeti polis tarafından basılmak oldu. Bu arada, 1980’li yılların başında Paris’te yayın yapan, *Frequence Libre*’i (= işaretini Fransızca eşitlik anlamına gelen “equence” yerine kullanarak “Fr=Libre” biçiminde yazıyorlardı radyonun adını) yayına soktular. (bkz: Ron Sakolsky, “Rhizomatic Radio and Great Stampede”, <http://www.essentialmedia.com/shop/sakolsky.html> ve <http://altermedia.sources/altermedia/barbrook-richard-the-holy-fools>) Bu arada, “Özgür Radyo Hareketi” ile, bu hareketin günümüzdeki efsane isimlerinden birisi Stephen Dunifer ile Los Angeles’da, sırt çantasında taşıdığı verici ile gerçekleştirdiği radyo yayınları hakkında Beybin Kejanloğlu’nun, *Habercinin Elkitabı* dizisinin, birinci kitapçığı *Medya ve Toplum*’da yer alan “Medya-Toplum İlişkisi ve Küresellenmenin Yerel Medyaya Sunduğu Olanaklar” başlıklı yazısına, ayrıca yine benim aynı kitapçıkta yer alan “Demokratik bir Medya Ortamı için Yerel/Sivil Medya ve Yeni İmkânlar” başlıklı yazıma bakılabilir.

rarsik ilişkiyi değiştiren, hatta böyle bir ikiliği reddeden radyolara öncülük ettiler.³ Özetle söylersem radyoyu, “moleküler devrim(ler)” ile gerçekleşebileceğ bir değişimin aracı: çok farklı ve çoğalan (tek bir kökten kaynaklanmayan, sürekli yeni yeni yerlerden köklenen-*rhizomatic*) yerlerden yola çıkıp bir ağ gibi yayılarak toplumu saracak, sessizleştirilenlerin, marjinalleştirilenlerin, ezilenlerin (madunların) sesi olacak “özgürleştirmci” bir alternatif olarak gördüler. Madem ki, herkese ait olması gereken bu alan (da), tekil bir siyasal iktidarın tiranlığına gasp edilmişti, bu iktidar(lar) tarafından yerlerinden edilenler-işçiler, evsizler, yoksullar- yani günümüzün “göçebeleri” (*nomads*), buldukları bu her “yerden” seslenip, harekete geçerek, gaspçıyı birer birer gasp ettiği yer(ler)den, birer birer edebilirlerdi.

“Özgür radyolar” arasından, tekelleşmenin hızlandığı, “yeni-sağ” siyasal ve ekonomik politikaların hakimiyetini dayattığı, “büyük balığın, küçük balığı yutma süreci”nin katlandığı 1980’li yılları, kazasız belasız atlatanlar az oldu. Bu arada ticari radyolar da, ya çok azalan, ya ortadan kaybolan ya da radikalliklerini yitirip mevcut sistemle bütünleşen, özgür radyoların (telefon bağlantısıyla dinleyiciye erişim sağlamak gibi) birçok program formatını yağmalamışlardı. Buna karşılık 1990’lı yıllarda radyolar yeniden “altın yıllarını” yaşamaya başlarken, “özgür radyolar”ın yanı sıra, “topluluk radyoları”, “mahalle radyosu”, “komşu radyo”, “yakın radyo” gibi adlarla bilinen radyolarda da bir canlanma meydana geldi. İnternet ise -tıpkı yazılı basının olduğu gibi- radyoculuğun ufkunu/sınırını hiç olmadığı kadar genişletti.

Yani radyoların medya ortamının çoğulculaşması, geleneksel okuyucu/dinleyici/izleyici ilişkisini değiştirerek, demokratikleşmeye katkıda bulunması anlamında önemli rolleri var, yerel radyolar ise tam da bu hedeflere en uygun aracı oluştur-

yorlar. Üstelik yerel medyanın artık, elinde bulunan gücü bin bir türlü alternatif yaratıcılıkla kullanabilmesi açısından yararlanabileceği çok zengin deneyimler ve imkânlar var. Tıpkı gazeteler gibi, radyolar da her pabuçlarının dama atılacağı sanılan dönemden, ufak tefek yaralar yanında önemli deneyimler edinerek çıktılar. Bugün Türkiye’de de, sayıları bini aşan radyo istasyonları henüz yeni yeni “kimliklenmeye” başladılar. Aralarında bir “müzik kutusu” gibi davranan radyolar belki çoğunlukta, ama, ticari niteliklerine rağmen “topluluk radyosu” niteliği taşıyanlar, yayın saatlerini farklı farklı seslerin kendilerini duyurmasına açanlar, haber/kültür programları ağırlıklı yayınlar sürdürenler de bulunuyor. Elinizdeki çalışmada Tuğrul Eryılmaz’ın *Kaye ve Popperwill* (1995)’den aktararak söylediği gibi, radyo bir **medya cini**; ya da, **Aladdin’in sihirli lambası...** Çünkü radyonuzu kurcalarken, karşınıza hangi frekans-tan hangi yayının çıkacağı belli olmadığı gibi, her bir radyo yayınından ne zaman, neyi işiteceğiniz de belli değil. Birazdan okuyacaksınız, Ragıp Duran, “bundan sonraki şarkı benim olsun!” dedirtir dinleyiciye radyo diyor, benim de, ilk gençliğimde -belki de aşkımdı- yaptığım gibi...

Peki, **bu kitapçıkta karşınıza neler çıkacak?** Biz bu çalışmayı oluşturan metinleri derlerken, öncelikle Türkiye’deki yerel radyoculara seslenip, radyonun -özellikle internet teknolojisiyle eklenmesiyle- ufuklarının nasıl alternatif demokratik kullanımlara daha da elverişli şekilde genişlediğini hatırlatmak istedik. Böylelikle ellerindeki güce yeni bir gözle bakmaya başlamalarını umduk. Çünkü yaygın medya ortamının demokratikleşmesinde, sivil toplum medyası olarak yerel radyolara -özellikle de- haberciliği dert edinenlere- çok önemli roller düştüğünü düşünüyoruz. Bunun için de, ilk olarak yerel

radıyoculuğu, farklı radyoculuk deneyimlerini, radyonun hayatımızdaki yeri ve vazgeçilmezliğini, günümüzde radyonun, dolayısıyla yerel radyoculuğun kazanmış olduğu yeni imkânlar ile küreselleşmenin radyolar, özellikle de yerel nitelikli olanlar üzerindeki etkileri konusunu tartışmaya açtık. Radyoculuğun tarihçesiyle ilgili özellikleri ikinci derleme konumuz oldu. Radyo haberciliğine önemli bir yer ayırdık, çünkü, bütün o müzik kutusu hallerine inat, yerel radyonun ayrıcalığının, onu “yerel” ve vazgeçilmez yapanın, **habercilik** olduğunu düşünüyoruz. Yine, madem ki haberciliği dert ediyoruz ve önemsiyoruz, madem ki, ticari/yerel radyolar ya onun geleneğini redderek ya da izleyerek yola çıktılar -Türkiye’deki devlet kontrolündeki radyo yayıncılığını temsil eden- TRT’ye ve TRT haberciliğine de yer ayırmak gerekiyordu, bunu da yapmaya çalıştık. Ayrıca Türkiye’deki, yerel radyoların parçası olduğu radyo ve televizyon yayıncılığı alanını düzenleyen siyasaları mercek altına almayı da gerekli gördük. Böylelikle, yakından bakıldığında bize Türkiye’nin demokratikleşme ve modernleşme serüveninin de bir resmini veren, düzenleyici (*regulatory*) ve yeniden-düzenleyici (*re-regulatory*) siyasaların sadece lafını değil, meramını da ortaya koymaya çalıştık. Böylece, yerel medya kuruluşları, yayıncılık ortamını düzenleyen siyasaların mantığı ile, kendilerine atfettikleri rolün nerelerde kesişip, nerelerde çatıştığını görebilsinler istedik. Son olarak kitapçığa sunuculuk/spikerlik ile ilgili bir bölüm de ekledik.

Böylelikle derlemenin ilk yazısı, Nilüfer Timisi’nin, “**Küresel İletişim Ortamı ve Yerel Radyolar**” başlıklı yazısı oldu. Timisi’nin metni, yerel radyoların Batı Avrupa tarihindeki izini sürerek, küreselleşmenin artan ivmesi içinde yerel radyoculuğun önemi ile kazanmış olduğu yeni özelliklere dikkatimizi çeken

bir metin. Dünyanın siyasal, ekonomik, kültürel olarak artan ilişkililik, etkileşim ve bağımlılık halini anlatan küreselleşme sürecinde, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sağladığı imkânlarla bağlı olarak medyanın hem önemli bir rol oynadığını, hem de bu süreç içinde kendisinin de değişime uğradığını ortaya koyuyor. Küreselleşme sürecinde medyanın sağladığı -bize zaman ve mekân sınırlarını aşırın- “karşılaşmalar”ın sanıldığı gibi sadece benzestirici değil, aynı zamanda farklılaştırıcı, ya da farklılıkların ayırdına vardırın bir süreç olarak işlediğini hatırlatıyor.

Küreselleşmenin öteki yüzünü oluşturan bu süreci de “yerelleşme” olarak adlandırıyor. Timisi'ye göre, “yerelleşme”, küreselleşmeye bir yanıt, bir tür direnme ancak aynı zamanda onun tamamlayıcısı da. Yerel radyoların hayatımızda kazandığı yeni -vazgeçilmez- yer de, “yerelleşmenin” sonucu/görüntüsü olan **yerel kimliklerin ortaya çıkışı ve kendilerini ifadelendirme arayışlarına girmesi** ile ilişkili.⁴

Ancak Timisi, günümüzde iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerle, artık “yerel” tanımımın da değiştiğini, yerel aidiyet duygusunun, artık mutlaka fiziksel bir mekâna/coğrafyaya işaret etmesi ya da ondan kaynaklanması gerekmediğinin de altını çiziyor yazısında. Başka ifadeyle, kimliklerin temelini oluşturan ortak kültürel, etnik, sınıfsal, dinsel ya da toplumsal cinsiyete dayalı birlik ve dayanışma duygusu, artık uzak mesa-

⁴ Timisi'nin yazısı ile benim *BİA Habercinin Elkitabı* dizisinin birincisi *Medya ve Toplum*'da yayınlanan “Demokratik bir Medya Ortamı için Yerel/Sivil Medya ve Yeni İmkânlar” başlıklı yazım, benzer argümanları paylaşıyor. Ayrıca söz konusu süreci, aynı anda işleyen iki-yüzlü (örneğin bir yandan tektipleştirirken, diğer yandan farklılaştıran) dinamiklerine atfen geliştirilen “küre-yerelleşme” kavramı için yine bu benim yazıma bakılabilir.

felere rağmen inşa edilebilen ve korunabilen, böylelikle özellikle aynı *yer*'de olmayı gerektirmeyen bir şey. Medya işte, erişim alanını limitlerini genişleterek, coğrafi sınırları sınır olmaktan çıkarabildiği, bu kimliklerin karşılaşmasına izin verdiği ölçüde onların yeniden-kurulmasına aracılık ediyor. Çünkü medya ortamında yaşanan “karşılaşmalar” insanların birbirleriyle aralarında bulunan benzerliklerden ya da farklılıklardan haberdar kılarak, onları yeni yakınlaşmalar (ortak kimlik tanımları, dayanışma biçimleri) kadar, yeni ayrışmalar (farklı kimlik tanımları) içerisine girmelerine neden olabiliyor. Bu süreçte de, yerel radyolar, yörelerindeki “yabancıların” yerel aidiyet geliştirmelerine, bu arada yayınları o yöre ile sınırlı olmadığı ölçüde de, uzaklardaki “yakınların” bu kimliklerini korumalarına yardım ederek önemli bir işlev yükleniyor.

Timisi, ABD'den farklı olarak yayıncılığın “kamu hizmeti tekel”i biçiminde düzenlendiği Batı Avrupa'da yerel medyanın ortaya çıkışının izini sürerek, bize Türkiye'de 1990'larla birlikte yaşanmaya başlanan süreci karşılaştırmamıza yardımcı olacak bir çerçeve sunuyor. Batı Avrupa'da 1960'ların sonlarından başlayıp, 1980'lere kadar devam eden bu sürecin ekonomik, siyasal, teknolojik nedenleri var. Siyasal nedenlere bakılınca Batı Avrupa'da 1960'lı yılların sonlarından itibaren yaşanan siyasal çalkantıların, demokratikleşme yönündeki (gençlik, kadın, işçi sınıfı hareketlerinin, etnik azınlıkların ırkçılık ve ayrımcılık karşıtı mücadelelerinin) aşağıdan yukarıya baskılarının etkisiyle Batı Avrupa demokrasilerinin merkeziyetçi, ulusal birliği vurgulayan siyasalar yerine, çok-kültürlülüklerini kabul eden,

adem-i merkezîyetçi siyasalara doğru kaymaya başladıkları görülüyor. Ayrıca bu mücadelede, yerel radyoların ilk örnekleri olan “korsan radyolar” ile “topluluk radyoları” önemli roller oynuyorlar. Bu açıdan Türkiye’de 1990’larla birlikte başlayan ticari/yerel radyo ve televizyon patlaması süreci ile Batı Avrupa’da 1970’ler boyunca yaşanan gelişmeler arasında benzerlikler var. Türkiye’de 1980’lerin ortalarından itibaren kamusal alanda başlayan yeniden-kimliklenme ve politize olma süreci ve bunun aşağıdan yukarıya yarattığı baskıyla, 1990’lar boyunca yaşanan yerel radyo patlamasının kanımca yakından ilişkisi bulunuyor (Bu patlamanın öncülüğünü 1980’lerde yazılı basın/dergiler yapmıştı). Kuşkusuz Türkiye’de yaşanan bütün bu süreçlerin ekonomik ve teknolojik gelişmelerle ilgili yanları da var, ancak burada Timisi’nin yazısı bağlamında benim vurgulamak istediğim daha çok; Batı Avrupa’da görsel/işitsel medya açısından ortaya çıkan çoklaşma/çoğulculuşma sürecinde siyasal iktidarların oynadığı roller ile, Türkiye’deki siyasal iktidarların oynadığı roller arasındaki farklılıklara dikkat çekmek. Elinizdeki kitapçıktaki Beybin Kejanlıoğlu’nun ya-

⁵ “Korsan Radyo” adlandırması, sadece mevcut yasal düzenlemelerin izin vermediği bir medya ortamında, uluslararası sulardaki gemilerden, bir bisiklet üzerinden vb. “illegal” bir frekans işgalinde bulunmalarından kaynaklanmıyor. Bu radyolar kendilerini bir zamanların korsanları gibi görüyorlar; çünkü, merkezi bir siyasi güce ait askeri/ticari gemiler karşısında, bir zamanlar “korsan” gemilerin oynadığı rolü kendilerine atfediyorlar. Korsan topluluklarında olduğu gibi, aykırılar ve sistemle barışık değil. Bazı korsan topluluklarında olduğu gibi, kendi-iclerinde eşitlikçi bir nizam (ya da nizamsızlık!) taşıyorlar, sistem tarafından marjinalleştirilmiş, dışlanmış olanları (eşcinselleri, yoksulları, engellileri, vicdani retçileri vb.) içlerine alıyorlar. (bkz: Ron Sakolsky, “Rhizomatic Radio and the Great Stamped”, <http://www.essentialmediac.com/shop/sakolsky.html>) Bu arada bir ekleme de ben yaparsam, “korsan” olmayı sadece birinci anlamında alırsak, yani içeriklerini ve yapılanmalarını dışarıda tutarak söylersek, Türkiye’deki bütün radyo istasyonlarını korsan saymamız gerekir. Çünkü bildiğiniz gibi hâlâ daha frekans dağılımları ihale edilmedi.

zısının da bize göstereceği gibi, Türkiye’de Batı Avrupa’dakinin tersine, siyasal iktidarlar aşağıdan yukarıya gelen talepler karşısında gelişmeleri önceleyen ya da en azından yakalayan bir şekilde davranmak yerine, bütün bu talepleri mümkün olduğunca baskılayan, demokratikleşmeyi olabildiğince erteleyen tavırlar sergilediler. Ancak artık baskılayamayacakları *de facto* (fiili) bir durum ortaya çıktığında zorunlu olarak yeni-düzenlemelere gittiklerinde de, Batı’da olduğu gibi liberal çok-kültürlülük politikalarının gerektirdiği gibi davranmak yerine, hâlâ daha kontrolü ellerinde tutabilme mantığıyla davranmayı tercih ettiler. Nihayet, yine aşağıdan gelen taleplere cevap vermek yerine, Avrupa Birliği aday üyeliği kriterleri gerektirdiği için (Türkçe dışındaki dillerde ve lehçelerde yayın konusunda olduğu gibi) demokratik açılımları gerçekleştirdiler.

Yeniden Timisi’nin yazısına dönersem özetle; Batı Avrupa’da 1960’ların sonlarında aşağıdan yukarıya taleplerle başlayan yayıncılığın yerelleşmesi yönündeki eğilimle, 1970’lerin radyo yayıncılığı açısından “altın yıllar” haline geldiğini anlıyoruz. Ancak burada, Timisi’nin yazısına eklemeye yaparak; Batı Avrupa’da 1980’lerin getirdiği uluslararası tekelleşme süreci ile yeni-sağ ekonomik politikalar, yeni-rekabet düzeni, artan yoksullaşma vb. nedenler sonucunda, bir yandan yayıncılık alanındaki devlet tekeli ortadan kalkar, medya alanı hızla özelleşirken, topluluk radyosu türünden radyoları desteklemeye yönelik kamusal fonların azaldığını, dolayısıyla, 1990’larda yeni bir ivme kazanıncaya kadar, alternatif radyo örneklerinin çoğunun ortadan kalktıklarını söyleyebilirim.

Timisi’nin kaynak olarak kullandığı bir çalışmaya göre radyolar

söz konusu olduğunda iki türlü “yerelleşme” ile karşılaşılıyor. Bunlardan birisi **coğrafi yerelleşme** ve coğrafi sınırlarla, yerel radyoların erişim sınırlarının örtüştüğü durumu anlatıyor. ABD’de karşılaşılan yerel radyo/televizyonlar bu türe giren bir yerelleşmeye denk düşüyor, bu arada devlet tekelindeki kamu yayıncılığının, TRT bölge radyoları ya da TRT-GAP örneklerinde olduğu gibi yerelleşmesi de bu türe giriyor. İkinci tür yerelleşme ise, **toplumsal yerelleşme**; yerel radyonun yayın alanının ortak/paylaşılan bir kültüre denk düştüğü durumu anlatıyor. Bu türden yerelleşmede, yayının dinlendiği alan yakın bir coğrafi alan olabildiği gibi, birbirinden uzak coğrafi alanlar da olabiliyor. Buna örnek ise, “**topluluk radyoları**”. Başka ifadeyle “topluluk radyoları”, belirli bir coğrafi bölgeyi ve/veya da ortak düşünce/değerleri paylaşan, toplu ve/veya dağınık gruplara/topluluklara seslenen radyoları anlatıyor. “Topluluk radyoları” yukarıda da belirttiğim gibi kamusal fonlarla, yerel radyolardan alınan vergilerle, ya da devlet desteği ile varlıklarını sürdürüyor. Bunların bir kısmı frekans paylaşımı yoluyla yayın yapıyor ve genellikle profesyonel olmayan kadrolarla çalışıyorlar. Bu arada ticari nitelikli yerel medya kuruluşları arasında da, hedef kitlenin sadece belirli bir coğrafya ile değil, ortak bir kültürle örtüştüğü durumlarda, topluluk radyosu niteliği taşıyanlar olabiliyor.

Timisi’nin yaptığı bu belirlemelerden sonra, Türkiye’de gerek TRT yayınları, gerekse ticari/özel yayınlar açısından coğrafi yerelleşmenin söz konusu olduğu söylenebilir. Ayrıca, yasal düzenlemeler izin vermediği halde, yerel radyoların bazılarının, “topluluk radyosu” niteliği taşıdığı yani belirli bir dereceye kadar toplumsal yerelleşmenin sözkonusu olduğu söylenebilir.

Timisi yazısının ikinci bölümünde, medyanın küreselleşmesi-

nin koşullarını belirleyerek, günümüz koşullarında “radyonun, küresel mi yoksa yerel mi sayılması gerektiği” konusundaki belirsizlik üzerine gidiyor. Yaptığı belirlemelere göre; küresel bir içerik, alımlama, mülkiyet sahipliği ile pazar medyanın küreselleşmesinin koşulları ve bu koşulların gerçekleşmiş olmasına bakarak televizyon yayıncılığının küreselleşmiş olduğu söylenebilir. Öte yandan, radyonun durumu farklı. Radyo düşük maliyetle üretimi mümkün kılan bir teknolojiye dayanıyor; ayrıca radyo programcılığı, radyonun bir araç olarak sahip olduğu dil gereği, büyük ölçüde yerel üretimle besleniyor, dolayısıyla radyo programlarının uluslararası pazardaki talep değeri düşük. Bu nedenle radyo açısından küreselleşmenin bütün koşullarının bir araya gelmediği söylenebilir. Radyo mülkiyet yapısında belirli bir küreselleşmeden söz edilebildiği halde, televizyon için “kültürel emperyalizm” iddialarını haklı çıkaracak bir içerik ve format türdeşleşmesi söz konusu iken, radyolar büyük ölçüde bunun dışında kalıyor, oldukça esnek ve yörel nitelikler taşıyan içerik ve program formatlarıyla yayınlarını sürdürüyor.

Bununla birlikte -“özgür radyo” türü olanları dışarıda bırakırsak- bu radyoların içerik olarak giderek daha çok benzeşmedikleri anlamına gelmiyor. Türdeşleşme ulusal tekelleşmeye bağlı olarak, ulusal sınırlar içerisindeki radyoların program formatı açısından gerçekleşiyor. Yani Timisi'ye göre, radyoların günümüzde, hemen her ülkede bir “müzik kutusu” haline gelmiş olması ya da radyoculuğun “ucuz, dinleyici katılımlı” programlarla götürülmesi, esas olarak radyonun küreselleşmesinin sonucu değil, ulusal tekelleşmenin bir sonucu. Dolayısıyla Timisi'ye göre, günümüzde radyo söz konusu olduğunda “yerelliği”; bu türden “marka” adlarla müzik merkezli yayın yapan ticari yerel radyoların dışında kalan, “topluluk radyoları” temsil

etmekte. Ancak kanımca, bu birçok sivil toplum medyası niteliği taşıyan yerel radyonun önemini azaltmak olur. Çünkü, yukarıda belirtilen türde olanları dışarıda bırakırsak, Türkiye gibi, çoğu durumda yerel radyoların kârdan çok zararına varlığını sürdürdüğü, bir aile işletmesi niteliği taşıdığı, ayrıca mevcut yasal düzenlemeler izin vermediği için açıkça “topluluk radyosu” niteliğine bürünemediği ülkelerde, bir çok yerel radyo, medya ortamını çoğullandırma anlamında önemli bir işlev görüyorlar.⁶ Ayrıca yine kanımca yerel radyolar, bir sivil toplum medyası olarak ellerindeki gücü kullanmaya kalktıklarında demokratikleşme hedefleri açısından, topluluk radyolarından daha elverişli bir **kamusal platform** oluşturuyor. Çünkü, “topluluk radyoları”, kimliklerini varsayılan bir etnik, dinsel, kültürel ortaklık/birlik üzerinden kurmaya kalktıkları, “tektip” bir dinleyici için yapılandıkları ölçüde; dışlayıcı, bireysel olarak yalnızlıktan kurtarmaya çalışırken, topluluk/cemaat olarak yalnızlaştırıcı etkiler yaratabiliyorlar. Yani, sadece kendilerinin (bunlar da çoğunlukla cemaat ya da topluluk seçkinleri oluyor) konuşup, kendilerinin dinlediği radyolar haline gelme tehlikesini içinde barındırıyor topluluk radyoları. Bu nedenle benim tercihim, “topluluk radyoları”ndan ziyade -ki onların da gerekli ve önemli olduklarını düşünüyorum- “özgür/alternatif radyolar”dan yana.

Kitapçığın ikinci çalışması; daha çok dergici, gazeteci kimliğiyle bilinen, ancak TRT’de radyo haberciliği de yapmış Tuğrul Eryılmaz’ın. Eryılmaz, değişik iletişim fakültelerinde misafir öğretim görevlisi olarak verdiği Radyoculuk ders notlarını yararlanmamız için bize verdi. Dolayısıyla **“Radyo ve Radyocu-**

⁶ Bu dizinin birinci kitabı olan *Medya ve Toplum*’da yer alan “Demokratik bir Medya Ortamı için Yerel/Sivil Medya ve Yeni İmkânlar” başlıklı yazımda, yerel radyoları, ulusal ya da uluslararası tekellerin bir şubesi gibi kılan yerelleşmeyi “dikey yerelleşme” olarak adlandırmış, buna karşılık sivil toplum medyası niteliği taşıyan yerel radyolarını “yatay yerelleşme” olarak adlandırmıştım. (Ayrıca bkz: Morley ve Robins, 1997).

luk” başlıklı metin bu ders notlarının oldukça kısaltılmış hali. Eryılmaz, bize radyoculuk tarihinde kısaca gezinti yaptırıyor önce, sonra da, ABD ve Batı Avrupa’da 1930’larda, Türkiye’de ise 1950’lerde hüküm sürmeye başlayan (hani *Woody Allen*’in aynı adlı ünlü filmine konu olan) “radyo günleri”nin izini sürüyor. Nasıl bugünün popüler “ikonları” televizyon ekranında boy gösterenlerin arasından çıkıyorsa, o yılların “ikonlarının” da hep radyo mikrofonlarından seslenenler arasından çıktığını bize hatırlatıyor. Eryılmaz, radyoyu radyo yapan özellikleri de sıralıyor bu arada. Buna göre; radyo, **hızlı, ucuz, esnek, sınır bilmeyen, yalın, sestem ibaret, kişisel, eğiten bir araç**. Zaman içinde bu özelliklerinin kimisi aynen kalıyor, kimisi ise değişiyor. Örneğin habercilik söz konusu olduğunda, eğer masa başında oturup haber ajanslarının geçtiği haberleri okumaktan ibaret bir habercilik yapmıyorsanız, radyo hâlâ en hızlı haber aracı, özellikle yerel radyolar. Bir trafik kazası olsa, on dakika da olay yerine ulaşır, mobil telefonunuzla canlı haber geçebilirsiniz kendi yerelinizde. Bu nedenle de, bugün büyük ölçüde müzik kutularına dönüşmüş olsa da yerel radyoların en büyük şansı, ya da ayrıcalığı, radyonun hâlâ daha habercilik açısından en hızlı araç olma özelliğinden kaynaklanıyor; bir de, insani bir merakla, önce coğrafi olarak en yakınımızda olup bitenle ilgileniyor olmamızdan.

Eryılmaz yazısında, radyo ile ilgili bazı -işin ABC’si niteliğindeki teknik bilgiler de veriyor, sizin gibi radyocular için değil de, benim gibiler için. Radyoları türlerine de ayırıyor, ki bu ayırım, Nilüfer Timisi’nin yazısında yapılan ayırımdan farklı. Teknik ölçütlere, kapsama alanına göre yapılan bir ayırım. Ayrıca, halihazırda radyo ve televizyon sistemlerine değinerek, kamusal yayıncılık, ticari yayıncılık sistemleriyle bunların arkasında yatan gerekçelerden, ek olarak bu ikisinin bir araya getiren karma

sistemlerden bahsediyor ki, buna Türkiye'deki sistem bir örnek. Bu arada, bir yandan demokratikleşme dalgalarına bağlı olarak medya üzerindeki devlet kontrolünün sorgulanması, diğer yandan özelleştirme dalgaları, tekelleşme vb. nedenlerle dünyadaki sistemlerin daha çok bu karma sisteme doğru kaydığını öğreniyoruz. Ancak, bir ekleme yapılarak, artık "kamusal yayıncılık" denilince sadece, değişen derecelerde devlet kontrolünde ya da denetiminde olan, yerelleşmekle birlikte ulusal birlik ve beraberlik kaygısıyla belirli bir merkezîyetçilik taşımaya devam eden yayıncılığı -ki buna iki farklı örnek BBC ile TRT- anlamamak gerektiğini de ben hatırlatayım. Çünkü, kamusal fonlardan destek alarak varlıklarını sürdüren, ticari amaçlı olmayan "topluluk radyosu" türü radyolar ile, benim daha önce andığım yazımda demokratik bir medya ortamı için varlıklarının elzem olduğunu belirttiğim sivil toplum medyası niteliği taşıdıkları ölçüde bir grup yerel medyanın da **ka-mu hizmeti niteliği taşıyan medya** sayılmaları gerektiğini düşünenlerdenim. Eryılmaz'ın yazısı radyoculuğun geleceğini tartışarak tamamlanıyor. Bize nasıl radyoculuk ortaya çıktığında, gazetecilik ortadan kalkacak diye telaşlanıldıysa, televizyon ortaya çıktığında da, radyoculuğun ortadan kalkacağından endişe duyulduğunu hatırlatarak, aslında "eski" ile "yeni" teknolojinin her defasında birbiriyle eklemelenmenin bir yolunu bulduğunu, bu anlamda da ne radyo ne de başka bir medyum için böyle bir korkuya yer olmadığını söylüyor, haklı olarak. Ancak yine de bir şeyler değişiyor tabii; her yeni teknolojiyle "eski" olanın bildiğimiz formatı belirli bir değişikliğe uğruyor; ama bu, binlerce kanaldan binlerce farklı şey duymak anlamına gelmiyor ne yazık ki... Sonuç olarak Eryılmaz'a göre, sorun "eski" ya da "yeni" teknik imkânların hangi yaratıcılıklarla ve nasıl kullanılacağında, yoksa bugünkü anlamıyla radyoculuk en azın-

dan yakın bir gelecekte tehlikede değil. Bu açıdan da yerel radyolar en elverişli konumdalar; çünkü en yakınımızda olup bitenden başlayarak, **habere ihtiyacımız hiçbir zaman bitmeyecek.**

Üçüncü yazımız, yine radyoculuk deneyimine sahip, ancak simdilerde, gazeteciliğin yanı sıra, öğretim görevlisi olarak da çalışan Ragıp Duran'ın yazısı⁷; **“Bir Haber Medyası olarak Radyo”**. Duran, bize kamu yayıncılığı gibi, radyo haberciliğinin de *“kâbesi”* olarak bilinen BBC'de yaptığı ve bu kurum tarafından verilen meslek-ici eğitimlerle geliştirdiği radyoculuk deneyimlerinden süzülen bilgilerle, radyoyu bir haber medyası olarak ele alıyor. Günümüzde radyonun öneminin azalmadığı konusunda Eryılmaz'a katılıyor, ortaya çıkan her yeni farklı farklı formatlardaki, farklı dile sahip bu araçların nasıl birbirlerini etkilediğini belirtiyor, bu arada da onları kullanma biçimlerimizin de nasıl değiştiğini örnekliyor. Duran da Eryılmaz gibi, radyonun, hâlâ daha diğer araçlardan ayıran bazı özellikleri olduğu görüşünde ve ona göre radyo haberciliğinin mutlaka radyonun bu ayırıcı özellikleri gözetilerek yapılması gerek. En önemlisi de, her radyonun habercilik yaparken, kendine biçtiği kimliğe, hedeflediği dinleyici dilimine uygun olarak davranması. Ancak ilkeler yazılı basın haberciliğiyle aynı olsa da (*“doğruluk, gerçeklik, nesnellik, dengelilik”*)⁸, aracın niteliğinden kaynaklanan farklı kuralları var radyo haberciliğinin. Dola-

⁷ Ragıp Duran'ın “Yurttaş Gazeteciliği” ile ilgili bir başka yazısını, *BİA Habercinin Elkitabı* dizisinin dördüncü kitapçığı, *Gazetecilik ve Habercilik*te bulabilirsiniz. Bu arada Duran'ın yazısı ile Eryılmaz'ın yazılarında, daha önce başka metinlerde de karşımıza çıkan türden örtümler olduğunu, ancak metinlerin bütünlüğünü bozmamak için bunlara dokunmadığımızı da belirtelim.

⁸ Haberciliğin hem bu “genelgeçer” ilkelerini, hem de bu ilkelerin sorunlu yanlarını, yukarıdaki dipnotta andığım *Gazetecilik ve Habercilik* kitapçığında tartıştığımız için bu kitapçıkta onları veri olarak kabul edip, fazlaca değinmedik.

yısıyla radyo haberciliğinin olmazsa olmazlarını da, bulacaksınız Duran'ın yazısında. Radyonun geleceği konusunda, Ragıp Duran'ın düşünceleri pek iyimser değil. Ona göre, gelecekte gazetecilik ortak haber merkezinde üretilen haberlerin radyo, televizyon ve gazeteye uygun niteliklerle çeşitlendirilip boyutlanmasıyla yapılacak. Çünkü bir yandan farklı teknolojilerin içiçe geçtiği "Karma Medya Çağı"nın, diğer yandan ise, tekelleşme sürecinin yönelimi bu yönde. Bu da, sadece içeriğin tekseslileşmesi değil, üç değişik medyanın dil ve işlevi ayrılarak, her birinin taşıdığı ayrı ayrı zenginliklerin ölmesi demek. Nitekim "dikkat edin, artık gazeteler basılı televizyon ekranı gibi yayınlanıyor, radyolar da sesli gazete gibi" diyor Duran ve üç medyum arasında da televizyonun daha belirleyici olduğunu ekliyor. Bu arada internet üzerinden yapılan radyo yayıncılığı konusunda Duran, internetin, yurttaş erişimi açısından henüz radyo kadar ucuz, kolay, yaygın ve hızlı bir medyum olmadığını da ekliyor. Ben onun bu radyoya yeni imkânlar sunan teknolojilere "mesafeli" duruşundan, Eryılmaz gibi onun da, radyonun mevcut (geleneksel) teknolojilerin sınırları içerisinde bile henüz bütün potansiyelini kullanmadığını düşündüğünü çıkarıyorum. Kanımca her ikisi de haklı. Ümit Atabek'in *Yeni İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya* kitapçığında söylediği gibi, yeni teknolojiler teorik olarak radyonun/gazetenin/televizyonun erişim sınırlarını sahiden de sonsuzca genişletiyor, ancak sorun daha çok "**ne söylediğinizde**", başka ifadeyle sahiden "söylemeye değer bir sözünüzün olup, olmadığında", ben de ekleme yaparsam; bir de söylediğinizi **nasıl bir format içinde söylediğinizde**.

Dördüncü metnimiz, o yıllardaki çoğu radyocu gibi gazetecilikten TRT'de radyoculuğa geçmiş, ancak radyoculuktan "edil-

diğinden” beri, yazılı basına dönerek haberciliği sürdürmüş olan İpek Çalışlar’ın **“Türkiye’de Radyo Haberciliğinin Gelişimi”** başlıklı sunuşu ve en az Eryılmaz ile Duran’ın yazılarındaki gibi radyoculuğu ilginç kayıtlar düşerek anlatıyor bize. Çalışlar Türkiye’de radyo haberciliği denildiğinde söze başlamak gereken yerden, bir tür okul olan TRT’deki radyo günlerinden, oradaki deneyimlerden notlarla başlıyor yazısına. Anlattıklarına göre; 1960’larda TRT’de habercilik için **“makas, teleks, bir de Anadolu Ajansı’ndan geçilen haberler”** gerekliymiş, haberlere meraklı ninelerimizin -benim ki de öyleydi- haberlere “ajans” demeleri de bundan kaynaklanıyormuş. Sonra yine öğreniyoruz ki, bizzat Çalışlar’ın kendisi gibi, günümüzün birçok yazarı, gazetecisi, eleştirmeni (*Sevgi Soysal, Adalet Ağaoğlu, Abdi İpekçi, Ahmet Oktay*) -ki bunlara ben *Aysel Aziz* ve *Özden Çankaya* gibi iletişim alanında çalışan akademisyenleri de eklemek istiyorum- TRT habercilik okulundan gelmişler.

Çalışlar’ın yazısı Ragıp Duran’inki gibi, radyo haberciliği yaparken dikkat edilmesi gerekenleri de özetliyor, dolayısıyla iki yazı birbirlerini tamamlıyor. Burada kurallardan iki tanesini tekrarlayayım. Örneğin Çalışlar; “göze değil, kulağa seslenen” radyoların masa başı habercilik yapmayı tercih ederek unuttukları bir şeyi hatırlatıyor: “Haberi yaşatmayı”. Bundan ise, haberi dramatize ederek okumayı anlamayın, kastedilen; haberlerin ses kayıtları, canlı bağlantılar ya da hiç olmadı *effect*’ler kullanılarak zenginleştirilmesi. Çalışlar’ın habercilikle ilgili ikinci çok önemli bulduğum vurgusu ise, aktarmalarla ilgili. Bize genel olarak haberi yaparken, özel olarak da aktarmalar yaparken, sözcük seçimlerine çok dikkat etmemizi söylüyor; yani aktarma yaptıktan sonra, kullanmayı tercih ettiğiniz kelimele-

rin hepsinin, verdiğimiz haberle ilgili olarak bizi belirli biçimde tarafladığına dikkatimizi çekiyor, bu yüzden de çok dikkatli kullanılmaları gerektiğini ekliyor. Buna örnek olarak da, Türkiye'deki hapishanelerde politik mahkûmlar tarafından sürdürülen "ölüm oruçları" ile bunlara yapılan kanlı "müdahale" sırasında "Bakan, dört kişinin kendini yaktığını belirtti" biçiminde verilen haberleri hatırlatıyor⁹. Burada, "belirtti" aktarma sözcüğünün, "hapishane koşullarında saldırıya uğrayanın, nasıl kendisini yakabileceği" sorusu bir yana, haberciyi nasıl sorumluluğunu hiç sorgulamaksızın merkezi siyasal otoriteden yana konumlayarak, onu yegâne "mesru" kaynak haline getirdiğine dikkatimizi çekiyor. Ben de tam bu konuyla ilgili bir yazıyı yeri gelmişken yeniden size hatırlatayım. Çiler Dursun'un, *Gazetecilik ve Habercilik* kitapçığımızdaki "Haber ve Habercilik Üzerine Düşünmek" başlıklı yazısı.

Son olarak İpek Çalışlar'ın metninde, haber yazış biçimleriyle, haber okurken uyulması gereken kuralların bir özetini de, bulabilirsiniz. Ancak bütün bu kuralları özetledikten sonra, iki önemli şey daha söylüyor Çalışlar; "habercilik yaparken kendi üslubunuzu kendiniz geliştirin" diyor, bir de, "radyoların haber vermedikleri sürece 'konuşan kutu'dan ibaret olacaklarını" söylüyor ki, ben ikisine de katılıyorum.

Radyo ve Radyoculuk'da genel olarak radyo ve radyoculuk ile alternatif radyoları, ayrıca radyo haberciliğinin nasıl yapılması gerektiğini tartıştıktan sonra, Türkiye'de elektronik yayıncılık alanını düzenleyen yasalar ile bunların arkasında yatan anlayışın tartışılmasının da gerekli olduğunu düşündük. Çünkü,

⁹ Ben daha kötüsünü hatırlıyorum. "müdahale" sonrasında bir büyük gazetenin sürmanşeti şöyleydi: "Devlet Girdi". Yorumu size bırakıyorum...

“oyunun” kurallarını bunlar belirliyor ve eğer medya ortamının demokratikleşmesinin bir parçası ilgili yasal düzenlemelerin demokratikleşmesiye, bunların hangi siyasal, toplumsal, ekonomik gerekçelere dayandırıldıklarının bilinmesi de gerekli. Nitekim Beybin Kejanlıoğlu'nun **“Türkiye’de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Siyaseti”** başlıklı yazısının amacı; Türkiye’de elektronik yayıncılığa ilişkin “siyasaların” tarihsel olarak izini sürerek, bir yandan bu siyasaların sonucu olan düzenlemeleri, diğer yandan da bunların üzerinde durdukları devlet geleneğini, ayrıca yine belirli siyaset değişikliklerini zorlayan ekonomik, siyasal, kültürel ve teknolojik koşulları ortaya koymak. Böylelikle Kejanlıoğlu bize Türkiye’deki medya ortamının radyo/televizyon ayağının bugününün niteliklerini anlamamızı, geleceğine ilişkin kestirimde bulunabilmemizi sağlayacak bir bakış açısı kazandırıyor.

Kejanlıoğlu'nun yazısı, “siyaset”i, “hükümetlerin yaptıkları ve yapamadıkları” biçiminde tanımlayarak yola çıkıyor. Yazıyı konuyu çerçeveleme biçimine uygun olarak; Türkiye’deki radyo/televizyon yayıncılığının geçirdiği dönüşümler ile tarihsel siyasal/ekonomik/kültürel ve teknolojik gelişmeleri ilişkilendiren başlıklarla bölümlendiriyor. Kejanlıoğlu'nun yazısının ortaya çıkardığı tabloya göre; Türkiye’de radyo televizyon yayıncılığı siyaseti, bir yandan devletçi gelenek ile “muasırlaşma” (modernleşme), diğer yandan, kapitalist iktisadi sistemle “eklenme” çabalarını yansıtan bir nitelik taşıyor. Böylelikle devletin en büyük ekonomik girişimci ve yukarıdan aşağıya biçimlenen bir “ulusal/toplumsal-inşaat” projesinin birincil uygulayıcısı olduğu bu topraklarda, medyanın devletin radyo ve televizyon alanına el atmasındaki belirleyici mantığın neden hep, **kontrol etmeyle/baskılamayla ilgili** olduğu anlaşılıyor. Nitekim

biliyoruz ki, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tek parti iktidarı (CHP) döneminde; ironik biçimde çok-partili yaşama geçişi gerçekleştiren partinin (DP) yönetiminde; söylemeye bile gerek yok, 1971, 1980 askeri müdahale ve darbelerinin “olağan-üstü” yönetimleri sırasında en üst noktasına çıkmış olsa da, esasen epey az olan “olağan” dönemlerde de, yayıncılık alanındaki kontrol/denetim/baskı hep sürdürülüyor. Bir devlet tekeli oluşturan TRT (1960'ların ortalarından itibaren çok kısa bir dönem hariç) neyse de, ticari/özel radyo televizyonlar da, her türlü siyasal/ekonomik baskıya maruz bırakılıyor.

Bütün bunlar bize Türkiye'deki medya ortamında yaygın medyanın konumuyla ilgili iki önemli saptama yapma imkânı sağlıyor. Kanımca Türkiye'de yaygın medyanın, genel olarak bu baskı ve kontrol ile fazlaca bir sorunu yok. Neden? Bu sorunun cevabını Beybin Kejanlıoğlu'nun yazısını, BİA Habercinin Elkitabı dizisinin birinci kitabı *Medya ve Toplum*'da, Nilgün Gürkan'ın, “Türkiye'de Gazetecilerin Gözlükleri, Medyanın Değişmeyen Kodları” başlıklı yazısı ile birlikte okuduğumuzda verebiliriz. Hatırlarsak, Gürkan, Kejanlıoğlu'nun radyo ve televizyonlar için yaptığına benzer bir çözümlemeyi yazılı basın için yapıyordu. Yazılı basına ilişkin düzenlemelerden söz etmeden Türkiye'deki yazılı basının/gazetecilerin devraldığı ve halen sürdürdüğü geleneği tartışıyor ve Batı ülkelerinin tersine, Türkiye'de gazeteciliğin/gazetelerin nasıl **kendi kendine atfettikleri bir misyonla** sivil toplumdan yana değil de, devletten/siyasi merkezden yana konumlandığını ortaya koyuyordu. Kejanlıoğlu'nun yazısı ise; birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de, devlet/hükümet kontrolünde ortaya çıkıp gelişen ancak çok yakın zamanlarda “ticarileşen” ya da devlet tekelinin kalkması anlamında “serbestleşen” radyo ve televiz-

yonlara **devletin atfettiği misyonu** anlamamızı sağlıyor. Sonuç olarak bu iki yazı bize; devletçilik geleneği ile devletin her alanı yukarıdan aşağıya kontrol etme refleksinin çok güçlü olduğu Türkiye’de, bu refleksin sadece yasal düzenlemelerde değil, bizzat medyanın (yazılı, işitsel ve görsel) kendi kendine bakışı üzerinde de etkili olduğunu gösteriyor. Buradan hareketle ise; böyle yaygın medyanın kendi kendine atfettiği rol ile, siyasal iktidarlarca ona atfedilen rol bulduğu ve de taraflardan herhangi birinin bunu sorgulamaya niyeti olmadığı süreç, yaygın medya ortamının kolayca çoğulculaşmayacağını öngörebiliyoruz.

Acaba (artık adını koyarak söyleyeyim), **yaygın medyanın mevcut statükoculuğunun** kıpırdadığı anlar mevcut değil mi hiç? Mevcut. Türkiye’deki “bir kısım medya” uzun süredir, Avrupa Birliği (AB) havucuna sarılıp, “Uyum Yasaları” denilen, aralarında medyayı da ilgilendiren yasal düzenlemelere destek oldular, hatta bu uğurda en önemli “milli mesele” saydıkları Kıbrıs konusundaki “at gözlüklerini” de değiştirdiler. Ancak hatırlayalım yakın zamanlara kadar örneğin “kenar/çevre” medyadan Metin Göktepe öldürüldüğünde, onun gazeteci olup olmadığını sorgulayanlar (sanki Göktepe’nin gazeteci olmaması, öldürülmesini haklılaştırabilmiş gibi) ya da bu “kenar/çevre” gazeteler onlarca defa kapatılıp, baskına uğradığında sessiz kalanlar gene bu medyaydı. Yani, yaygın medya birden özgürlükçü kesildiyse, bu onu kendisi için istediğindedir, başka ifadeyle yine kendi kendine atfettiği misyon gereği, statükoyu tehlikede görüp, AB’yi yeni bir statükonun garantisi gördüğündendir. Bu da bizi Türkiye’deki medya ile ilgili ikinci saptamaya götürür. Türkiye’deki medya ortamının ya da genel olarak siyasetin demokratikleşmesine yaygın medyanın katkı-

sı “**arızı**” bir katkıdır. Asıl katkı ise, aşağıdan yerel medyadan, “kenar/çevre” medyadan ve de onlarla birlikte duran sivil toplum hareketlerinden gelmektedir. Ancak ne yazık ki, bu aşağıdan baskı, dışarıdan/yukarıdan bir başka baskı ile örtüştüğü oranda etkili olabilmektedir.

O zaman yine aynı soruyla karşı karşıyayız; Türkiye’deki medya ortamı nasıl demokratikleşebilir? Farklı BİA eğitimcilerinin *BİA Habercinin Elkitabı* dizisinin farklı kitapçıklarındaki yazıları satır aralarıyla okunduğunda buna dair ipuçlarına ulaşabiliyor (amacımız zaten her derde deva bir “reçete” sunmak değildi). Burada, bir kez daha Kejanlıoğlu’nun yazısına dönerek, onun “çözüm”ünün altını çizmek istiyorum. Yazara göre; “Bugün Türkiye’deki yayıncılık siyasalarıyla ilgili olarak tartışılması gereken, halihazırdaki devletçi ve muhafazakâr düzenlemelerin karşısında, tecimsel çıkarları koruyan düzenlemelere gidilmesi değil... **artık ‘kamusal’ yayıncılığı gündeme getirme zamanı**”. Kejanlıoğlu, ayrıca “Kamusal yayıncılık” derken neyi kastettiğini de açıklıyor: “...gerek tecimsel baskılardan, gerekse devletin müdahalesinden bağımsız; bugün Türkiye’de uygulanan haliyle, merkezîyetçi ve seçkin nitelik taşıyan ‘kamu hizmeti’ anlayışını gözden geçirerek yola çıkmış; yerel kaynakları olan, ama ‘yöresel’ kalmayan¹⁰; küçüklü büyüklü kanallarda, herkesin enformasyona tam erişiminin, farklı grupların program yapımına katılımının ve hiçbir baskı altında kalmadan sözlerini duyurabilmelerinin garanti altına alındığı açık mecralar...” Bunu da, TRT yayıncılığının yanında, ticaret-dışı sivil toplum medyalarını da içine alan yeni bir yapılanma olarak anlamak mümkün.

¹⁰ Yerel olan ama içeriğinde “yöresel” kalmayan yerel/alternatif medya örnekleri için *Habercinin Elkitabı* dizisinin birincisi olarak yayınlanan, Medya ve Toplum kitapçığındaki Beybin D. Kejanlıoğlu imzalı, “Medya-Toplum İlişkisi ve Küresellesmenin Yerel Medyaya Sunduğu Alternatif Olanaklar” başlıklı yazıya bakılabilir (*editörün notu*).

Türkiye'deki medya ortamının demokratikleşmesine ilişkin görüşlerimi ben ilk kitapçığımızda yer alan yazımda özetlemiştim. Burada bir ek yaparak, yerel/sivil toplum medyaları arasında radyoların varlığını, çeşitlenmesini, bir yandan alternatif yayıncılık/programcılık anlamında yepyeni yaratıcılıklar geliştirerek "dar alanda yayıncılık" tipi bir radyoculuğun öncülüğünü yaparken, diğer yandan yatay dayanışma ağları geliştirerek kendi kendilerini güçlendirmelerini çok önemseydiğimi belirtmek istiyorum. Ayrıca bir kez daha, yerel radyocuların, sadece Batı'da değil, huyu suyu daha bir bize benzer ülkelerde -örneğin Latin Amerika ülkelerinde, Japonya'da- deneyimlerinden yararlanılabilecekleri yüzlerce örnek bulunduğunu hatırlatmak istiyorum¹¹.

Kitapçığın sonlarındaki yazılardan bir tanesi; Erol Önderoğlu'nun "**Uyum Yasaları; Radyo-Televizyon Yayıncılığı ile İlgili Son Düzenlemeler**" başlıklı yazısı Beybin Kejanlıoğlu'nun yazısını tamamlayan bir yazı. Önderoğlu, son iki yıl içerisinde Avrupa Birliği'ne "Uyum Yasaları" çerçevesinde gerçekleştirilen sadece radyo/televizyon alanını düzenlemeye yöne-

¹¹ Yeri gelmişken daha önce deneyimlerine hiç değinmediğimiz bir ülke olan Japonya'dan bir "radyoculuk hareketi" örneği vereyim: Japonya'da 1980'lerde başlayan "Mini-FM Hareketi" ile, güçleri 1 wat civarında, yani bir yürüyüş ya da bisikletle gezi mesafesinde yayın yapan binlerce radyo ortaya çıkmış. (Böylesi 'ekolojik' de, yani havada elektro-manyetik kirlenmeye de yol açmıyor). Bunun ilk uygulayıcılarından birisi olan *Tetsuo Kogawa* (aynı zamanda bir akademisyen de), ilk radyosunu Japonya'da oyuncakçılarda bile bulunabilen bir türden cihazlarla ve üni versite kampüsünden gerçekleştirmiş, sonra da bir eve taşımış. "Amacımız, geniş alana yayıncılık (*broadcasting*) değil, dar alana yayıncılığı (*narrowcasting*)" diyor ve radyonun en ileriye götürülmüş imkânının da bu, dar alana yayıncılık da olduğunu ekliyor. Etkilendikleri şey, bu Önsöz'ün başlarında adlarını andığım felsefeciler Guattari ile Deluze'nün görüşleri olmuş; bir bakıma onların "rhizomatik" (tek bir kökten kaynaklanmayan, sürekli yeni yeni yerlerden dallanıp budaklanarak bir ağ gibi saran) medyasını gerçekleştirmişler. (bkz: Tetsuo Kogawa, "Towards Molymorphous Radio", <http://radiostudio.org/5/polymorph.html>). Bu arada unutmayalım, Japonya gibi nüfus yoğunluğunun çok fazla olduğu bir ülkede, 1 wat'lık vericinin kapsadığı alan hiç de dudak bükülecek bir alan değil..

lik olanları değil, yazılı basın ile İnternet de dahil bütün medyayı ayrıca siyasal/kamusal yaşamı da ilgilendiren demokratikleşme paketindeki yasal değişiklikleri özetliyor. Ancak öyle görünüyor ki, bu “dışarıdan baskılarla” gerçekleşen gönülsüz demokratikleşme paketi, ne medya ortamını ne de genel olarak siyasal/kamusal alanı demokratikleştirebilmekten oldukça uzak.

Önderoğlu'nun özetlemesi gösteriyor ki; *3984 Sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Yasada değişiklik yapan 4786 Sayılı Kanun*la medya alanına tekelleşmenin önü iyice açılıyor, ancak yerel medya da dahil sivil toplum medyalarını bu rekabetçi pazarda ayakta durabilmelerini sağlayacak hiçbir kamusal düzenleme öngörülmediği gibi, böyle bir şey ufukta da görünmüyor, gerekliliği dillendirilmiyor.

Böylelikle Türkiye'deki medya ortamı TRT'nin temsil ettiği kamu hizmeti medyası ile ticari medya seçeneklerine sıkıştırılıyor. Buna karşılık “kamu hizmeti” yapan TRT yayıncılığının “çok-kültürlülük” politikaları temelinde yeniden yapılandırmanın adı bile edilmiyor. Ek olarak belki “dışarıdan baskı” sonucu yapılan değişikliklerin en radikallerinden birisi olan Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde yayıncılık, “etnik dillerde yayın yapılabırsa onu da ben yaparım” (!) biçimindeki kontrolcü anlayışın sonucu olarak sadece TRT'ye tanınıyor, TRT de bu satırların yazıldığı sıralarda basına yansıyan bilgilere bakılırsa, buna gönüllü değil. Dahası, “düşünce” suç olmaktan hâlâ çıkmamış durumda. Halihazırda yerel medyaya olduğu kadar, “herkese” habere erişim açısından önemli imkânlar sunan internet ise, RTÜK denetimine verilirken, Basın Yasasına göre yaptırımlara konu olabiliyor.

RTÜK'ün ekran ve radyo kapatma cezaları hâlâ sürüyor. Yani

bu alanda verilecek pek güzel bir haber yok. Bütün bunlardan sonra, ben kendi adıma yerel medyanın güç birliği içine girerek, bir sivil toplum inisiyatifi halinde oluşturacakları aşağıdan yukarıya baskıyı -her şeye rağmen- çok önemseydiğimi bir kez daha tekrarlamak istiyorum. Kitapçığın son yazısı, bizi radyoculuğun başka bir yanına götüren bir yazı. Biliyoruz ki, "radyo sestir, göze değil kulağa seslenir". İşte, yıllarca TRT'de radyo ve televizyon haber spikerliği yapmış, ayrıca *Türkçeyi Güzel Konuşma ve Okuma* kitabının yazarı Ülkü Giray "**Radyo için Spikerlik ve Sunuculuk**" başlıklı yazısıyla, radyonun kulaklara en iyi biçimde nasıl sesleneceğine ilişkin ipuçları veriyor. İmset'in, BİA Yerel Medya Eğitim Programları'nın İkinci Aşamasının bir parçası olarak gerçekleştirilen "spikerlik/sunuculuk" eğitiminde kullandığı notlar ve ekindeki uygulamalar kuşkusuz radyoda insan sesinin kullanımına sadece bir giriş niteliği taşıyor. Bu konuda daha da bilgilenmek istiyorsanız, Ülkü Giray'ın anılan çalışmasına başvurmalısınız.

Son olarak bize her eğitim çalışması sonrasında Türkçede yayınlanmış "kaynak kitap" soran radyolardan katılımcılara, bu kitapçıkta yer alan konularla ilgili daha derinlemesine bilgi edinmek istiyorlarsa, sunuş metinlerinin sonunda yer alan "Kaynakça"lardaki kitaplarla, alandaki ilk çalışmalardan bir tanesini yapan Prof. Dr. Aysel Aziz'in¹², yeni baskı yapan kitabına ulaşmaya çalışmalarını öneriyorum.

Sevda Alankuş

20 Haziran 2005.

¹² Bkz. : Aysel Aziz 2002. *Radyo Yayıncılığı*. Ankara: Nobel Yay. (2. Baskı).

KÜRESEL İLETİŞİM ORTAMI ve YEREL RADYOLAR

*Nilüfer TİMİSİ-NALÇAOĞLU**

Küreselleşmenin dinamikleri

1980'lerden itibaren sosyal bilimlerin temel araştırma konularından birisini küreselleşme süreci ve bunun yerel ile olan gerilimleri oluşturmaktadır. *McLuhan*'ın "evrensel köy" benzetmesiyle işaret ettiği, birbirlerinden giderek daha fazla haberdar olan bir dünya düzenine denk düşen küreselleşme, "küresel ölçekte işleyen, sınırları aşarak toplumları ve kurumları yeni zaman-mekân bileşimlerinde birbiriyle bütünleştirip bağlayarak, gerçekte ve deneyimde dünyayı birbirine daha bağımlı duruma getiren süreçler" şeklinde tanımlanabilir. Böylelikle küreselleşme dünyanın çeşitli parçalarının artan ilişkililik, etkileşim ve karşılıklı bağımlılık içinde olması halini anlatmaktadır. Bu anlamıyla da, kimi zaman "uluslararasılaşma" ve "ulusüstüleşme" ile aynı anlamlarda kullanılmakta, siyasal parametrelerce tanımlanmış mekânsal sınırların aşılmasını vurgulamaktadır.

* Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon Sinema Bölümü öğretim üyesi

Her toplumsal gelişmede ortaya çıkan çoklu yapılaşma, küreselleşme için de geçerlidir ve bu anlamda küreselleşmenin diğer yüzünü yerelleşme oluşturmaktadır. Başka ifadeyle, yerellik ya da yerelleşme, küreselleşme sürecine verilen bir cevap olarak da okunabilir. Bu anlamda, küreselleşme “kamusal zamanın her geçen gün mekan boyunca daha türdeş ve evrensel” (Harvey, 1996:300) hale gelmesi ise; “yerelleşme”, bu “türdeş ve evrensel kılınana karşı özgül deneyimlerin/kimliklerin bir karşı koyuşudur”. Küreselleşme ulus-devletlerin etkinlik alanlarının ulusüstü mekanizmalara devri ise, yerellik özerklik doğrultusunda yeni baskılar yaratarak aşağı doğru inen bir olgudur (Giddens, 2000:25). Küreselleşme “orada” uzak diyarlarda olanı, yakına ve tanıdık hale getiren bir süreç ise, yerellik, “burada” hemen yanımızda olanın gün yüzüne çıkmasıdır. Küreselleşme olgusunun dinamikleri şöyle özetlenebilir:

Evrenselleşme - özgülleşme: Küreselleşme, çelişkili gibi görünse de, modern toplumsal yaşamı evrenselleştirir ya da yaygınlaştırırken, aynı zamanda yerel ya da geleneksel olanı da güçlendirmektedir.

Benzeşme - farklılaşma: Küreselleşme dünyanın görünürde benzeşmesine yol açarken (*McDonald's* örneğinde olduğu gibi, aynı tüketim kalıplarının yaygınlaşması ya da insan haklarının, kadın, çocuk haklarının evrenselleşmesinde olduğu gibi), diğer yandan farklılıkları da belirginleştirip güçlendirmektedir (kültürel kimlik taleplerinin, dinsel ve milliyetçi radikalizmlerin güçlenmesi gibi).

Yoğunlaşma - parçalanma: Küreselleşme ulusal sınırlar ötesinde yeni, küresel, bölgesel ve ulus ötesi topluluk ve örgütlenmelere yol açarken (Avrupa Birliği örgütlenmesi, Greenpeace ör-

gütlenmesi ve eylemleri gibi), aynı zamanda toplulukları hem ulus içinde hem de daha küçük birimlerde parçalamaktadır (eski Yugoslavya'nın, Çekoslovakya'nın parçalanması gibi).

Merkezileşme - adem-i merkezileşme: Küreselleşme egemenliğin dağılımını, bilgi/enformasyonun yayılmasını, karar verme süreçlerini bir yandan daha merkezi hale getirirken (ulus-ötesi iletişim şirketlerinin tekelleşmesi, AB'nin karar verme süreçleri gibi), diğer yandan bunların ve de ulusal, aynı zamanda da, adem-i merkezileşmesine yol açmaktadır (azınlık haklarının kabulü gibi).

Ardışıklık - aynı andalık: Küreselleşme zaman ve mekânı yakınlaştırarak farklı uygarlıkları, yaşam biçimlerini, toplumsal pratikleri, kimlikleri birbirine yakınlaştırır ya da melezleştirirken, aynı zamanda onları birbirinden uzaklaştıran da bir süreçtir (McGrew,1992:74-75). Feminist söylem küreselleşirken bir yandan, sorunlarının benzerliği üzerinden dünyanın farklı din/dil/etnikliklerinden kadınlar arasında uluslararası bir dayanışma yaratmış, ancak aynı zamanda da "Batılı" ve/veya "Beyaz" kadınla "Doğulu" ve/veya "Siyah" kadının nasıl farklı kadınlık halleri, sorunları içerisinde olduklarını görmelerine yol açmıştır.

Yerelliğin değişen anlamı, yerel kimlikler ve radyo

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, küreselleşmenin yukarıda sıralanan dinamiklerinin gün yüzüne çıkmasında yaşamsal olmuştur. Teknolojik gelişmenin sunduğu iletim imkânları dahilinde, mesajlar birbirinden uzak mesafeler içindeki insanlar

tarafından ulaşılabilir hale gelirken, fiziksel ortam ve toplumsal ilişki arasındaki zorunlu bağ da ortadan kalkmıştır:

“Fiziksel olarak yalnız olmak, sosyal olarak yalnız olmakla es anlamlı olmaktan çıkmıştır” (Meyrowitz, 1985:115).

Başka ifadeyle, yerel kimlik aidiyetleri geliştirebilmek ya da koruyabilmek için, coğrafi yakınlık zorunlu olmaktan çıkmıştır: Artık yerellik, sadece fiziksel/coğrafi yakınlığı, bir aradalığı anlatan bir Şey değil; uzak mesafelere rağmen yaşanabilen, korunabilen toplumsal ilişkilerdeki yakınlık olarak yaşanmaya/anlaşılmaya başlanmıştır. Buna bir örnek, Almanya’daki Türk işçilerinin bir yandan oradaki topluma eklemlenirken, diğer yandan da, diyelim ki, “Kayserili” kalmayı becerebilmeleridir.

Özetle söylenirse, küreselleşmeye paralel giden bir süreç olan yerelleşme, hem küreselleşmenin dinamiklerinin bir sonucudur, hem de küreselleşmeye bir direnç olarak ortaya çıkmıştır. Bu direncin ortaya çıktığı en belirgin alan ise, kimlikler alanı olmuş, etnik, dinsel, kültürel vb. kimlikler üzerine bir yeniden düşünme süreci başlamıştır. Bu arada, farklı ya da benzer kimliklerin birbirlerinden haberdar olma ve kendilerini ifade etme koşulları, teknolojik gelişimin yarattığı olanakların, bu kimliklerin oluşturucusu simgesel/kültürel mesajları, zaman ve mekân boyunca yaymasında aranabilir. İşte, yerel radyoların öncüsü olan “korsan” (ticari ya da politik) radyolar, insanların zorla içine sığdırılmaya çalışıldıkları ortak kimliklere karşı bir direnç olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer Şekilde, topluluk radyoları da, kimlik mücadelesinin bir parçasını oluşturmaktadır. Ancak simdi, yerel radyolara geçmeden önce –daha sonraları gelişmekte olan ülkelerin deneyimlerine de örnek oluşturacak olan- Batı Avrupa’da yayıncılığın yerelleşmesi olgusu ile nedenlerini görelim.

Yayıncılıkta yerelleşmenin nedenleri

1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarından itibaren Avrupa yayıncılık sistemi giderek farklılaşan bir sürecin içine girmiştir. 1980'lerin ortalarına kadar süren bu değişim süreci, temel olarak yayıncılık üzerindeki devlet tekelinin kırılması ve serbest piyasa kurallarının bu sisteme hâkim olmaya başlamasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreç içerisinde üç temel değişim kendisini göstermektedir:

- Elektronik iletişim araçlarını toplum açısından daha fazla erişilebilir hale getirmek.
- Radyo ve televizyon sistemindeki merkeziyetçi yapıyı değiştirerek yerelleştirmek.
- Yayıncılık sistemindeki siyasi nitelikteki baskı ve yönlendirmeleri ortadan kaldırmak.

Bu değişim sürecini hazırlayan koşullar, Avrupa'nın kendi dinamiklerinden kaynaklanan ekonomik, toplumsal, siyasal değişimlere bağlı olduğu kadar, ekonomik ve kültürel üretimin uluslararası karşılıklı bağımlılığının giderek artmasına da dayanmaktadır. Bu durum iletişim sürecinde küreselleşmenin de başlangıcıdır. Küreselleşme, iletişim sürecinde teknolojik, ekonomik, siyasal, toplumsal dayanaklara sahiptir. Bunlar aynı zamanda yerel yayın sistemlerinin de alt yapısını oluşturmuştur.

Yayıncılık alanında yerelleşmeye neden olan siyasal/toplumsal, ekonomik ve teknolojik nedenlere kısaca bakacak olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. Ancak önce bir hatırlatma: Bilindiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) farklı olarak, Batı Avrupa'da radyo/televizyon yayıncılığı devlet te-

keli olarak yapılanmıştır. Bunun nedenleri de, 20. yüzyılın başlangıcında gelişmeye başlayan yeni Avrupa kimliğinde aranmalıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın ertesinde yeniden biçimlenmeye başlayan Avrupa devletlerinin coğrafi ve toplumsal sınırları, bu sınırlar içinde ortak bir kimliğin yaratılmasının araçlarına ihtiyaç göstermekteydi. Bu ortak kimliği, kaynaşma ve toplumsal desteği yaratacak olan araçlar arasında, iletişim araçlarının gücü inkar edilemezdi. Aynı zamanda rekabete olanak tanıyacak bir ekonomik pazarın henüz yeni yeni gelişiyor olması, özel girişimin fazla miktarda yatırım gerektiren radyo ve televizyon alanını devlet eline bırakmasına neden olmuştu. Amerika'da kitle iletişim araçları ticari bir anlayışın ürünü olarak gelişirken Avrupa'da devlet tekeli hakim kılınmıştı.

Ayrıca Avrupa yayıncılık sistemini biçimlendiren bir diğer neden de, iletişim araçlarının "kamusal hizmet anlayışıyla düzenlenmesi gerektiği düşüncesi" olmuştur. Kamu hizmeti yayıncılığı anlayışı, "iletişim araçlarının topluma karşı sorumluluğu olduğu" inancına dayalıdır. İletişim araçları bu sorumluluğunu, ulus devletin sınırları içinde yaşayan tüm kesimleri bir yurttaş olarak kabul edip, onların toplumla bütünleşmelerini sağlayacak bir yayıncılıkla yerine getirecektir.

Ayrıca yine, yayıncılığın, toplumun bütün kesimlerinin kendilerinin de temsil edildiklerine inanacakları şekilde "çoğulcu" olması da gerekecektir. Kamu hizmeti anlayışının temeli;

"yapı ve hizmet olarak mümkün olan en yüksek hizmet düzeyini yansıtan bir yayın içeriği ile, toplumun yükselmesini ve gelişmesini sağlamaktır" (Wedell ve Crookes,1994).

Kısaca kamu hizmeti yayıncılığı, içinde yer aldığı ulusun bütün/ortak çıkar ve zevklerine seslenebilmek kadar, küçük ve

büyük gruplara, çoğunluklara ve azınlıklara da aynı anda hizmet edebilmek özelliklerini taşımak iddiasındadır.

Ancak 1960'lerden itibaren Avrupa ülkeleri, toplumsal dinamiklerin ivmesiyle siyasal tercihini benzerlikten farklılıkları tanımaya, merkezileşmeden yerinden yönetime, kamu tekellerinden özel girişime doğru değiştirmeye başlamıştır. Ulus devletler içindeki kültürel, toplumsal, özellikle de etnik farklılıklar "benzeştirme politikası"ndan ziyade, "farklılıkların tanınması politikasına" doğru bir geçişi zorlamıştır. Bunda İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa ülkelerine işgücü olarak dağılan farklı etnik azınlık grupların kendi yerel kimliklerini yaşatma mücadeleleri kadar, farklı dil/mezhep/etnik ya da kültürel özellik taşıyan aynı ülke vatandaşlarının, 1960'ların radikal kültürel iklimi içinde kendilerini siyasal, kültürel olarak ifadelendirme arayışlarına girmeleri ve mevcut yayıncılık anlayışının teksesli niteliğini eleştirmeleri de oldukça etkin olmuştur. Devlet eliyle düzenlenen iletişim araçlarının ideolojik yanlılığına dikkat çekilmiş, bunların katılımcı demokrasinin araçlarından biri olması isteği dile getirilmiştir (Berrigan, 1977 : 17). Bu aşağıdan gelen toplumsal/siyasal baskı ve talepler, Batı Avrupa'daki merkezi nitelikli yayıncılığın, yerelleşmesini getiren nedenlerden birisi olmuştur.

Ekonomik nedenlere bakacak olursak: Küreselleşmenin ekonomik ayağı, *fordist* üretimden *post-fordist* üretime, yani; fabrika tipi üretimden, esnek üretime geçişe dayanmaktadır. Nitekim, 1950-1960 arasında dünya ekonomisi otomotiv, tekstil gibi geleneksel sanayi dallarına dayanmaktayken, 1970'li yıllarla birlikte bu geleneksel sanayi dallarında yaşanmaya başlanan kriz, sanayicileri yeni gelişen elektronik ve telekomünikasyon gibi sanayi dallarına yöneltmiştir. Bu sektörde tüketici talebi-

nin artması, beraberinde kârlılığı da getirmiştir. Bankalar, yayınevleri ve yazılı basın grupları elektronik yayıncılığa yatırım yapmayı içinde buldukları ekonomik krizi aşmanın bir uzantısı olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla, 1970'lerden itibaren radyo ve televizyon sektörüne yatırım yapmak, yalnızca siyasi değil aynı zamanda ekonomik açıdan da önemli hale gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan bir diğer önemli değişiklik de, ABD merkezli çok uluslu şirketlerin yatırımlarını Avrupa, Kanada ve Avustralya'nın gelişmiş bölgelerine yönlendirmeleri olmuştur. Ayrıca, savaş öncesinde yatırımlar ham madde temini için yapılırken, 1960'lardan sonra bunlar mamul madde ve servis üretimine yönelmeye başlamıştır. Yatırımların niteliğinin bu şekilde değişmesi, kaçınılmaz olarak uluslararası iletişim araçlarını ve içeriklerini de doğrudan etkilemiştir. Nitekim, *Schiller* bu süreci Amerika temelli çokuluslu şirketlerin, Avrupa'ya açılma politikasının bir sonucu olarak görmektedir. Yazara göre, reklamcılık ve tanıtımın yeni bir sektör olarak giderek genişlemesi, bu sektörün yer alacağı yeni mecraların da genişlemesini gerektirmektedir. Üretim biçimlerine uygun tüketim kalıplarının yaratılması ve kitlelere benimsetilmesi de reklam sayesinde mümkün olmaktadır.

Oysa Avrupa'nın devlet kontrolüne dayalı iletişim düzeni, reklamcılığın yeni potansiyeline karşılık verecek ortamı sağlamamaktadır. Bu yüzden kimi hiç reklam almayan, kimi ise sınırlı sayıda reklam alan Avrupa radyo televizyon sisteminin, yeni yatırım yapılan sektörlerin ihtiyaçlarına karşılık verecek biçimde yeniden düzenlenmesi gerekmiştir. Kitle iletişim araçları, reklamın kamuya ulaşmasının en etkili yoludur ve bunun için de, reklam verenlerin bütün kitle iletişim araçlarını

kullanabilmeleri gerekmektedir. Yazılı basın ulaştığı kitle ve aracın niteliğinden kaynaklanan sınırlılıkların yanında, radyo ve televizyonun avantajları göz ardı edilemeyecek boyutlardadır. Reklamların, sadece dergi ve gazetelerde değil, araba ve mutfak radyolarından, televizyon ekranlarına kadar her yerde olması gerekmektedir. Bu anlamda da, her yaş ve kesimden tüketiciye ulaşmayı olanaklı kılan elektronik iletişim araçları, ekonominin gerektirdiği dolayımı sağlayacak bir düzenlemeye kavuşturulmalıdır.

Dolayısıyla, yayıncılıktaki yerleşmenin arkasında yatan ekonomik nedenlerden bir diğeri de, farklı farklı tüketici kesimlerine ulaşarak pazarın büyütülmek/çeşitlendirilmek istenmesidir. Bu arada, uluslararası şirketlerin bu yöndeki baskılarının yanında, Avrupa'daki sanayi/üretim merkezlerinin çoğalarak yerellere de kaymaya başlaması, yerel yayıncılığı teşvik eden unsurlardan birisi olmuştur. Yerel üretim merkezlerinin artarak gelişmesi ve kendi ürünlerini yerel pazarda duyurma ihtiyaçları, devlet tekeline dayalı bir iletişim düzeninin değiştirilip, Avrupa iletişim sisteminin merkezden yerele doğru evrilmesinde önemli bir itici güç oluşturmıştır.

Son olarak yayıncılık alanında meydana gelen teknolojik yenilikler de yayıncılığın aynı anda hem yerleşmesini hem de küreselleşmesini getirmiş, başka ifadeyle ulus-devlet merkezli niteliğini zorlamıştır. Örneğin kablolu televizyon ile uydu yayınları, iletişim sürecinin nitel ve nicel doğasını değiştirmiştir: Yayınlar ülke sınırlarını aşmış ve programlar çeşitlenmiştir. Bu durum karşısında bir yandan giderek yayıncılıkta devlet tekeli ni savunmak zorlaşmış, diğer yandan ulusal yayın kurumları kendi yayıncılık anlayışlarını gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Ulusal tekellerin, uluslararası uydu yayınlarıyla ve kablo-

lu televizyonun yarattığı seçme özgürlüğüyle yarışabilmesi mümkün olmamıştır (Grandi, 1978 : 49). Teknolojik gelişmelere radyo yayıncılığı açısından bakıldığında ise, İkinci Dünya Savaşı sonrası radyo alanında meydana gelen gelişmelerin yeni bir frekans dağılım düzeninin ortaya çıkmasına neden olduğu bilinmektedir.

Teknik gelişmeler FM (Frekans Modülasyonu) avantajlarını gözler önüne sermiştir. FM sayesinde yayın alanlarını bölgelelere ayırarak düzenlemenin mümkün olması, yerel ve bölgesel radyo kavramının yeniden gözden geçirilmesini sağlamıştır. Transistörlü radyolar ise radyoyu kişisel bir dinleme aracı haline getirirken, aynı zamanda radyo dinleyicisi sayısının hızla artmasına neden olmuştur (Charon, 1992 : 103). Bugün ise, artık internet sayesinde ulusal radyolar gibi, yerel radyolar da, küresel düzeyde dağılmış alıcılara bireysel olarak seslenme olanaklarına kavuşmuştur.

Özetle söylersek siyasal/toplumsal, ekonomik, teknolojik, nedenlerle yayıncılık sistemlerinin ulusal tekellerden uluslararası ortaklıklara kayması, bir yandan türdeşlik yaratırken, diğer yandan da, ulusal ve uluslararası düzeylerde farklı kimliklerin, deneyimlerin karşılaşmasına olanak vermiş, böylelikle ortak bir kimliği ve deneyimi paylaşan toplulukların bir araya gelmesinin de koşullarını yaratmıştır. Başlarda da belirttiğimiz gibi, yerellik artık ortak bir mekânda var olmaya bağlı olmaktan çıkmış, küresel düzeyde dağılmış olsalar bile aralarında belirli bir ortaklık olduğuna inanan grupları/kimlikleri anlatır hale gelmiştir, yerel radyolar da bu kimliklerin önemli bir aracı olmuştur⁷.

⁷ Yerel radyolar, yerel kimlikler ilişkisi konusunda, Sevdâ Alankuş'un *Habercinin Elkitabı* dizisinin birinci kitapçığı *Medya ve Toplum*'daki "Demokratik bir Medya Ortamı için Yerel/Sivil Medya: İmkanlar ve Örnekler" başlıklı yazısı ile Beybin Kejanlıoğlu'nun yine aynı çalışmadaki, "Medya ve Toplum İlişkisi ve Küreselleşmenin Sunduğu Olanaklar"; Mine Gencil Bek'in "Yerel Politika ve Yerel Medya" yazıları birlikte okunabilir (*editörün notu*).

Batı Avrupa'dan yerel radyo örnekleri

Radyo yayıncılığında yerellik tartışmaları iki konuda yoğunlaşmıştır. Yerel olanının tanımlanması ve yerel yayın kurumlarının yapısal düzenlenmesi. Yerel kavramı üzerinde ortak bir tanım yapmak Avrupa ülkelerinin bütünü için zordur. Ülkeler kendi coğrafik ve kültürel yapılarına uygun tanımlar geliştirmiştir. Bazı ülkelerde coğrafya olarak küçük bir bölge yerel olarak tanımlanırken, bazılarında belli bir organik bütünlüğü olan insan toplulukları yerel kavramı kapsamında düşünülmektedir. Stavitsky, yerel medyaların genel dayanaklarını dikkate alarak ikili bir sınıflandırmaya gitmiştir: Buna göre, “**Coğrafi yerellik**”, radyo sinyallerinin eriştiği ya da siyasal parametreler sonucu tanımlanmış olan bir coğrafi alana tekabül etmektedir. Bu tanımlanmış sınırlar içinde, program üretimi ve dağıtımı coğrafi ya da siyasal alanın gereklerini dikkate almak durumundadır. Amerikan ticari geleneği içinde tanımlanan yerel yayıncılık “coğrafi yerellik” kapsamı içine girmektedir. Benzer biçimde ülkede devlet eliyle kurulmuş, geliri devlet tarafından ve ruhsat ücretlerinden karşılanan kamusal hizmet kuruluşları olan “ulusal yerel radyolar” coğrafi yerellik için örnek oluşturmaktadır. “**Toplumsal yerellik**” ise paylaşılan kültürel zevkler, değerler ve çıkarlar açısından ortaklık gösteren toplu ya da dağınık grupları tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Örneğin Avustralya yerlilerine seslenen “Aboriginal Radyo” ortak bir kültür ve tarihi paylaşan ancak fiziksel sınırlar olarak bir arada olmayan yerli topluluklarına yayın yapmaktadır. Dolayısıyla toplumsal yerellik, coğrafi sınırlardan ziyade paylaşılan ortak değerleri yayın politikasının merkezine oturtmaktadır. Bu anlamda yayının izlendiği ya da dinlendiği alan birbirinden oldukça uzak ya da sınırlı bir alan olabilir. Elektronik sinyalle-

rin ulaştığı alanın ulusal, bölgesel ya da yerel olarak tanımlanması dışında toplumsal yerellik, yayının yöneldiği hedef izleyici/dinleyici kitlesinin ortak özelliklerini ön plana çıkarmaktadır (Stavitsky,1994; Timisi, 2000). Toplumsal yerellik, küresel karşılaşmaların da sonuçlarından birisi olmuştur.

Toplumsal yerelliğe örnek:

Topluluk radyoları

Toplumsal yerellik için örnek oluşturabilecek olan “Topluluk radyoları”, bağışlar, hükümet yardımları ve yerel vergilerden gelirlerini sağlayan, belirli bir coğrafi bölgeye ya da ortak düşünce ve değerlere sahip toplu ya da dağınık gruplara seslenen radyolardır. Bu radyolar arasında dinsel topluluklar, etnik gruplar ve kadınlar tarafından sahip olunan ya da işletilenler başta gelmektedir. Düzenli yayın akışları ve sürekli personelleri yoktur. Radyo yayınları gönüllü bir topluluk tarafından yürütülmekte bu nedenle profesyonellik yayınların yürütülmesinde bir unsur olarak aranmamaktadır. Topluluk radyoları, “mahalle radyosu”, “özgür radyo”, “yakın radyo”, “komşu radyo”, “dernek radyosu” gibi adlarla da anılmaktadır. Bu değişik anlamlandırmaların anlamı, aynı olgunun Avrupa'nın değişik yerlerinde değişik biçimlerde ortaya çıkmakta oluşudur. Ancak bu durum, aynı türde radyolar için her zaman aynı tanımlı kullanamayacağımızı da göstermektedir. Örneğin bazen topluluk radyosu, yalnızca coğrafi düzeyde kullanılmakta olabilir ki bu durumda yerel radyo ile eş anlamlıdır ve ticari istasyonları da kapsayabilir. Öteki kapsamlarda kullanıldığında, coğrafi düzeylerle hiç ilgisi olmayabilir, yalnızca “toplulukların” görüşlerini, çıkarlarını, zevk ve ihtiyaçlarını kapsayabilir (Wedel, 1991 : 44).

Topluluk radyoları genellikle; “birden çok radyo ile aynı yayın frekansını paylaşan ruhsat sahipliğini” de anlatmaktadır. Düzenli gelirleri olmayan bu radyolar, topluluğun gönüllü katılımlarıyla ayakta durmaktadır, profesyonel bir personelleri yoktur. Topluluk radyosu anlayışı ile kamu hizmeti anlayışı arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Kurumsal olarak her ikisi birbirinden ayrıdır, ancak topluluk radyolarının amacı da kamuya hizmet vermektir. Nitekim, bazı ülkelerde topluluk radyoları, yerel kamu tekelleri tarafından işletilmektedirler ve kamusal parasal destek almaktadır. İtalya'nın yeni radyo ve televizyon yasası ticari amaç gütmeyen topluluk/mahalle radyolarının, 07:00-21:00 saatleri arasında kalan sürenin yarısında kültürel, etnik, siyasal ya da dini konuları içeren kendi ürettikleri programları yayınlamalarını zorunlu kılmakta, bu tür istasyonların telefon ve elektrik faturalarının yüzde 50'sinin, üç haber ajansına kadar abone olacakları haber ajansları masraflarının yüzde 80'inin, devlet sübvansiyonu ile karşılanmasını kabul etmektedir.

Ticarileşme, topluluk radyosunun ruhuna aykırıdır. Avrupa'da yerel radyoların ortaya çıkışı kamu tekellerine bir tepki olarak biçimlenmişse de, Amerika'da topluluk radyoları ticari radyoların çıkarlarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Yerel topluluk yayınlarının önemli bir yanı, rekabet ettiği ticari yayıncılardan daha değişik bir yayın türü üretmesidir. Yerel yayıncılık, ticari yayıncılara çekici gelmeyen, yerel azınlık isteklerine ve ihtiyaçlarına seslenebilmektedirler. Bu tür istasyonların çoğu, kasıtlı olarak profesyonellik karşıtı bir siyaset izlemekte ve böylece profesyonel üretim ve habercilik konusunda geçerli olan resmi ve kalıplaşmış yaklaşımlara başkaldırmaktadırlar. Bu tür servislerin bir başka önemli yanı, yerel yapımçı ve muhabirle-

re, profesyonel yayıncılığın hiyerarşik ve resmi yapısına girme imkânı tanınmasıdır.

Ulusal yerel radyolar ve ticari amaçlı bağımsız yerel radyolar dışında kalan ve belli bir coğrafi sınır içinde ya da küresel düzeyde yayın yapan topluluk radyolarının temel amacı; dinleyicilerini ortak bir kimlik ya da deneyim çevresinde bir araya getirmektir. Belirli bir etnik ya da dinsel azınlık üyelerinin bir araya gelerek yürüttükleri radyolar yanında, farklı farklı etnik ya da dinsel grupların bir araya gelerek oluşturdukları topluluk radyoları da mevcuttur. 1983'de Norveç'te, Oslo'da yayına başlayan ve "Göçmen Radyoları" anlamına gelen Radio Tellus 9 dilde yayın yapmaktadır. Bunlar Çince, İngilizce, Kürtçe, Norveççe, İspanyolca, Türkçe, Tamil, Urdu ve Vietnam dilleridir. Yaklaşık elli kişilik gönüllüden oluşan yayın ekibinin yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Bu sayı içinde Norveçliler oldukça azdır. Benzer biçimde Hollanda'da, Etnik Azınlıklar Yayıncılık Kuruluşu (*Stichting Omroep Allochtonen-STOA*) ise Hollanda da yaşayan etnik olarak farklılık gösteren azınlık grupların temsilcilerinin bir araya gelmesiyle kurulmuş olan bir tür basıkı grubudur. Azınlıkların medyadaki temsillerinin izlenmesi kadar, iletişim araçlarına sahip olmalarında tavsiye ve teşvik edici bir kurul olarak 1986'da kurulmuş ve Hollanda Kültür ve Sağlık Bakanlığı tarafından resmi olarak kabul edilmiştir. 1989'dan itibaren ise hükümet tarafından düzenli olarak finanse edilen STOA, "Hollanda Yayıncılık Sistemi" NOS'ta resmi olarak temsil edilmektedir. STOA'nın girişimleri sonucu Hollanda hükümeti azınlıklara yönelik yayınlar yapma amacını taşıyan kurumları teşvik etmek, ve mali destek vermek üzere girişimlerde bulunmuştur.

Diğer taraftan Norveç'te topluluk radyosunun etnik bir yerel grubu temsil eden "Samiler" arasında gelişimi azınlıkların kimlik mücadelesinde önemli bir yeri oluşturmaktadır. Sami dilinde yayın yapan üç radyo yanında, kimi yerel Norveç radyoları ve Hıristiyan radyolar Sami dilinde yayınlar yapmaktadır. Samiler tarafından kurulan ve Sami dilinde yayın yapan radyo istasyonları "*Guuvdageainnu Lagasradio*", "*Radio Siellan*" ve "*Radio Ofelas*" tır. Bu radyoların politik rolü ise ikili bir biçimde kendini göstermektedir. Birincisi, Sami radyosu aracılığıyla etnik kimliklerin farklılıklarının tanınması için bir meşruiyet ortamı yaratmak. İkinci ve daha doğrudan tanımlanan bir politik amaç ise, Sami topluluğu içinde etnik bilinci yükseltmek ve topluluk içinde aktif politikayı özendirmek. Örneğin bu radyolardan bazıları seçimlerde parlamentoya aday olmak üzere Sami topluluğu üyelerine çağrıda bulunmakta, onları teşvik edici bir politika yürütmektedir. Sami topluluğunun pek çok üyesinde var olan korku, etnik kimlikleri nedeniyle çeşitli biçimlerde haksızlığa uğrayabilecekleridir ve bu nedenle topluluğun üyelerinin bir kısmı kimliklerini Sami olarak açıklamaktan imtina etmektedir. *Radyo Ofelas* Sami topluluğu arasındaki bu korkuyu ortadan kaldırmaya ve topluluğu etkin hale getirmeye çalışmaktadır. *Radyo Ofelas*, Göçmen Radyosu/*Radyo Telus* ve diğer azınlık radyolarıyla da işbirliği içerisinde.

Fransa'da radyo ve televizyon yayınlarının yerelleşmesine olanak veren yeniden düzenleme süreci, özellikle azınlık grupların kamusal baskısının bir sonucu olmuştur. 1981'den bu yana yaklaşık 30 topluluk radyo istasyonu kurulmuştur. Bunlar arasında Afrika ve Asyalı azınlıkların, Polonyalı ve Portekizlilerin sahip olduğu radyolar başta gelmektedir. Bu radyolar diğer özel radyolara oranla, dinleyicilerin aktif desteklerini kazan-

mışlardır. Reklam almalarına izin verilen bu radyolar, reklam verenlerin içerik üzerindeki müdahaleleri endişesiyle reklam almaktan kaçınmaktadırlar. Fransa'da topluluk radyolarına destek veren iki kamusal örgüt mevcuttur. "Sosyal Yardım Fonu" (*Fonds d'action Sociale-FAS*), göçmen işçilere ve ailelerine parasal yardım yapmak amacıyla kurulmuş olan bu fon, Fransız hükümetinden destek almaktadır. "Elektronik Yayıncılık Yardım Fonu" ise, ticari radyoların reklam gelirlerinden toplanan zorunlu bir para ile oluşan bir yardım fonudur. Her iki fon yaklaşık 30 topluluk radyosuna maddi destek sağlamaktadır (Boucaud, 1994 : 89).

Türkiye'deki medya ortamına topluluk radyoları açısından bakıldığında, ticari ve ulusal yerel radyolar dışında varlıklarını sürdürmeye çalışan topluluk radyolarının, dinsel, etnik ve fikrî kimlikler çerçevesinde belirginleşen farklarla yayıncılıklarını biçimledikleri görülmektedir. Ancak Türkiye'deki topluluk radyoları "ticarileşme" ile "topluluk radyosu olarak kalma" kısıcında kalmaktadır. Ayrıca, genel olarak coğrafi bir yerleşim alanında mevcut olan ortaklıklara seslenmeyi hedefleyen bu tip radyoların herhangi bir kimlik ile özdeşleşimleri üzerinde kamusal otoritelerin yakın bir takibi söz konusudur. Bu anlamda Batı Avrupa'nın özgürlük ortamının Türkiye için geçerli olduğunu söyleme söz konusu değildir. RTÜK Yasası yerel radyo tanımını, "özel radyo ve televizyon yayıncılığı" adı altında yapmakta, topluluk radyosu hüviyetini hukuken tanımamaktadır. Böylece, topluluk radyosu olarak yayıncılık yapmaya çalışan radyolardan da, (yayın izni ve lisansı gibi konularda) ticari radyo/televizyonlarla aynı koşullara uyması beklenmektedir.

Radyo: Küresel mi, yerel mi?

Küreselleşmeyi konu edinen çalışmalar, medyanın küreselleşmesini bütün iletişim ortamlarını da içine alacak biçimlerde değerlendirmektedir. Bu çalışmalara göre; medyada küreselleşmenin koşulları şunlardır:

- Küresel içerik,
- Küresel alımlama,
- Küresel mülkiyet sahipliği,
- Küresel pazar.

Esas olarak televizyonun küreselleşmesi için geçerli olan bu dört faktörü, radyo için yeniden gözden geçirmek gerekmektedir. Radyo deneyimi iki anlamda televizyondan farklıdır. Televizyon üretiminde maliyetin yüksekliği, şirketleri uluslararası yapımlara zorlamakta ve bu yolla maliyetler düşürülürken, ürünün satış pazarı da genişletilmektedir. Oysa radyonun düşük orandaki maliyeti yerli üretimin yanındadır. Bu zıtlık özellikle gelişmekte olan ülkelerin radyo ve televizyon endüstrilerine bakılınca açıkça görülebilir. Televizyon yayın akışını doldurmak için çok sayıda yabancı yayın satın alınması hem ucuz hem de ideolojik olarak tercih edilebilir bir durum iken, radyo endüstrisinin gelişimi ve sürekliliği, yerli yapımlarla gerçekleşmektedir. Benzer olarak, tamamlanmış/paket radyo programcılığında, uluslararası ticaret, televizyon endüstrisi ile kıyaslandığında farklıdır. Radyo programlarına altyazı yazılamaz ya da kolaylıkla bir başka dile çevrilemez, dolayısıyla uluslararası pazarda ürünün talep değeri düşüktür. Örneğin Almanca bir program, ancak belki Avusturya'da kendisine bir pazar oluşturabilirken, Fransızca ya da İngilizce konuşulan coğrafyalar için

bu programın pazarlanmasının bir anlamı yoktur. Benzer olarak İngilizcenin dünya üzerindeki yaygınlığı düşünülerek, örneğin İngilizce program üretimine gidilse bile, yine de ihracat ve ithalat pazarında radyonun düşük maliyetli üretim koşullarının, ekonomik olarak bir değer ifade etmediği açıktır. Bu durum küreselleşme denilince daha çok, türdeşleşmeyi, örneğin “Amerikanlaştırmayı” anlayan ya da genel olarak onu “kültürel emperyalizm” ile eş sayan tezler, radyo yayıncılığına bakıldığında fazla bir anlam taşımamaktadır. En azından ekonomik terimlerle bakıldığında bile, televizyon için geçerli olan bu durum, radyo için geçerli değildir.

Televizyon uluslararası ticari pazarda formata dayalı bir ekonomik açılım yaratmıştır. Örneğin “*soap opera*”lar (pembe diziler), “çocuk programları” ya da “video klipler” alanında program formatları uluslararası izleyici için ortak uzlaşmaları olan formatlardır. Oysa radyo söz konusu olduğunda format, televizyondan daha esnekler. Belirli bir program için tek, biricik bir yapım anlayışı yoktur. Örneğin en çok dinlenen ve moda olan popüler müzik parçalarına dayalı radyo formatı olarak “*Contemporary Hit Radio*”, entelektüel bir telif konu oluşturamayacak kadar genel bir formattır. Burada telif (*copyright*) ancak radyonun ismiyle ilişkilidir. Bu da üretimden ziyade radyo sahiplerinin, girişimcilerin ya da şirketlerinin uluslararası pazarda yayılma isteklerinin bir sonucudur. Uluslararası pazarda yer alan büyük ticari şirketler, küresel radyo pastasından en büyük payı alanlardır. Sahiplikte küresel bir yayılma büyük ve uluslararası şirketler için söz konusudur ancak bu her zaman içeriğe yansımamaktadır. Bu durumda uluslararası radyonun, herhangi bir markadan farklı bir işlevi yoktur. Örneğin *Kiss FM*, *Capital FM* dünyanın herhangi bir yerinde faaliyet gösteren

radyolardır. Bu anlamda radyo için küreselleşme, içerikten çok, radyo sahipliğinde bir tekelleşme anlamına gelmektedir. Ancak bu tekelleşme, elbette ulusal tekelleşmeden daha ayırt edicidir. Bu anlamda sahiplikte tekelleşme, radyo endüstrisinde küreselleşmenin bir faktörüdür. Ancak sahipliğin kendisi yine de içerikte yerelliği engellememektedir. Farklı şirketlerin içinde yer aldıkları, paylaşılan ulusal pazar koşulları daha önemlidir. Bu örneğin İngiltere’de farklı radyo istasyonlarının niçin aynı tür programlar üzerinde uzlaştıklarını ve aynı ölçek ekonomisini aşmayı hedeflediklerini açıklamaktadır: Pazar yönelimli küresel ekonomi, ticari radyoları aynı program çözümlerine yöneltmektedir: “ucuz, kitle eğilimli müzik” ya da yine “ucuz dinleyici katılımlı programlar” iyi tanımlanmış küresel radyo markaları altında pazarlanmaktadır.

Radyo endüstrisinde program satışını ve uluslararası ortak yapımları gereksiz kılan bir diğer unsur da, radyonun başlangıçtan bu yana ulusal sınırların ötesine yayın yapabilme yeteneğidir. Dinleyiciler AM aracılığıyla uzun mesafede yabancı yayınları alabildikleri gibi, son zamanlarda doğrudan yayın uyduları ya da internet aracılığı ile her tür yayına erişmek olanaklı hale gelmiştir. Ancak bu dinleyicilerin sayısı çok azdır. Bunu aşmanın ve küreselleşmeye eklenmenin bir yolu, uluslararası programların yerel istasyonlarca alınıp, yerel olarak paketlenmiş hizmetler biçiminde izleyicilere yeniden yayınlanmasıdır. Radyo küresel endüstrinin bir parçasıdır. Ancak mülkiyet sahipliğinde görülen küresel özellik, içerikte yerellelikle birlikte gitmektedir. Küresel iletişim endüstrisindeki artan oranda ticarileşme ve hızlı teknolojik değişimler radyoyu birbiriyle çelişen bir durum içinde bırakmaktadır: Bir yandan radyo istasyonları sayısındaki hızlı artış radyoyu kitlesel olmaktan ziyade,

bireysel dinleyiciye hizmet etmeye yönelten bir etkidir. Teknolojik gelişmeler (örneğin bugün için internet) sayesinde dinleyici kendi radyo dinleme etkinliğini kendisi yaratmaktadır. Diğer yandan dinleyicilerin seçtikleri radyo programları, büyük oranda çok uluslu multimedya şirketlerde çalışan ve televizyon ve film endüstrisine oranla radyo gibi marjinal bir ilgiye sahip yapımcıların ürettikleri programlara dayanmaktadır. Radyoların çoğu örneğin haberler, konuşma programları (*chatlar, talk-showlar*) ya da kısmen cigıllar çerçevesinde yerel karakteristikler taşımaktadır. Ancak söz konusu olan müzik yayınları ise, bir radyoda yer alan müzik, uyduyla yayın yapan milyonlarca diğer istasyonda çalışanla aynıdır.

Küresel radyo pazarının önündeki engellerden birini de, dinleyicinin tercihleri oluşturmaktadır. Radyo dinleyicisinin beklentileri televizyon dinleyicisinden farklılık göstermektedir. Radyo gündelik olaylar konusunda fikir sahibi olmak isteyen dinleyicilerin hemen ve doğrudan ulaştıkları bir araçtır. Yakın çevrede olan, biten olayların bilgisini almak üzere radyo başına geçmek dinleyicinin temel tercihlerin arasındadır. Sabah saatlerinde iş yerine gidecek olan birey radyo aracılığıyla günün gelişmelerini öğrenmekte, kendi hayatında pratik bir değere sahip, hava durumu, yol durumu, o yörede var olan kültürel etkinlikler vb. konularda bilgi sahibi olmak istemektedir. Yine benzer biçimde dinleyicinin katılımını öngören programlar yerel dinleyici ile arasındaki bağı geliştirmek için o yörede yaşayan dinleyicinin ilgisini ve katılımını öngören programlar hazırlamaktadır. Haber üretimi açısından yerel radyo habercileri televizyona oranla daha hızlı haber verme olanağına sahiptir. Televizyonda haber de dahil olmak üzere program üretimi çok daha maliyetli teknolojik yatırımı gerektirirken, radyo ha-

berciliği için bir telefon hattı yeterli olabilmektedir. Yerel haberlerin küresel iletişim ortamındaki pazar payı ise oldukça düşüktür.

Küresel medya endüstrisi içerisinde her ne kadar teknolojik gelişmeler (İnternet, uydular vb) radyonun küresel alımlanmasında bir faktör olarak belirse de, üretim koşulları, yerel reklam gelirleri ve dinleyici ile olan ilişkiler çerçevesinde radyo yerel bir iletişim aracı olarak değerlendirilmelidir. Radyo söz konusu olduğunda “yerelliği” küresel bir şirketin ismiyle hareket eden müzik merkezli yayın yapan ticari yerel radyoların dışında kalan, topluluk radyoları temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ananthakrishnan, S.I (1994) "The Development of Local and Ethnic Minority Initiatives in Norway", Charles Husband (ed.) *A Richer Vision. The Development of Ethnic Minority Media in Western Democracies*. London: UNESCO Publishing, John Libbey. 106-127.
- Berrigan, F.(ed.)(1977) *Access: Some Western Models of Community Media*. UNESCO.
- Browne, D. (1984), "Alternatives for Local Radio and Regional Radio: Three Nordic Solutions", *Journal of Communication*. 44 (Spring).
- Grandi, R. (1978), "Western European Broadcasting in Transition", *Journal of Communication*. 28 (Summer).
- Curevich, M. ve J.Blumler (1990), "Political Communication Systems and Democratic Values", J.Lichtenberg (ed.), *Mass Media and Democracy*. NY:Cambridge Univ.Press. 269-289.
- Harvey, D. (1996) *Postmodernliğin Durumu*. Çev. Savran, İstanbul: Metis yayınları.
- Hochheimer, John. (1993) "Organizing Democratic Radio: Issues in Praxis", *Media Culture and Society*, V.15.
- Husband, Charles, (ed) (1994) *A Richer Vision. The Development of Ethnic Minority Media in Western Democracies*. London: UNESCO Publishing.
- McCain, T. ve L. Ferrell (1990), "Localism in Western European Radio Broadcasting: Untangling the Wireless", *Journal of Communication*, 40 (1).
- McGrew, A. (1992) "A Global Society", *Modernity and its Futures* (eds.) D. Held, S. Hall, T.A.McGrew, Cambridge: Open Univ. Press.
- Meyrowitz, J.(1985) *No Sense of Place*. Oxford Univ. Press, Oxford.
- Husband, C. (ed.) (1994) *A Richer Vision. The Development of Ethnic Minority Media in Western Democracies*. UNESCO Publishing, John Libbey, London. 58-85.
- Ostergaard, B.-S., (ed.) (1992) *The Media in Western Europe, The Euro-media Handbook*, Sage, London.
- Stavitsky, A. (1994) "The Changing Conception of Localism in U.S. Pub-

lic Radio”, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*. 38, (1).

Timisi, N. (1989) “Avrupa Radyo Yayıncılığında Yerelleşme ve Türkiye”, *A.Ü. BYYO Yıllık*.

2001 “Dünyada Yerel Radyo Sistemleri ve Örnekleri”, *İLEF Yıllık*.

YU X. ve A. Sears, (1996) “Localism in Chinese Media Context: An Examination of a Closed Circuit Community Cable System”, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 40 (2).

Weddel, G. ve P.Crookes (1991), *Radio 2000. The Opportunities for Public and Private Radio Service in Europe*. European Broadcasting Union. (Kitabın çevirisi için bkz. Gerçekler, M.K. 21. yy’da Radyo. TRT Eğitim Dairesi Başkanlığı: Ankara).

RADYO VE RADYOCULUK

Tuğrul ERYILMAZ*

Yeni yetmelik yıllarını 1970'lerden önce yaşayan bütün kuşakların en yakın dostuydu radyo... Biz, şimdi 50'li yaşlarını yaşayanlar, *The Rolling Stones*'ümüzü, *Elvis*'imizi, *The Beatles*'imizi ilk orada tanımıştık. Anne babalarımızın *Safiye Ayla* ya da *Fehmi Ege* ile tanışma yerleri de radyoydu.

İlk radyolarımız uzun dalgalı, kısa dalgalı lambalı "*Philips*"lerdi... Transistörlü radyomuzu (zaman zaman sıkıcı, zaman zaman da dünyanın en keyifli yerleri olan öğrenci yurtlarında) oda arkadaşlarımızla paylaşmak için 60'ları beklememiz gerekmişti. 1970'lerin ortalarına kadar, radyo her şeyimizdi. Sinemaya bile gitmeye üşenenlerin tek eğlence kaynağı ve dostu. Orta sınıf bir aileden gelen benim, dakikada 45 ve 78 devirli plakların yanı sıra, 33 devirli *Long Play* çalan bir "pikap" sahibi oluşum, 1950'lerin sonuyla, 1960'ların başına rastlar.

* Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim görevlisi, *Radikal* Ek yayınlar yönetmeni ve *Milliyet Sanat* dergisi genel yayın yönetmeni

Bütün bunlar belki de çoğunuza tuhaf geliyor, ama bize de 1927'de Ankara Radyosu düzenli yayına başladığında Türkiye'de yalnızca 1178 radyo alıcısı olduğu öğretildiğinde çok şaşırmiştık. Üstelik gücü çok sınırlıydı; yalnızca 7 kw... 1972 yılı geldiğinde Ankara Radyosu'nun gücünün bunun yaklaşık 160 misline ulaştığını söylersek (1100 kw), belki bu size bir fikir verebilir.

Şimdi 24 saat yayın yapan TRT ve diğer özel radyoların yanında 1927'nin Ankara Radyosu'nun gece 19:00'dan 22:00'ye kadar süren sadece üç saatlik yayınları da şimdi insana çok tuhaf gelebilir. Zaten o zaman ortada TRT filan da yoktu. Ankara Radyosu'nu işletme hakkı on yıl süreyle "Türk Telsiz Şirketi"ne verilmişti: İş Bankası, Anadolu Ajansı, iki milletvekili ve bir işadammının kurdukları bu şirket, İçişleri Bakanlığı'yla bir anlaşma yaparak 6 Mayıs 1927'de yayına başlamıştı.

Radyo güya bir özel şirkete aitti, ama yayıncılığı tamamen devlet yönlendiriyordu. Ağırlıklı olarak haber, klasik müzik yayınları ve "eğitici" konuşmalar. Radyo yayıncılığının başlama tarihi açısından Türkiye tabii yine Batılı dünyanın gerisinde, ama bu kez söz konusu olan, matbaa ve dolayısıyla kitapta görülen yüzyıllarla telaffuz edilen bir fark değil.

1937 geldiğinde çıkarılan bir yasayla radyo yayıncılığında özel dönem sona erdi, devlet radyoları dönemi başladı. Radyoların Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün denetimi altına girdiği yıl, takvimler 1940'ı gösteriyordu. Bu arada 1938'de Ankara Radyosu yeniden donatıldı ve gücü 120 kw oldu. Aynı yıl, hâlâ yayınlarını sürdüren kısa dalga "Voice Of Turkey" (Türkiye'nin Sesi) yayına girmişti. Yayın, yabancı ülkelere yönelikti.

Radyoculuk başlıyor: Marconi'nin telsizi

Şimdi elektronik iletişim deyince akla hemen internet, televizyon vb. geliyor ama yüzyılın ilk elektronik iletişim medyumu radyoydu. Zaman zaman önemini kaybettiği, hele televizyondan sonra (hep söylendi ama) radyo dostlarını, dostları da radyoyu hiç terk etmediler. Üstelik moda deyişle söylersek şimdilerde radyolar yine fena halde “in”.

1800'lerin sonlarına doğru İtalya'nın Bologna kentinde oğlunun, *Heinrich Hertz*'in teorileri ve telsiz telefon takıntısından bezen paralı ve asil bir baba, ona deneylerini yapabilmesi için yüklüce bir para verdi. Annesi İrlandalı olan genç adamın adı *Guglielmo Marconi*ydi ve yıllar sonra da “radyonun mucidi” denince akla hep onun ismi gelecekti. Marconi'nin radyoyla ilgisi 1894'te başladı ve 1895'de ilk telsiz yayınına gerçekleştirmişti. 1895'de bir millik mesafeye sinyal göndermeyi başaran Marconi'nin esas marifeti, fizik kuramlarını uygulamaya sokabilmesiydi. Marconi'nin 1896'da başardığı, mors kodunu elektromanyetik olarak göndermekti. Aslında Guglielmo Marconi'den önce çok sayıda kişi telsiz yayınıyla ilgili girişimde bulunmuş, deneyler yapmıştı. *Mahlon Loomis* adlı bir dışı Virgina'daki iki dağ arasındaki sinyallerle daha 1872'de telsiz telgraf patent hakkını almıştı. İskoçyalı matematikçi *James Maxwell* ve Alman fizikçi *Heinrich Hertz*, Marconi'den çok önce elektromanyetik dalgalar üzerine kuramsal çalışmalar yapmışlardı.

Dolayısıyla bugün radyoyu ilk bulanın kim olduğu tartışmalı. Kimi kaynaklara göre, Hırvat asıllı Amerikalı bilimci *Nikola Tesla*, radyonun asıl mucidiydi ve bu sessiz bilimci, “uyanık” Marconi tarafından geri plana atılmıştı. Bu iddiada olanların önemli bir kanıtları da var: Amerika Birleşik Devletleri Yüksek

Mahkemesi 1943'te verdiği bir kararla, Tesla'nın Marconi'den önce elektromanyetik alanda yayın yaptığını onayladı. Ancak Tesla'nın elektromanyetik alanı, mesaj yayınlamak için bir araç olarak algılayıp algılamadığı hâlâ kesin olarak bilinmiyor. Kesin olarak bilinen bir şey var yalnız; o da John Vivian'ın deyişiyle bu buluştan karlı çıkanın Marconi olduğu ve müthiş bir "servet" yapmış olduğu (Vivian, 1999:168).

Sesi ilk kim yayınladı?

Radyo, biraz daha ciddiye alınmasını 1906'da sağladı. Şimdi burada da rivayet muhtelif: Sesi ilk kimin yayınladığı konusunda da araştırmacılar ikiye bölünüyorlar. Kimileri bu onuru *Lee De Frost*'a verirken, kimileri, işi ilk kotaranın Pittsburgh Üniversitesi profesörlerinden *Reginald Fessenden* olduğunu savunuyorlar. Kesin olan tek şey, Fessenden'in yayınladığı ünlü Noel şarkısı "*O Holy Night*"ın o sırada Massachusetts ile Batı Hint Adaları arasında seyreden gemilerdeki telsizcileri şaşkına çevirmesiydi (Bittner, 1989: 95). Ne var ki, bir reklam ustası da olan De Frost, Eifel kulesinden ya da New York Metropolitan Operası'ndan, *Enrico Caruso* yayınları yaparak ön plana çıkmayı başaran kişi oldu.

Ancak radyonun müthiş ününe kavuşması ve geleceğini garantilemesi, çelişkili bir biçimde, bir facia sayesinde oldu: (Biraz da Leonardo Di Caprio sayesinde 20. yüzyıl biterken de dünya gündeminin yeniden tepesine oturan) *Titanik faciası*... 1912'de batan geminin kurtarma faaliyetleri ve her ayrıntı *David Sarnoff* adlı bir genç radyo operatörü sayesinde bütün dünyaya duyurulacaktı. Gazeteler bütün bilgileri onun alıcısı sayesinde öğrenip, okurlarına duyurdular. Radyonun adını duymayan kalmamıştı.

Radyo rüştünü ispatlıyor ve Türkiye’de radyo günleri

Radyonun bir kitle iletişim aracı olduğunu kanıtlaması Batı’da 1930’lardan, Türkiye’de ise 1940’lardan itibaren gerçekleşti. Radyo kendisini kitlelere, milyonlarca, giderek milyarlarca dinleyiciye mal edecek ilk patlamasını Birinci Dünya Savaşı ertesinde gerçekleştirdi ve bu ilk patlama daha çok radyonun savaş yıllarında önemli bir propaganda aracı olarak kullanılmasına bağlı olarak gerçekleşti. Radyonun ticari potansiyelini ilk keşfeden ise Amerikalılar oldu. ABD’de radyo üretimi bir sanayi dalı olmak üzere yola çıktı, radyo yayınlarının reklam iletmek için kullanılabilceğinin farkına oldukça erkenden varıldı. 1930’lar geldiğinde radyo artık sadece Amerika’da değil, Avrupa’da da tam bir kitle iletişim aracı olma özelliğini kazanmıştı (Pekman, 2000:13).

Radyo artık haber, eğlence ve reklam açısından önemli bir medyum haline gelmişti (hâlâ da öyle). İkinci Dünya Savaşı sırasında radyo dünyanın her yanındaki insanlara sınır tanımadan her türlü yayını alabildiği bir dönemi yaşatmıştı. Bu yayımla birlikte radyo da kendi program türlerini yarattı. Örneğin, Batı’da 1930 ve 1940’larda, (Türkiye’de ise özellikle 1950’lerde) radyodaki dramalar bugünün pembe dizilerini aratmayacak kadar ilgi görüyordu. Örneğin Türkiye’de “Radyo Tiyatrosu”nun yayınlandığı geceler evlerde yaşam durur ve herkes radyoların başında toplanırdı. Dinleyiciler bu “radyo temsilleri”nde *Faust* ve *Kamelyalı Kadın*’dan, *Eflatun Cem’in Dertli Kavali*’na kadar birçok eseri keyifle dinlemişlerdi. Üstleri özenle işlenmiş örtülerle kaplı radyolar, artık evin baş köşesindeydi.

Radyo, müzik ve dramanın yanı sıra, bir haber aracı olarak da kendini kabul ettirdi. Giderek halk radyonun en güvenilir kitle iletişim aracı olduğunu düşünmeye başlamıştı. Bu güven duygusu bugün de çok değişmiş değil. Örneğin yine, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin 5 bin kişilik bir örnekleme yaptığı araştırmada "dürüstlük ve güvenilirlik açısından kitle iletişim araçları sıralaması"na göre, yüzde 472 ile radyo birinci sırada, yüzde 255 ile gazete ikinci sırada, nihayet yüzde 173 ile televizyon üçüncü sırada geliyor (Radyo 2000).

Radyo yaygınlaşırken bir bakıma kendi kültürünü ve ikonlarını da yarattı. Örneğin radyo sanatçıları dünyanın her yanında bütün ulusun hayran olduğu "star" statüsüne kavuştular. Türkiye'de *Safiye Ayla*, *Münir Nurettin Selçuk* ya da *Hamiyet Yüceses* gibi ünlü isimlerin yanı sıra, *Zeki Müren*'in rahatsızlanan bir sanatçı yerine apar topar radyoya çağırılması ve program biter bitmez de star haline gelmesi hâlâ anlatılmaktadır; Zeki Müren TRT'de doğar, TRT'de ölür...

Türkiye'de radyo günlerinin yarattığı yıldızlar, tabii ki yalnızca Zeki Müren gibi yorumcularla sınırlı değildi. Spikerler de en az onlar kadar halkın sevgisini kazanacak, ama bugün televizyonlarda olduğu gibi *paparazzilere* meze olmayacaklardı. *Emel Gazimihal*, *Selahattin Küçük*, *Tarık Gürcan*, *Jülide Gülizar*, *Ülkü Giray (İmset)*, *Zafer Celasun*, program sunanlardan *Baki Süha Ediboğlu*, *Orhan Boran*, *Eşref Şefik* hemen akla gelenler ki, bunların bir kısmı daha sonra televizyonda da çalışacaktı. *Radyo Dergisi*, *Radyo Haftası* gibi yayınlar bütün bu "ses"leri fotoğraf ve yazı olarak okurlarına tanıtıyordu. Tanıtılan yalnızca onlar değildi. Radyo temsililerine katılan *Muzaffer Hepgüler*, *Settar Hazım Körmükçü*, *Aliye Rona*, *Mehmet Karaca* gibi oyuncularını da görüyorlardı radyo severler.

1941'de radyoyla eğitim programları da başladı. Nüfusu ezici biçimde kırsal kesimde yaşayanlardan oluşan Türkiye'de ilk eğitim programının "Ziraat Takvimi Saati" olması çok şaşırtıcı değildi. Programı *Ali Rıza Uluçam* yapıyordu. *Cemalettin Şenocak* tarafından hazırlanan ünlü "Köyün Saati" programının yayınlaması 1950'den sonraydı ve daha çok hükümetin köye ve köylüye yaptıklarını aktarmakla yani bir tür propaganda ile sınırlıydı. Zaten Tarım Bakanlığı ile ortak olarak hazırlanan bir programdı. Ne var ki, o sıralar teknik sorunlar nedeniyle radyo o kadar da kolay dinlenemiyordu ve radyo severler bundan çok şikayetçiydiler.

TRT öncesinin eğitim amaçlı ünlü programlarından biri de Ankara Radyosu'nun "Günaydın"ıydı. 1959'da 20 dakika olarak başlayan programda tarım bilgileri ve dinleyici isteklerine yer veriliyordu. Daha sonra dönemin Cumhurbaşkanı *Cemal Gürsel*'in isteğiyle köylere seslenen bu programın süresi bir saate çıktı. Programda "Elif Teyzenin Sohbetleri", "Din ve Ahlak Sohbeti", "Doktorun Sohbeti" gibi bölümler vardı (Aziz, 1968, s. 11).

Günümüzde radyo ve radyoculuk:

Haberci mi, müzik kutusu mu?

Sonunda söyleyeceğimizi en başında söyleyelim: Uzun yıllar bütün dünyada ve Türkiye’de en hızlı ve güvenilir haber kaynağı olan radyo artık bu özelliğini kaybediyor; hatta etti. Ancak radyonun haber verme işlevini de büsbütün ihmal etmek olanaksız. Yani daha çok bir “müzik kutusu” olmayı seçseler bile haber de vermeyi sürdüren radyolar var. Ayrıca, hâlâ, gelişmiş ülkelerin büyük kentlerinde yalnızca haber yayınlamayı sürdüren mükemmel radyo örnekleri de var. Öncelikle radyonun öteki medyumlar karşısında “en hızlı” olmak özelliği hâlâ geçerli ve yazılı-elektronik, hangi medyumda çalışıyor olursa olsunlar, bütün gazeteciler habercilikte hızın önemini ne denli büyük olduğunu bilirler.

Radyonun gazetede olduğu gibi baskı saati bekleme ya da televizyonda olduğu gibi görüntü hazırlayıp yetiştirmek gibi bir derdi yok. Türkiye’nin Ağustos 1999’da yaşadığı deprem radyonun ne kadar vazgeçilmez olduğunu bir kez daha gösterdi. İlk haberleri hep radyolarımızdan aldık.

Kendilerini yalnızca bir “müzik kutusu” olarak gören özel radyolarımız bile kamuyu sürekli deprem haberleriyle bilgilendirme zorunluluğu duydular. Sabaha karşı yataklarından fırlayan tüm Marmara Bölgesi sakinleri gelişmeleri sokaklarda araba radyolarından ya da ellerindeki transistörlü radyolardan öğrendiler. Yönetilenler de yönetenler de, durumdan ilk kez radyo sayesinde haberdar oldular.

Dolayısıyla eğer bilgi bizi güçlü kılıyorsa, bu gücü bize en hızlı sağlayan kitle iletişim aracının adı hâlâ daha radyodur. Radyo

kültürel ya da coğrafi sınırları tanımıyor. Radyonun sesinin gümrükte kesilmesi söz konusu değil.

Radyolar ilk ortaya çıkıp da, haber vermeye başladıklarında özellikle de Birinci ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında, gazeteler fena halde ürkmüşlerdi; okurlarını kaybetmekten korkuyorlardı. Örneğin, ABD'deki *Associated Press* (AP) haber ajansı, 1933'de radyolara ancak günde iki kez -o da beşer dakikalık-haber yayını yaparlarsa hizmet vereceğini bildirdi. Hatta iş daha da ileriye götürüldü ve hiçbir haberin 30 kelimeyi geçmeyeceği şartı da konuldu. Radyolar ayrıca çok yeni patlayan bir haberi de (*breaking news*) kullanamayacaklardı. Bu radyonun en ayırt edici özelliği olan hızını kullanamaması anlamına geliyordu. Ne var ki birkaç yıl sonra *NBC* ve *CBS* gibi dönemin radyo devleri kendi haber toplama birimlerini oluşturmuşlardı bile (Vivian, 1999:175).

Korkulduğu gibi olmadı, radyo gazetelerin önemini azaltmadı, ancak televizyonun yaygınlaşması radyo haberlerine ve tabii radyoya da büyük oranda dinleyici kaybettirecekti. Habere ulaşmak pahalıydı ve reklam pastasından radyonun payına düşen pay artık iyice küçülmüştü. Radyolar, olay yerine kendi muhabirlerini göndermekten vazgeçtiler. Ajanslardan gelen haberleri radyoya uygun bir biçimde yeniden yazarak dinleyiciye aktarmaya başladılar. Böylelikle radyonun en renkli yanlarından biri olan, “olay yerinden kayda alınmış sesler” artık pek duyulmuyor. Buna karşılık, radyolar basın toplantılarından aldıkları kayıtları, bülten aralarına sıkıştırarak monotonluğu kırmaya çalışıyorlar.

Ancak bütün bu olumsuzluklara karşın, radyonun diğer medyanın sahip olmadığı önemli bir ayrıcalığı var. Bu da özel/yerel ha-

berleri vermede ortaya çıkıyor, haber kriterlerinden biri olan “coğrafi yakınlık”tan kaynaklanıyor. Bu kısaca şu anlama geliyor: Olay, evinize ne kadar yakın bir yerde meydana gelmişse, haber değeri o denli yükselir. İstanbul’daki dinleyici için kendi kentinde meydana gelen ve bir kişinin ölümüyle sonuçlanan bir kaza, New York’taki üç kişinin ölümüyle sonuçlanan bir kazadan önemlidir. Benzer biçimde Bodrumlu bir dinleyici için kendi kasabasında meydana gelen bir kaza, İstanbul’dakinden daha önemlidir. İşte, yerel radyolar, çevrelerine yönelik haberlere öncelik vererek ve hızlı olma ayrıcalıklarını kullanarak, dinleyicilerini tutabiliyorlar.

Ancak dünyanın neresine giderseniz gidin, artık radyo deyince insanlar önce “eğlence” bekliyorlar. Yani medyanın haber verme, bilgilendirme, eğlendirerek vakit geçirtme fonksiyonlarının “radyo” denince öne çıkanı, eğlendirme... Tabii bu hep böyle değildi.

Radyonun gelişimine bakarsak, başlangıçta radyonun, tıpkı ilk ortaya çıktığında yazılı basının görmüş olduğu işlev gibi, “ulusu kültürel olarak birleştirme” işlevi yüklenmiş olduğunu görüyoruz (Vivian, 1999:173). Çünkü, radyo dinlemek gazete gibi okuyazar olmayı gerektirmiyordu ve görece olarak ucuzdu, böylelikle mümkün olduğunca geniş bir kitleye ulaşabiliyordu. Bu nedenle de etkili bir bilgilendirme/eğitim aracı olarak kullanılabilirdi. Ancak televizyonun gelişi bu durumu biraz değiştirdi. Bunun üzerine de özellikle, ABD’de radyolar hedef kitlelerini küçültüp, farklı zevklerdeki dinleyicilere uygun, yani bütünsel değil parçalara bölünmüş bir programcılık anlayışına yöneldiler. Bir tür *ihtisas radyosu* kimliğine büründüler.

Türkiye böyle bir durumu, 1990’larda özel radyoların ülkenin

her yanından ses vermesiyle yaşamaya başladı. Özel radyolar “Pop müzik, Türk Pop Müziği, Özgün Müzik ve Arabesk, Klasik Batı Müziği, Türk Sanat Müziği...” gibi türlerden birini seçip, formatlarını bu müzik türlerini tüketen belirli dinleyici kitlelerinin beğenilerine göre düzenlediler. Örneğin bugün, soft rock türü müzik sevenler *Kent FM*, Top 40 dinlemek isteyenler için *Power FM* ya da *Number One FM*, Türk popu hayranları için de *Best FM* var. Ayrıca kültür ve dolayısıyla konuşma ağırlıklı radyolar da müzik kullanmak zorunda hissediyorlar kendilerini.

İstanbul merkezli bir radyo olan *Açık Radyo*'da, sabah haber programı yapan Ömer Madra ve Şerif Erol bile medyumun gereği, *The Rolling Stones* ya da *The Beatles*'a (tabii moda olan etnik müziği de unutmadan) sığınıyorlar. Çünkü, unutmayalım, dünyanın en keyif verici sesi bile kesintisiz dinlenirse üç beş dakika sonra dünyanın en monoton ve tahammül edilmez şeyi haline gelir, söyledikleriniz ne kadar önemli olursa olsun.

Müzik ağırlıklı yayın yapan radyolar tabii ki yalnızca şarkı çalmıyorlar. Amerika'nın “büyücü radyocusu” *Gordon McLendon*'ın geliştirdiği formata uygun olarak, çok kısa haberler, DJ sohbetleri ve dinleyicileriyle telefonla yapılan bağlantıları (*phone-in*) da ihmal etmiyorlar. Biraz sabırlı bir dinleyicinin favori radyosundaki favori programda sesini duyurabilmesi için bazen 15 dakika, bazen bir saat, ama en fazla bir gün direnmesi yetiyor.

Böylelikle, radyo kökenli Prof. Dr. Özden Çankaya'nın deyişiyle,

“1927'den bu yana kendisine bir eğitim ve kültür aracı olma işlevi yüklenen ve bir sanat kurumu olarak görülen radyo, özel radyoculuğun yaygınlaşmasıyla birlikte, bir müzik kutusu ya da sabahları gazete haberlerini bize okuyan sesli bir gazeteye dönüşüverdi”. Hatta yine aynı yazara göre, radyo hâlâ bir medya olarak kendi özgünlüğünü kavrayabilmiş ve ortaya koyabilmiş değil (Çankaya, 2000:38).

Özden Çankaya'nın sözünü ettiği müzik kutusu olma özelliği, radyo dinleyicisinin yeğlediği program türleri sıralamasıyla da çakışıyor. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin araştırmasına göre, dinleyiciler radyoyu, öncelikle "müzik dinlemek" (yüzde 68.5), sonra da "eğlenmek" (yüzde 13.7) için yeğliyorlar. Buna karşılık, "kültürlenmek" için tercih ettiklerini söyleyenlerin oranı yüzde 6.3 iken, "haber almak" için dinlediklerini söyleyenlerin oranı ancak yüzde 4.4'ü buluyor. Buna karşılık eğer haber dinlenecekse, ilk tercih açık farkla televizyon oluyor (Radyo 2000: 268).

Böylelikle, örneğin İstanbul'da, ağırlıklı olarak batı pop müziği yayını yapan *Power FM* ve *Metro FM* gibi radyolar arasında yüzde 37.9 ve yüzde 18.9 oranlarıyla birinci ve ikinci sıraları paylaşırlarken, özel kültürel programlara ağırlık veren Açık Radyo kendine ancak yüzde 1'lik bir dinleyici kitlesi bulabiliyor (Radyo 2000: 254).

Biraz da teknik

Radyo deyince sık sık *kiloHertz*'lerden, *Hertzler*'den, kısa dalga, uzun dalgalardan söz edilir. Peki nedir bunlar?

Ses, havadaki titreşimlerden oluşur. Bir saniyede meydana gelen titreşimleri sayarsak sesin frekansını elde ederiz. **Saniyelik devirler olarak ölçülen frekanslara Hertz (Hz) denir.** Bin tanesi *kiloHertz (kHz)*, bir milyonu da *megaHertz'dir (MHz)*. İnsan kulağı 30 Hz'den düşük bir sesi duymaz. Üst sınır ise 18 kHz'dir. Radyo dalgaları ses dalgalarının aynıdır. Farkları, dolaşım için havaya gereksinim duymamaları ve frekanslarının çok daha yüksek olmasıdır.

Peki, “frekans” nedir? **Bir saniye içinde kulağınıza ulaşan ses dalgası ya da radyonuza ulaşan radyo dalgasına “frekans” denir.** Belli frekanslar, belli dalga boylarıyla ifade edilir. Frekans büyüdükçe dalga boyu küçülür (Kaye-Popperwell, 1995:17). Yani:

- Uzun dalga, düşük frekanslıdır.
- Orta dalga, orta frekanslıdır.
- Kısa dalga, yüksek frekanslıdır.
- FM, çok yüksek frekanslıdır (*VHF yani Very High Frequency*).
- Televizyonun frekansı ultra yüksektir (*UHF yani Ultra High Frequency*).
- Uyduların frekansı ise *gigaHertz*le ifade edilir. Giga milyardır.

Bir de kısaca sesin güç birimi olan *DesiBel*’den söz edelim. Bu birbirlerinden milyonlarca kez farklı düzeyde olan ses yüksekliklerini ölçmek için kullanılır. Mutlak değil, görecelidir. Gerçek yaşamdaki sesler (gürültüler) 130 dB’dir. Görecelidir çünkü üç dB’lik bir artış, ses düzeyini tam iki kat artırır. CD çaların dB’si 90, AM yayınının 20-30, FM yayınının ise 50-60 dB’dir.

Kapsama alanlarına göre radyo türleri

Radyoların, güçlerine göre, kapsadıkları coğrafi alan ve dolayısıyla kuramsal olarak ulaşabilecekleri dinleyici sayısı da değişir:

- Ulusal radyo istasyonları: ülkenin tamamında dinlenebilen radyolar. Bunun Türkiye’deki en iyi örneğini 1200 Kw’lık vericileriyle TRT oluşturur.

- Bölge radyoları: 200-600 Kw arasında değişen güçleriyle Diyarbakır ve Antalya radyoları bunlara örnek olarak verilebilir.
- Yerel radyolar: Yalnızca küçük kent ve kasabalara yayın yapan radyolardır. Türkiye'deki 1500'ü aşkın özel radyo istasyonunun çoğu bu kategori içine girer. Örneğin Bodrum Eko FM ya da Üsküdar FM gibi.
- Uluslararası radyo istasyonları: Bunlar başka ülkelere yayın yapan ve hükümet destekli radyolardır. İngiltere'nin BBC Dünya Servisi (BBC World Service) ya da Türkiye'nin Sesi (Voice of Turkey) gibi.

Radyonun özellikleri

1950'lerde Avrupa'da ve 1980'lere doğru da Türkiye'de radyonun sonunun geldiği ilan edildi. Çünkü artık televizyon vardı ve radyonun hem görüntü, hem ses, hem de yazı kullanabilen televizyonla başa çıkamayacağından herkes emindi. Aradan yıllar geçti ve radyo hem Batıda, hem Doğuda, hem de Türkiye'de ölmediği gibi, eskisinden daha da heyecan verici bir hale geldi.

Bunun bir çok nedeni var, ama bizce en keyiflisi BBC Dünya Servisi'nden Michael Kaye ve Andrew Popperwell'in söyledikleri:

"Radyo medya cinidir, bir şıeye sığacak kadar küçük, bütün kıtaları içine alabilecek kadar büyüktür. Bir uçta hastane radyosu gibi yerel istasyonlar, diğer uçta, yerküreyi saran ve adlarına yakışan biçimde dünya servisleri vardır." (Kaye, Popperwell, 1995:13).

Gerçekten de eğer yasal kısıtlamalar yoksa, evinizde oturup mahallenize yayın yapmak için milyarlar harcamak, onlarca

insan çalıştırmak zorunda değilsiniz. Çünkü radyo hâlâ en basit ve buna karşılık en hızlı iletişim aracı.

Radyonun bu denli yaygın olmasının baş nedeninin “ucuzluk” olduğunu söylemek çok yanlış olmaz. Bu ucuzluk iki açıdan da, hem yayıncı, hem dinleyici açısından geçerli: Radyo yayını yapmak, televizyon, dergi ya da gazete yayınlamakla kıyaslanamayacak kadar ucuz. Burada zorluk bir yayının frekansına sahip olmak. Gerisi, bir adam, bir teyp ya da kaset çalar ve bir mikrofon. Hepsi bu kadar. Benzer biçimde, alıcıya sahip olmak da çok ucuz. Bir sinema bileti fiyatına küçük bir radyo almak mümkün. Özellikle 1960 başlarında çıkan transistörlü radyolarla herkesin her yerde radyo yayınlarına ulaşması çok kolay. Aslında transistörlü radyoların radyo dinlemede bir devrim yarattığını söylemek hiç de abartı olmaz. Ama tabii, baş neden “ucuzluk” diye işin içinden çıkmaya çalışmak radyoya müthiş haksızlık olur.

Radyonun bir diğer çok önemli özelliği, hızıdır. Haber ya da bilgiyi ulaştırma hızı söz konusu olduğu zaman ne televizyon ve tabii ki ne de gazeteler radyoyla yarışabilir... Saat 17:30’da Japonya’da meydana gelen bir depremi evinize giderken arabada ya da servis otobüsünün radyosundan saat 18:00 olmadan duyabilirsiniz.

Radyo, en esnek kitle iletişim aracı olmak özelliğine sahiptir. Baskı saati beklemek, montaj yapmak gibi sorunları yok. New York’tan telefona konuşmaya başladığınız an, medyumun niteliğine uygun bir biçimde, İstanbul’da yayındasınız. Esneklik, dinleyici açısından da söz konusu. Dinleyici radyosunu dinlerken başka işler de yapabilir. Radyo insanı televizyon gibi esir almaz.

Radyo sınır tanımaz. “Yasaklı” kitap, dergi ve gazeteler ülke sınırını geçemeyebilir ama bu radyo için söz konusu olamaz. Radyo okyanusları aşar. Afrika ve Avrupa’daki iki insan aynı zamanda aynı içerikli programı dinleyebilirler.

Radyo yalındır. Radyonun temel ünitesi bir insan ve bir teyptir. Onun ışığa, kameraya, dekora ihtiyacı olmaz. Profesyonel olmayanlara bile sesini duyurmak şansı verecek kadar da demokratiktir.

Radyo sestir. Görüntü yok, gazetede olduğu gibi yazı ve fotoğraf yok. Radyonun tek aracı ses. Bu, bastan biraz dezavantaj gibi görünüyor, ama hiç de değil. Televizyon küçük ekranda gösterdiği karelerle sınırlı, halbuki radyoda hayal gücünün sınırı yok. İyi bir radyo programı insanı bulutların üstünde dolaştırır ve inmesine kolay kolay izin vermez.

İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi’nin araştırmasında da bu açıkça görülüyor. Araştırmaya katılanlar düş gücünü geliştirme açısından radyoyu yüzde 31.7 ile birinci sıraya koymuşlar. Sinemanın yüzde 30.4’le ikinci sırada olduğu araştırmada televizyon uzak ara ile, yüzde 18.9’la, üçüncü sırada yer alıyor. (Radyo 2000: 281).

Radyo yalnızca size ait bir dosttur, başka ifadeyle kişiseldir. Çok özetle, radyonuzla aranıza kimse giremez. Oradan gelen ses yalnızca size aittir. Onu istediğiniz an istediğiniz yere taşıyıp baş başa kalabilirsiniz. Tabii bunun istisnası da var. Örneğin dünyanın hiç de küçümsenmeyecek sayıdaki gelişmiş ülkesinde radyo yine toplu halde dinlenir, yine toplu halde hem haber alınır, hem de bilgilenilir (McLeish, 1996:3).

Radyo eğitir. Bir çok ülkede radyoya, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve ilk kullanılmaya başlandığı yıllarda, değişim ya da düzeni sürdürmede önemli bir rol verilmiştir. Bu da radyonun eğitim işlevi öne çıkarılarak yapılmıştır. Bu nedenle de, Türkiye gibi ülkelerde, radyolar -sonraları da televizyon- siyasal iktidarlar tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak denetlenmeye dönük düzenlemelere konu olmuşlardır. Radyonun bilgilendirme dışında da işlevleri vardır, burada bir başlık açıp radyonun işlevlerinden söz etmek gerek.

Radyonun işlevleri

Türkiye’de radyoculuğun uzman isimlerinden Prof. Dr. Aysel Aziz bu işlevleri şöyle ayırıyor (1968):

- Enformasyon ve eğitim işlevi.
- Eğlence işlevi.
- Propaganda ve reklam işlevi.

Her radyo kendine seçtiği formata göre bu işlevlerden birine ağırlık verir, ama bunların tümü de her radyoda vardır. Örneğin yalnızca müzik yayını yapan bir radyo bile, saat başlarında üç ya da beş dakikalık haber özeti verir. Ya da konuşma ağırlıklı dediğimiz radyolarda da (*talk radio*) göz ardı edilemeyecek oranda müzik yayını yapılır. Ama radyoların bütün işlevleri, şu veya bu şekilde dinleyici davranışını etkilemeye çalışmaktır. Bu etkileme çabası “şunu yapın, bunu yapmayın” biçiminde doğrudan olabileceği gibi, dolaylı da olabilir.

Radyonun dili

“Radyonun göze değil, kulağa seslendiğini” belirtmiştik. Dolayısıyla kulağa hitap etmek için kullanılan dilin, yazılı basında kullanılanlardan çok farklı olması gerekir. Ajansların yazılı basın için geçtikleri ve bir ölçüde karmaşık olma hakkına sahip haberleri alıp radyoda aynen okumaya çalışmak tam bir felaket olur. **Radyocu, kulağa seslenen bir teknolojiyi kullandığını hiç unutmamak zorundadır.**

Radyocu, hele bir de haberle uğraşıyorsa, diğer medyada çalışanlara oranla çok daha kısa ve yalın cümleler kurmak zorundadır. Kâğıt üzerinde sık duran bir cümle sesli okunduğunda ve dolayısıyla işitildiğinde çok yapay ve komik kaçabilir. **Bu yüzden radyocu elinden geldiği kadar günlük konuşma dilini kullanma çabasına girmelidir.**

Radyo için yazmayı meslek seçenlere hep “yazdığınızı mutlaka sesli olarak okuyun” önerisi yapılır. (Upuzun cümlelerin yarısında nefesi kesilir de, metni okuyacak kişiyi düşünerek insafa gelir belki diye!) **Radyocu, yine becerebildiği kadar, her cümlede birden fazla fikir ya da bilgi vermekten kaçınmalıdır.** Hatta daha da ileri giderek, her haberin yalnızca bir tek ana teması olması gerekir diyebiliriz. Bir sürü bilgiyi tek bir cümleye sığdırmaya çalışmak dinleyiciyi serseme döndürür.

Tabii hatırlatılması gereken önemli bir nokta daha var. Radyo dinleyicisinin, görüp okuyabileceği kelimeleri ya da izleyebileceği görsel malzemesi yoktur. Bu yüzden **radyocu, dinleyicinin hayal gücünü kullanmasına yardımcı olmak üzere yalın ama aynı zamanda renkli ve güçlü betimleme sözcüklerine ihtiyaç duyar.**

Radyo yayıncılığı sistemleri

Radyo yayıncılığı denilince kastedilen şey, radyonun kimin denetimi altında olduğu ve mali açıdan kim tarafından desteklendiğidir. Dünyada henüz medyayı, dolayısıyla radyoyu, değişik düzeylerde de olsa tamamen sistemin ve var olan hükümetin bir propaganda aracı olarak gören ülke sayısı az değil; ancak bu bölümde onlardan söz edilmeyecek. Zaten onlar da “tarihin çöp tenekesi”ne atılmak üzere gün sayıyorlar.

Demokratik olan ya da bu iddiada bulunan ülkelerde görülen radyo yayıncılığı sistemleri ise çok genel olarak iki başlık altında toplanabilirler: “**Kamu hizmeti yayıncılığı**” ve “**ticari yayıncılık**”. Ancak bunların farklı oranlarda birbiri içine girdiği durumların çok sık görüldüğü, hatta bugün artık en yaygın sistem haline geldiği de belirtilmelidir. Bu sistemleri aşağıda “**karma yayıncılık sistemleri**” başlığı altında göreceğiz.

Adlarından da anlaşılabilceği gibi **kamu hizmeti yayıncılığı grubuna girenler ağırlığı bilgilendirmeye ve eğitmeye verirken, ticari yayıncılıkta vurgu, eğlence üzerinedir**. Kamu yayıncılığı başka bir şekilde seslerini duyurma şansı olmayan gruplara şans tanıma ve onlara yönelik yayın yapmakla yükümlüdür ve kâr etme kaygısı yoktur. Buna karşılık ticari radyolar özel mülkiyet konusudurlar ve onlar için önemli olan mümkün olduğunca fazla dinlenerek reklam potansiyelini artırmaktır. Bunlar için devlet desteği ya da çeşitli kamusal fonlar söz konusu değildir. Şimdi her iki sisteme de daha yakından bakalım.

Kamu yayıncılığı

Kamu yayıncılığının bilgilendirmeye, ticari yayıncılığın ise eğlendirmeye ağırlık veren sistemler olduğu belirtildikten he-

men sonra, bunun, birinci sistemde eğlence ögesinin, ikinci sistemde ise toplumsal sorumluluk ile bilgilendirmenin ille de dışlanması anlamına gelmediği eklenmelidir. Ancak ilke olarak kamu yayıncılığının siyasal ve ticari kaygılardan muaf olduğunu ve tek sahip olarak yalnızca kamuyu tanıdığını, buna karşılık ticari yayıncılıkta yayıncıların sorumluluklarının esas olarak patrona ya da radyoya sahip olan gruba karşı olduğunu söyleyebiliriz. Kamu yayıncılığının klasikleşmiş örneklerinde, parayı veren düdüğü çalması diye reklam bile yayınlanmaz. Çünkü reklam verenlerin bütün medya üzerinde önemli bir etkisi vardır. Kamu yayıncılığının dünyadaki bu anlamda en tipik örneği BBC'dir. Buna karşılık bazı ülkelerde karma bir kamu yayıncılığı sistemi uygulanır ve TRT örneğinde olduğu gibi, reklam kabul edilir. ABD'de 1967'den bu yana yürürlükte olan Kamu Yayıncılığı Yasası (*The Public Broadcasting Act*) ise başka türlü bir yol izleyerek bu tür radyolara önemli miktarda fon desteği veriyor.

Ticari yayıncılık

Burada sahipler, özel kişi ve kuruluşlardır ve bu tür yayıncılık sisteminde medya kuruluşları varlıklarını reklama dayanarak sürdürürler. Ticari yayıncılık sisteminin öncülüğünü yapan ABD'de, yayın lisansı alan ilk ticari radyo *KDKA* oldu. Yıl ise 1920'iydi. Buna karşılık Avrupa ülkelerinde ticari yayıncılık görelili olarak çok geç başladı ve radyo televizyon yayıncılığı alanında uzun yıllar kamu tekeli söz konusu oldu.

Daha önce de belirtildiği gibi, ticari radyolar büyük çoğunlukla eğlence ağırlıklı oldular ve oluyorlar. John Vivian bunu Amerika için şöyle özetliyor:

"Radyoculuk daha ilk yıllarından itibaren kendini ekonominin özel sektör alanında tanımladı. Temel program çizgisi olarak haber, enformasyon ve eğitimden çok, eğlenceyi seçti." (Vivian, 1999:172).

Karma yayıncılık sistemleri ve TRT örneği

Karma sistemlere Türkiye örneği verilebilir. Karma sistem denildiğinde anlatılmak istenen, kamu yayıncılığı ile ticari yayıncılığın aynı anda var olduğu sistemlerdir. Aslında 1980'lerde başlayan özelleştirme dalgalarının bir sonucu olarak, bugün artık yaygın olanın karma yayıncılık sistemi olduğunu söylemek doğru olur. Bilindiği gibi, Türkiye'de 1990'dan bu yana, kamu yayıncılığı yapan TRT'nin yanı sıra, özel radyo ve televizyon kanallarının kurulmasıyla ticari yayıncılık da var. Devletin sahip olduğu bir kurum olan TRT'nin uluslararası kanallar da dahil olmak üzere beş radyo, beş de televizyon istasyonu bulunuyor. Ancak TRT, BBC modelinden farklı olarak reklam yayınıyor. Başka bir deyişle gelir kaynakları arasında reklam da bulunuyor. Ayrıca, örgütlenme olarak da özerk de olmadığı için, TRT'nin gerçek anlamda kamu yayıncılığı yaptığını söylemek zorlaşıyor. Buna karşılık program dağılımı açısından bakıldığında, özel radyo ve televizyonların yayınlamaktan kaçındığı eğitsel ve kültürel programların, TRT'de kendine daha kolay yer bulabildiği görülüyor.

Bu noktada Türkiye'deki kamu yayıncılığı sistemini anlayabilmek için, biraz da, TRT'nin nasıl bir yapıya sahip olduğu konusuna değinmek gerekiyor. Özden Çankaya, Türkiye'de 27 Mayıs 1960 ile, 359 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği 1964 arasında kalan dönemin, radyoculuğumuz açısından tam bir geçiş dönemi olduğunu söylüyor (Çankaya, 2000: 24). Gerçekten de,

özellikle, Demokrat Parti (DP) iktidarının son dönemlerinde tam bir iktidar borazanı haline gelen radyo, 1 Mayıs 1964'te yürürlüğe giren 359 sayılı yasayla özerk bir yapıya kavuşuyordu. Özerklik, siyasi iktidarlar dahil her türlü baskı grubuna karşı mesafeli olmayı ve nesnel davranmayı şart koşuyordu. TRT'nin özerkliği, yayın gibi, mali ve idari bağımsızlığı da içeriyordu. Ne var ki, bu durum çok uzun sürmedi ve TRT'nin anayasal güvence altına alınmış özerkliği, 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra kaldırıldı. TRT artık özerk değil, yalnızca "tarafsız" bir yayın kurumuydu. Dolayısıyla TRT, o gün bugündür, değişen dozlarla da olsa, "iktidar yanlısı" yayıncılık yapmayı sürdürmektedir.

Bilindiği gibi, Türkiye'de 1990'da TRT'nin radyo ve televizyon alanındaki yayın tekeli, ilk özel televizyon kanalının uydu aracılığıyla yurt dışından yayına başlamasıyla *de facto* (fiilen) olarak sona erdi. Mevcut yasanın fiilen uygulanamaz hale geldiği, öte yandan mevcut medya ortamını yeniden-düzenleyici yasanın henüz çıkarılmadığı yaklaşık 4 yıl süren dönem ise, özel radyo ve televizyon kanallarının sayısında tam bir patlama yaşandı. Nihayet 1994'de çıkarılabilen yeni yasanın getirdiği en önemli kurumlardan bir tanesi, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) idi. RTÜK'ün görevi, Türkiye'deki radyo ve televizyon yayınlarını denetlemek ve frekans tahsisi yapmaktı. Ancak yine bilindiği üzere, üyeleri tamamen siyasal mülahazalarla belirlenen Kurul, şimdiye dek yalnızca ekran karartma ve mikrofon kapatmaya "yaradı", ama örneğin frekans tahsislerini hâlâ daha gerçekleştiremedi.

Radyonun geleceği ve yerel radyolar

Âdettendir, her yeni kitle iletişim aracının bir diğerini öldüreceği söylenir. Radyo çıktığında gazeteler ağır korkular yaşamışlardı. Televizyon, sinemayı öldürecekti. Şimdilerde internetin diğer her türlü medyanın yerini alacağından söz ediliyor, ama bunların hiçbiri gerçekleşmiyor. Tabii “eski” araç sarsıntı geçiriyor, ama sürekli gelişen teknolojinin de yardımıyla değişerek varlığını sürdürüyor. Radyo da öyle. Yani, teknolojiyi mutlak belirleyen olarak gören tekno- determinizmin tuzağına düşmemek gerek. Burada önemli olan biraz da mevcut geleneksel teknolojileri nasıl kullandığımız. Dolayısıyla radyo programcılarının gösterdiği yaratıcılık ile, dinlenebilir olmayı sürdürmeleri mümkün. Ancak, bu konuda fazlaca bir ilerleme de yok. Örneğin Türkiye’de özel radyolar, yukarıda da belirttiğimiz gibi, sadece yayınladıkları müzik türlerine göre farklılaşmış durumdadır. Yoksa, program formatı anlamında, birbirlerini tekrarlıyorlar.

Ne var ki, uydu aracılığıyla yayının yaygınlaşması, dijital yayıncılık ya da internet üzerinden radyo yayıncılığını mümkün kılan teknolojik gelişmeler, radyo sanayini ve programcılığını ateşleyebilir. Bununla birlikte teknolojinin sunduğu yeni imkânlar, insanları diledikleri anda, diledikleri müzik albümüne ya da habere hemen ulaşma imkânı da sağlıyor. Bunun anlamı şu: Zamanla bugünkü anlamıyla radyo programcılığı ortada kalmayacak. Radyo artık geleneksel anlamda radyo olmaktan çıkacak, diyelim programların ne olacağını radyo programcılarının değil, dinleyicilerin belirlediği bir araç haline gelecek (Vivien, 1999: 188:189). Tabii bütün bunlar hemen bugünden yarına olacak şeyler değil, ama radyonun içeriğini ciddi biçimde değiştirecek teknolojik gelişmeler Türkiye’ye de çok uzak değil.

Önemli bir şey daha var; bir yandan teknolojinin geleneksel radyoculuğu dönüştürmesine ve de her birkaç yılda bir, bilgilendirmek ve eğlendirmek amaçlı başka başka medyumları insanların hizmetine vermesine, diğer yandan da “mükemmel” tekniklerle yayın yapan alanın “medya devlerinin” rekabetine rağmen, yerel radyoların hâlâ daha önemli bir avantajları var. Yerel radyolar, yerel kültüre ve yerel haberlere ağırlık verdikleri ve de bunu dinleyicilerini küresel olandan da koparmadan yapabildikleri ölçüde, günümüz insanının beklentilerine cevap olabilme ayrıcalığına sahip yegâne araç olma özelliğini sürdürüyorlar. Öyle ya, bir cep telefonu boyutlarına küçülmüş halleriyle, hâlâ pikniklerde, yolculuklarda, kumsalda radyo dinlemenin zevki bir başka...

KAYNAKÇA

ve OKUMA ÖNERİLERİ

Aziz, Aysel (1968), *Radyo ve Köy Yayınları*, Ankara: TRT Yayını.

Radio Broadcasting, (Doğu Akdeniz Üniversitesi, 1999-2000 Yılı Ders Notları).

Dinç, Ayhan, Özden Çankaya ve Nail Ekici (der.) (2000), *İstanbul Radyosu, Anılar, Yaşantılar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kaya, Nuray (1999), TRT, *Aylık Haber Yayın Dergisi* (Ekim 1999).

Kaye Michael ve Andrew Popperwell (1995) *Radyo Dersleri*. Çev. Tuğrul Eryılmaz, İstanbul: YKY yayınları.

Pekman, Cem (2000), İstanbul Radyosu, Anılar, Yaşantılar, İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Radyo 2000 (2000), İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Grubu.

McLeish, Robert, (1996), *Radio Production* (3rd.ed.) London: Focal Press.

Vivian, John (1999), *The Media of Mass Communication*, Boston: Ally Brown.

BİR HABER MEDYASI OLARAK RADYO

Ragıp DURAN*

Benim çocukluğum, ilkençliğim hatta ortagençliğim de televizyonsuz günlerde geçti. Ünlü Amerikalı film yönetmeni *Woody Allen*'in bir filmine gönderme yaparak söylersem, "Radyo Günleri"nde büyüdüm. Bu sunuşla amacım radyoya haber veren bir medya olarak yaklaşmak. Bu arada belki hepiniz radyo haberciliği yapmıyorsunuz ama, radyonun özelliklerini ayrıntılı bir şekilde bilmeniz, her türlü radyo yayınıyla, programlarınızı bunları gözeterek yürütmeniz, önemli. Aşağıda radyonun özelliklerini kalem kalem açmaya çalışırken, radyoyu gazete ve televizyon ile de kıyaslayacağım. Çünkü insanlar günlük yaşamlarında yaygın olarak bu üç değişik medya kaynağından alıyor haberlerini. Aslında üçü birbirinin tamamlayıcısı, yani ne gazete, ne radyo ne de televizyon tek başına ya da yegâne haber kaynağı olamaz bizim için. Bu üç haber medyasının da konumu, rolü, işlevi, tüketilme/kullanılma biçimleri farklı. Ayrıca "dilleri" de farklı.

* Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim görevlisi, *Liberation* gazetesi Türkiye muhabiri

Şimdi önce size medya türlerinin birbirine karıştığı ve insan üzerindeki “garip” etkilerini gösteren bir olay anlatarak başlayayım.

Nereye bakıyor bu insanlar?

Tarihini hatırlamıyorum ama İstanbul’da 5-0’lık Galatasaray-Neuchatel maçı oynanıyordu. Ben o gün maça gidememişim. Çünkü Nokta dergisine bir iş görüşmesine gidecektim. Televizyon da maçı naklen vermiyordu. Nokta dergisi Levent’te. Yürüyerek evden çıktım, Nokta’ya gelmeden önce Levent Çarşısı’da yürürken bir kahvenin önünden geçiyordum. Kahve her zamanki gibi tıklım tıklım. Dipte üst tarafta kafes içinde, “yırtıcı bir hayvandır” ya (!), bir televizyon var ama kilitli. Yerine kafesin oraya büyük bir transistörlü radyo koymuşlar, insanlar maçı radyodan dinliyor. Ama ilginç olan şu; herkes radyonun bulunduğu kafese bakıyor hâlâ... Radyoda görüntü yok, ses var, yine de sese televizyona bakar gibi bakıyor insanlar... Alışkanlık işte!

Acaba radyonun yeri ne idi hayatımızda ve ne oldu? Bizde televizyon yayın hayatına başlamadan önce, öyle çok güçlü, çok zengin, çok köklü bir radyo kültürü yoktu. Radyo yayıncılığının devlet tekeli altında olması, ayrıca “kamu yayıncılığı” yerine hükümetin ağzından konuşan “resmi yayıncılık” yapılması da, radyoculuğun serpilip gelişmesine izin vermedi. Ancak yine de, her eve girdi radyo, televizyon yaygınlaşıp da uzunca bir süreliğine onu tahtından indirene kadar, gazeteyle birlikte en önemli haber medyası oldu. Hele radyo dinlemenin okumayazma bilmeyi gerektirmediği düşünülürse, gazeteden daha çok sayıda insana da ulaştı.

Gelelim şimdi ulusal olsun, yerel olsun radyonun temel birkaç özelliğine.

Radyo hayalde görüntü yaratır

Deminki kahvede maç izleyenleri düşünün. Onlar belki transistörlü radyoya bakıyorlar ama hayallerinde Ali Sami Yen stadyumu ile atılan goller ve sevinç manzaraları var. Ses, bir şekilde görüntü yaratıyor insan tahayyülünde. Üstelik bu görüntüler son derece öznel, şahsi. Mesela şimdi radyodan şöyle bir cümle duydunuz: “Adam, yolda yürüyordu”. Dinleyene göre, adam, yol ve yürümek çok farklı bir şekilde canlanabilir insanın hayalinde. Adam deyince, herkesin yaşına cinsine göre farklı bir adam görüntüsü belirir. Yol desenez o da keza öyle. Dar yol, geniş yol, toprak yol, asfalt yol, Arnavut kaldırımlı bir sokak... Yürümek de dinleyiciden dinleyiciye değişir. Televizyonda bir adamın yolda yürüdüğünü gösteren 20 saniyelik bir bölüm izleseniz, bu kişisel tahayyül çöker. Çünkü ekranda belirttiği an, adam, yol ve yürüyüş tarzı herkes için aynıdır. Tahayyülümüzü kısıtlar televizyon bu nedenle.

Gazetede böyle bir cümle okusanız da benzeri bir hayal üretme söz konusu olabilir, ama sesi duymak ile cümleyi okumak farklıdır. Hele gazetede bir de yolda yürüyen adamın fotoğrafı basılmışsa, hareketsiz tek karelik bir görüntü de olsa, bu fotoğraf da bizim tahayyülümüzü dondurur.

Radyo kişiseldir ve doğrudan “bize” seslenir

Ben 1983-1987 arasında Londra’da BBC Türkçe Servisi’nde yapımcı/sunucu olarak çalışmışım. Çalıştığım dört yılın altı ayı da eğitim kurslarında geçti. BBC’nin çok iyi eğitim programları vardır. İlk kursta bize hep “mikrofon karşısına geçtiğinizde

sanki telefonda bir arkadaşınıza bilgi veriyormuş gibi konuşun” demişlerdi. Bu tutum, hem milyonlara seslenmenin getirdiği heyecan ve sıkıntıyı alt eder, hem de dinleyiciye kişisel olarak ve doğrudan hitap edilmesini sağlar. Bu kişisel ve doğrudan ton, radyonun hayal gücümüze seslenen niteliğinin de bir sonucudur. Özetle, radyo bir dost, bir arkadaş gibidir diyebiliriz. Her ne kadar konuşan hep o, dinleyen -eğer telefonla radyosunu aramaya meraklı dinleyicilerden değilseniz- biz olsak da.

Radyo süratlidir

Radyo en hızlı haber medyasıdır. Gün boyunca haber izliyorsak, herhangi bir haberi -bu trafik kazası, basın toplantısı olabilir- önce radyodan duyarız. Radyonun habercilikteki hızı, radyonun bir medya olarak ucuz ve kolay erişilebilir olmasından kaynaklanır. Hele bugünkü teknolojinin sağladığı imkânları düşünürseniz. Radyonun bir muhabirinin basın toplantısına gidip, notlarını alması, toplantı biter bitmez de, cep telefonuyla stüdyo üzerinden naklen yayına bağlanıp haberini büyük bir hızla dinleyicilere iletmesi mümkündür. Bir de televizyon haberciliğini düşünün, önce çekim yapacaksınız, VTR’yi hazırlayacaksınız, görüntünün arkasına metin okuyacaksınız... Gazete haberciliğinde de, haberin hazırlanması ile okuyucuya ulaşması arasında (haber yazımı, sayfa düzeninin yapılması, basıma ancak sabaha karşı geçilmesi nedeniyle) çok uzun bir süre geçmesi söz konusu. İşte bu nedenle haber medyasını birbirleriyle sürat açısından karşılaştırsak; haberi kısa da olsa önce radyodan ses olarak duyarız, ardından belirli bir süre sonra televizyon bülteninde görüntülü olarak izleyebiliriz. Nihayet ertesi sabah da gazeteden okuyabiliriz. Ancak radyo bu sürat nedeniyle, haberi öyle çok uzun ve ayrıntılı bir şekilde vere-

mez. Televizyon görüntü avantajı sayesinde haberi belki radyodan biraz daha zengin bir şekilde verebilir. Haberin bütün boyutlarıyla ilgili ayrıntı ve yorumları ise, gazetelerde okuyabiliriz. Bu arada belirtelim ki, günümüzde tekelleşmeye ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak haber medyası arasında haber ulaştırma hızı açısından görülen bu fark ortadan kalkıyor.

Çünkü çoğu durumda -Türkiye’de de olduğu gibi- bir medya grubu aynı anda radyo ve televizyon kanallarıyla birlikte, gazete sahibi de olabiliyor. Dolayısıyla ortak haber merkezinde üretilen haberin radyo, televizyon ve gazeteye uygun niteliklerle çeşitlendirilip boyutlandırılarak yayımlandığını görüyoruz. Yani tekelleşme bir bakıma bu üç değişik medyanın dil ve işlevini aynılaştırarak, zenginliği öldürüyor. Bu nedenle içinde bulunduğumuz döneme “Karma Medya Çağı” (“*Mixed Media Age*”) da deniyor. Dikkat edin artık gazeteler basılı televizyon ekranı gibi yayınlanıyor, radyolar da sesli gazete. Ancak üç değişik medya organı arasında ağırlığını koyan ve de haberciliğin yapılma biçimini belirleyen televizyon olduğu görülüyor.

Radyonun sınırları yoktur

Radyonun, özellikle kısa dalgadan yayın yapan istasyonları düşünürsek, coğrafi sınırı yoktur. Şimdi orta dalga ya da FM üzerinden “rebroadcasting” denilen bir tür anında iktibas yöntemiyle, dünyanın herhangi bir yerinden yayın yapan radyoyu burada da dinleyebiliriz. Ayrıca şimdye kadar internete değinmedim hiç ama, internet üzerinden yapılan radyo yayıncılığı da giderek geliyor. Ama internet, radyo kadar ucuz, kolay ve hızlı bir medya organı olmadığı gibi -yurttaş erişimi açısından- radyo kadar yaygın da değil. Dolayısıyla, yerel

radyolar internet ortamını kullanmadıkları sürece il, ilçe en fazla bölge çapında yayın yaptıkları için, yani global çapta yayın yapan bir radyonun -örneğin BBC World Service'in- dikkat etmesi gereken kurallara uymak zorunda değiller. Ayrıca, yerel radyolar olarak bir avantajınız da şu; yayın yaptığınız alanda yaşayan insanları "tanıyorsunuz". Bu da yaptığınız yayının içeriğini etkiliyor kaçınılmaz olarak.

Radyo basit ve ucuzdur

Yukarıda söylemiştim. Yayıncı mikrofon karşısına geçip bir metin okuyor ya da metne bağlı olmadan konuşuyor. Dinleyici de bir düğmeye basıp yayına ulaşabiliyor. Radyo yayıncılığı, gazete, TV ve internete oranla hem basit hem de ucuz. Yurttaş açısından da öyle. Radyo dinlemek için bayiye gidip gazete almak, her gün para ödemek gerekmiyor. Bir radyo alıcınız varsa, onun niteliğine göre, yürürken, koşarken, araba kullanırken yani her zaman ve her yerde, radyo dinleyebilirsiniz. Oysa televizyon izlemek örneğin bu kadar pratik ve ucuz değil.

Radyo yüzeysel ve geçicidir

Özellikle gazete ile kıyaslayınca ve habercilik açısından bakınca, radyo yüzeysel ve geçicidir. Çünkü zaman sınırlaması nedeniyle, bir haberi en fazla 2-3 dakikada vermek zorunda. Derine inemiyor. Üstelik, zaman zaman tekrar yapılırsa da, haber verildiği anda radyo başındaysanız duydunuz, yoksa kaçırdınız, gazete gibi tekrar tekrar ona dönme şansınız yok. Ayrıca "duydunuz"sa da, sonuç olarak metalik bir ses size bir şeyler anlatıyor küçücük bir kutudan. Yani işitilenlerin bir kulaktan girip, öteki kulaktan çıkma ihtimali, tehlikesi her zaman var. İlave-ten, ne görmek ne de dinlemek bilgi edinmek açısından 'okumak' kadar etkili değil.

Radyo meşgul edici değil, eşlik edicidir

Televizyon izlerken eliniz ayağınız, gözünüz kulağınız bağımlıdır. Keza gazete okurken de öyle çok serbest sayılmazsınız. Oysa, havada karada denizde, yatarken, koşarken radyo dinleyebilirsiniz. Kitap okurken ya da örgü örerken, belki yemek yaparken de radyo dinleyebilirsiniz. Radyo işgal edici değil, eşlik edicidir. Başka bir sürü şey yapmanıza izin verir. Bu niteliği yayıncılar açısından önemli. Seslendikleriniz, tüm dikkatlerini toplamış da sırf sizi dinliyor değiller. Dolayısıyla onların ilgisini haklı ve doğru bir şekilde çekebilmek için çalışmanız gerekiyor. Sansasyona başvurmadan, bağırıp çağırmadan, esas olarak kaliteye ve içeriğe ağırlık vererek...

Radyo seçicidir

Gazete okurken, örneğin futbola meraklıysak, önce spor sayfasından başlayabiliriz okumaya ya da ilgimizi ne tür haberler çekiyorsa, arar onları buluruz. Okumayı yarıda bırakıp sonra devam edebiliriz. Oysa radyoda böyle bir durum yok. Onun belirli bir haber/program hiyerarşisi var, ilgilendiğimize sıra gelinceye kadar hepsini dinlemek durumundasınız. Bu nedenle radyo yayıncılığında, dinleyiciyi radyo başında tutabilmek için, sürekli olarak yakın gelecekteki yayınlarla ilgili anonslar yapılması esastır. Böylelikle dinleyici habere/programa hazırlanır, dikkati canlı tutulmaya çalışılır.

Radyonun süresi sınırlıdır

Aslında gazete ve televizyon için de geçerlidir bu kural, internet için ise geçerli değil. Gün 24 saat, siz de radyo olarak ancak 24 saat yayın yapabilirsiniz. Televizyonlar da öyle. Bu sürenin sınırlı olmasının getirdiği bir güçlük var. Yayınlarınızı dinletebilme-

niz için, radyonuzun yayın akışı ile yayın yaptığınız yöredeki insanların hayat ritmi birbirini tutmalı. Kırsal alanda mesela insanlar erken kalkar, dolayısıyla ritmi yüksek halk türküleri iyi gider sabah erken kuşakta. Ya da Akdeniz'de örneğin öğle yemeğinin üstüne siesta'ya gider insanlar, o zaman da belki hafif müzikler yayınlamak gerekir. Kahvaltı, öğle ya da akşam yemekleriyle ilgili yöresel kültürü bile hesaba katmak zorundasınız radyonuz dinlensin istiyorsanız. Örneğin topluca/büyük aile olarak sofraya oturma kültürü varsa, ya da hafta sonları dışarıda yemek yemek alışkanlığı varsa yerelinizde, kalabalık sofralarda/restoranlarda yemek yerken gazete pek okunamayacağına göre, yerine göre televizyon değilse eğer radyo tercih edilen bir araç olabilir. Bu nedenle yemek saatinde yapılacak yayınlara özel olarak dikkat etmek gerekir. Ayrıca insanların genel olarak gazete okumayı (örneğin sabah saatleri) ya da televizyon izlemeyi (örneğin, akşam haberleri) tercih ettikleri saatler de hesaba katılmalıdır, yayın akışı düzenlenirken.

Radyo kişiliktir

Radyo kişiliktir, çünkü insan sesine, yüz yüze konuşmanın sıcaklığına en yakın araçtır. Ancak belirtmek gerekir ki, Türkiye'de radyonun bu özelliği, 1950'li ve 1960'lı yıllar için daha fazla geçerliydi. Yaşı genç olanlar hatırlamayabilir ama örneğin *Baki Süha Ediboğlu'nun, Tank Gürcan'ın, Eşref Şefik'in, Orhan Boran'ın* ya da *İhsan Ünlüer'in* sadece sesleri değil, konuşma üslupları da radyoya olağanüstü bir kimlik, bir kişilik veriyordu. Gazete okurken böyle bir kişiliği sezme güçtür. Televizyonda ise bu kimlik, görsel dilin ve televizyon izleme biçiminin niteliği gereği zayıflar. Oysa, sizinle konuşur gibi kullanılan bir insan sesinin gücü sayesinde radyo hem yüreklerde hem de beyinlerde kalıcı bir etki bırakır.

Radyo öğreticidir

Radyonun ucuz, basit ve yaygın olması nedeniyle bazı bölgelerde, örneğin Afrika ve Asya'da yaygın olarak eğitim amaçlı kullanılmaktadır. Böylelikle okuma/yazma oranının düşük olduğu gelişmekte olan ülkelerde, bu arada bizde de radyo yayıncılığı, uzun yıllar bu ülkelerin "kalkınma" hedeflerinin benimsenmesinde ve uygulatılmasında etkin bir biçimde kullanılmıştır.

Örneğin yasınız hatırlamaya izin verirse, okula gitmeden önce kahvaltınızı yaptığınız erken saatlerde TRT radyolarında yayınlanan "Köy Saati" programlarında, kırsal kesim nüfusun "kımlı zararlısı" ile mücadele konusunda nasıl bilgilendirildiği benim gibi sizin de kulağınıza çalınmıştır (Ya da "kımlı zararlısını" radyodan hiç duymamış olanlarınız varsa, aranızda Levent Kırca'nın radyo günlerine ilişkin parodilerinden bunu hatırlayanlar da olabilir). Aynı şekilde radyo gibi "devlet televizyonu" da Türkiye'de "modernleşme" hedeflerinin -başta kırsal kesimler olmak üzere- topluma benimsenmesinde önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu arada edebiyat programları hatta felsefe programlarının da mecrası radyo olmuştur genellikle gazete ya da televizyon değil. Ancak sadece Türkiye'de değil bütün dünyada, eğer kamusal nitelik ya da sivil toplum medyası niteliği taşııyorsa, radyonun sadece eğlendirmeye dönük bir "müzik kutusu" haline gelmeye başladığı söylenebilir.

Radyoda bin bir ses, bin bir müzik

Radyonun biliyorsunuz iki düğmesi var. Biri ses hacmini ayarlıyor, diğeri istasyonlar arasında gezinmek için. Bu ikinci düğme sayesinde bin bir dil, bin bir ses ve bin bir müziği dinlemek mümkün. Televizyon belki, çanak anteniniz ya da kablolu ya-

yın aboneliğimiz varsa, biraz müsait ama bir tek gazete satın aldığınızda bu kadar çeşit yok. Çünkü gazetenin istasyon düğmesi yok. Bu arada demokratik geleneği olmayan ülkelerde radyonun doğrudan bir propaganda aracı olarak kullanıldığını da unutmayalım. Nazi döneminde Berlin Radyosu ya da daha yakın bir geçmişte Kuzey Kore Radyosu gibi. Hatta ne derece doğrudur bilmem ama, “Kuzey Kore’deki radyolarda bir tek düğme var” derler.

Radyo sürprizlerle doludur, şaşırtır

Orson Welles’in ünlü radyofonik oyununu belki duymuşsunuzdur. 1940’larda ABD’de bir radyo tiyatrosu yayını sırasında, yayın birden bire durur ve son derece ciddi ve resmi bir sesle bir duyuru yayınlanır: “Sayın dinleyiciler, haber merkezimize şimdi gelen bir habere göre, uzaylılar dünyamızı işgal etmeye başladılar. Resmi makamlar ikinci bir emre kadar kimsenin evinden çıkmaması gerektiğini bildirdi...”. Amerika’da müthiş bir panik başlar. Çünkü duyuru çok inandırıcıdır. Orson Welles bunun bir şaka olduğunu anlatana kadar akla kararı seçer. Bu tabii kural dışı bir örnek. Her halükârda bu tür şakalar yapmanızı tavsiye etmem. Ama radyoda yayın akışı sırasında her an her saniye daha önce planlamadığınız bir şey yapmak ya da söylemek zorunda kalabilirsiniz, hatta yapmalısınız. Dinleyici de, bunu bekler zaten sizden: “Bundan sonraki şarkı benim olsun!”

Aslında radyoyu televizyondan, gazeteden ve internetten ayıran birçok başka özellik daha sıralanabilir. Ben bunlarla yetineyim. Ancak sizin bu özellikleri ya da kendinizin ekleyebileceği yenilerini hesaba katmanız gerekir ki, dinleyiciye doğru bir şekilde, zamanında, onun haleti ruhiyesine uygun olarak

yaklaşabilin. Haberlerin ya da programların içeriğini, hedef kitlenizin radyo ile olan ilişkilerini göz önünde bulundurarak oluşturabilin. Tabii bunun için radyonun sadece medyatik özelliklerini bilmek yetmez, ayrıca yayın yaptığınız kitlenin (yani farklı dinleyici dilimlerinin) özellik ve niteliklerini de bilmek gerekir.

Radyo haberciliği yaparken dikkat etmemiz gereken noktalar

Radyonun bir haber medyası olarak taşıdığı yukarıda sıraladığım özelliklerini göz önünde tuttuğumuzda, yayıncı olarak, radyo haber bültenleri, radyo haber programları hazırlarken, oluştururken, yazarken ve sunarken dikkat etmemiz gereken noktalara varırız.

Radyo haberinde ses ve aktüel ses kullanımı...

Öncelikle radyo haberi, gazete ve televizyon haberinden farklı olmalıdır. Ancak Türkiye’de ne yazık ki, hem ivmesi artan tekelcilik anlayışı ve uygulamaları, hem de profesyonellik eksikliği nedeniyle, aynı haberin gün boyunca radyo, televizyonlarda, ertesi gün de gazetede yayınlandığını görüyoruz. Oysa ki her medya türünün kendisine özgü bir dili vardır: Televizyonda esas olan görüntüdür. Gazete, düşüncenin “kutsal” mecrası olan yazıyla kendini ifade eder. Radyo ise sesin mecrasıdır¹. Yani radyoda mümkün olduğu kadar her şeyi sesle aktarabilmek gerekir. Modern radyoculukta ses o kadar önemli hale gelmiş-

¹ Ancak bunun televizyon ve gazete haberlerinin, radyo haberciliğinde kaynak olarak kullanılmaması anlamına gelmediğini de hatırlatalım.

tir ki, haberi mümkün olduğu kadar “doğru” verebilmek için, muhabirin rolünü azaltıp onu sadece bir “mikrofon tutucusu” haline getirmek eğilimi gözlenmektedir.

Radyo haberi, görsellik taşımadığı ölçüde, bizim imgelemimize seslenir. En iyi radyo haberi, imgelemimize seslenmeyi bilen haberdir. Ancak burada kast ettiğimiz, televizyon haberciliğinde olay ile ilgili görüntü bulunmadığında sıklıkla canlandırılmalara başvurulması, ya da filmlerden vb. görüntüler kullanılmasında olduğu gibi, haberin dramatize edilmesi değildir. Haberin mümkün olabildiğince “orijinal” seslerle sunulup, muhabirin/sunucunun rolünün en aza indirilmesidir. Örneğin kentinizin herhangi bir yerinde bir trafik kazası olduğunda, radyo haberciliği sayesinde, dinleyicinin bulunduğu yerde -evinde, işyerinde, okulda, ya da radyoyu nerede dinliyorsa orada-bu kazayla ilgili olarak oradaymış gibi bilgilenmesi, kazayı oradaymış gibi hissedebilmesi gerekir. Yani, muhabirin, mikrofonu ne zaman, nerede, nasıl ve kime tutacağını çok iyi bilmesi gereklidir. Tercih edilen de, muhabirin habere fazla müdahale etmemesidir. Çünkü muhabir, olay ile dinleyici arasına her girdiğinde, aktarılan haberin uğradığı kırılmalar artmaktadır. Muhabirden istenen “olayı anlatması” değil; “mikrofonu aracılığıyla olayın kendisini anlatmasını sağlamasıdır.” Böylelikle bir radyo habercisi, meydana gelen trafik kazasıyla ilgili olarak; öyle uzun uzun “sayın dinleyiciler, işte 34 CB 678 plakalı mavi Renault, Gaziosmanpaşa caddesi kavşağında...” diye başlayıp ayrıntılı açıklamalar yapmak yerine, mikrofonu kaza yapan şoföre tutup, kazayı onun anlatmasını sağlasa, sonra yine olay yerinde gelen polislerin, eksperlerin görüşünü alsa, nihayet mikrofonu çevredeki kaza tanıklarına tutsa, evinde radyo dinlemekte olan bizi, olay yerine götürmüş kadar olur. Bu

arada konuşmalarla birlikte işitilen çevre -trafik, koşuşturma vb.- sesleri de bu etkiyi yaratmak anlamında çok önemlidir. Radyo muhabiri, sadece kısa bir “giriş” ve “çıkış” ile, olayı betimlemeli, diğerlerini mümkün olduğu kadar olayın kişileri ile tanıklarına bırakmalıdır ki; evindeki, işyerindeki dinleyici olayın nasıl bir mahalde cereyan ettiğini ya da gerçekleştiğini tahayyül edebilsin.

Radyo haberciliğinde dış ses ya da aktüel ses (*actuality*) dediğimiz sesler, yani muhabirin sesinin dışındaki tüm sesler çok önemlidir. Gazetede fotoğraf ne ise, radyoda da aktüel ses olur. Ses kullanmak sadece renk ve estetikle ilgili bir mesele de değildir. Düşünün bütün haberler boyunca devamlı olarak bir muhabiri dinlemek, hele söz konusu olan stüdyo kaydıysa ya da monoton bir ses ise, bıktırıcı olur. Oysa her 3 dakikalık haberin içine bir kaç ses eklense hem monotonluk kırılır, hem de haber zenginleşir. Ayrıca ses kullanımı “inandırıcılık”, “güvenirlilik” açısından da önemli. Örneğin, bir düşünün hangisi daha etkilidir; muhabirin “*Başbakan Abdullah Gül* Türkiye’nin ABD’ye bütün üslerini açacağını söyledi” demesi mi, yoksa “Başbakan Gül önemli bir açıklama yaptı. Dinliyoruz...” deyip, bizzat Başbakan Abdullah Gül’ün sesinden “Dün Bakanlar Kurulunda aldığımız karar gereği, Türkiye bütün üslerini ABD’ye açacaktır” cümlesini duymamız mı? Ayrıca artık *Cool Edit Pro* türü edit programları sayesinde bilgisayarda bu tür kesme-biçme montaj işleri çok çabuk yapılabilmektedir².

² Kendimden bir örnek vereyim. Londra’da BBC Türkçe Bölümünde çalıştığım 4 yıllık süre içinde bizim ‘Şafak Yayını’ dediğimiz Türkiye Saati ile 05:15-05:30’da yayınlanan 15 dakikalık bir programımız vardı. 10 dakika haber, 5 dakika basın taraması. Ben işe ilk başladığımda gece saat 01:00’de başlar 04:30’da bitirirdim. Kronometre tutarak bir de prova yapar ve stüdyoya girer okurdum. 15 dakikalık bülten için üç buçuk saat harcardım ki, bülten esas olarak çeviri haberlerden oluşurdu. Dördüncü yılın sonunda aynı bülteni yarım saatte yapmaya başladığımı hatırlıyorum. Hem eli alışıyor insanın hem de o haber denizinde yüze yüze bilgilerle de hasır neşir oluyorsun...

Bu arada, Türkiye’de radyo haberciliği yapılırken benim özel olarak muhalefet ettiğim bir uygulama da var: Haber okunurken, haber bülteni sunulurken, fona hafif bir müzik konuyor. Nispeten de ritimli bir müzik. Bu hem okumayı bozuyor, hem de dinleyicinin habere yoğunlaşmasını engelliyor. Kanımca da hem gereksiz ve hem de yanlış. Tercih edilen doğal ses olmalı, hele alkış ya da başka türlü efekt kullanmak bence yapaylığı güçlendiriyor. Drama programı yapmıyoruz ki... Haber olabildiğince sade ve doğal sunulmalı.

Radyo haberciliğinde zaman ve hız önemlidir

Radyoculukta zaman çok değerlidir. Bu bakımdan, radyo haberi kısa ve öz olmalıdır. Ayrıca insanların radyo ile ilişkisi her zaman pür dikkat bir dinleyicilik ilişkisi değildir. Radyo haberi, yurttaşın kulağına, beynine, yüreğine, vicdanına doğrudan seslendiği için çok kısa cümlelerden oluşmalıdır. Gazetede okur, uzun bir cümle okuduğunda, özneyi bulmak için cümlenin başına dönüp yeniden okuyabilir, radyoda bu imkân yok, bu nedenle radyo haber cümlesi kısa olmalıdır. Gerekirse, yani cümle uzun olduğunda onu iki ayrı cümleye bölmek gerekir.

Haber kısa ve öz olsa bile dinleyicinin “bir kulağından girip öbür kulağından çıkma” tehlikesi her zaman vardır. Bunun “panzehiri” ise “tekrar”dır. Bu nedenle haberin en can alıcı noktasını sunuşun başında ve sonunda, tıpkı haber bülteninin giriş ve çıkış spotlarında tekrarladığımız gibi, tekrar edebiliriz. Belki de aynı bilgiyi farklı bir şekilde formüle ederek, tekrarın can sıkıcı olmasını önleyebiliriz.

Radyo haberciliğinde amaç, dinleyiciye mümkün olduğu kadar doğru olan haberleri, bilgileri, çok boyutlu, inandırıcı, güvenilir bir şekilde ve tabii radyo olduğu için, mümkün olduğu ka-

dar hızlı bir şekilde ulaştırmak. Dikkat edin hız meselesini en son söyledim. Çünkü tayin edici olan haberin “doğruluğudur”, erken verilmesi değil. Hızlı verilen haberin yanlış ya da eksik olma ihtimali her zaman yüksektir. Haberi doğrulamadan vermek büyük risk. Emin olmadığımız haberi, tüm unsurları oluşmamış haberi hiç vermemek, yanlış ve eksik vermektan daha iyidir.

Radyo haberi hızlı, hatta acil olduğu için haberin “zamanını” belirtmek çok önemlidir. Gerekirse, naklen yayın sırasında bile, saat vermek gerekebilir. Muhabir girışte, stüdyoya bağlıysa, yani yayında ise; “Şu anda Aksaray Gaziosmanpaşa caddesi kavşağındaız. Saat 15:30. Biraz önce meydana gelen kazada...” gibi bir anons yapabilir. Böylelikle evde, işyerinde bizi dinleyenlerle, hem zaman, hem de mekân ortaklığı sağlayabiliriz.

Radyo haberinde dil, veri kullanımı

Acaba radyo haberciliği yaparken kime nasıl hitap edeceğiz? Kural şu: Dinleyici profilini az çok biliyorsak, genel olarak saptadığımız ortalama dinleyicinin bir adım ötesinde bir hedef tutturmak gerekir. Ne çok mesafesiz (popüler), ne de çok mesafeli (seçkinci) olmalıız haberimizi sunarken. Ayrıca, belki biliyorsunuz ama, hatırlatmakta yarar olabilir; mikrofonun başında iken öyle on binleri, yüz binlere değil, sanki bir tek kişiye, bir tanıdığımızı bilgi veriyor, mesela ona telefonda bir şey anlatıyormuşuz gibi konuşmalıız.

Haberi sunarken, “bilindiği gibi”, “hatırlanacağı üzere” gibi kalıp sözlere başvurulması sadece radyoculukta değil her tür habercilikte de sıklıkla düşülen bir hata olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazeteci, haberci, muhabir olarak kendimizle, bizi dinleyen, izleyen, okuyan yurttaşlar arasında her zaman bir fark ol-

duğunu unutmamız gerekir. Üstelik de hedef kitemize dair bir fikrimiz olabilir, ancak bu bizi dinleyenlerin “anonimliği” ortadan kaldırmaz; bu nedenle de anılan türde tekrarlar yapmanın anlamı yoktur.

Bu arada sadece radyoda değil, hiç bir haberde öznesi, şahsı belirsiz fiil kullanmamak gerekir. Başka ifadeyle, “yapıldı, edildi, öğrenildi, bildirildi” gibi pasif kip kullanılmamalı; “A yaptı, B söyledi, C belirtti” gibi mümkün olduğu kadar “nötr” ifadeler kullanılmalıdır. Ayrıca, sıklıkla kullanılan “iddia edildi”, “ileri sürüldü” kalıplarını kullanılırken dikkatli olunmalıdır. Bunlar, muhabiri haber kaynağı/haberin öznesi vb. ile ilgili olarak belirli bir biçimde konumlayan kalıplardır.

Bu arada aklıma gelmişken ekleyeyim; şu meşhur “evet” sözcüğünü yerli yersiz kullanmamalı. Oysa dikkat edin, radyoda, televizyonda neredeyse herkes söze, önce bir “evet” diyerek başlıyor. Unutmayın ki, haberinizi geçmek için taş çatlasa 2 veya 2,5, bilemediniz toplam 3 dakikanız var, bu nedenle çok tasarruflu davranmamız, anlamsız hiçbir kelime kullanmamamız gerekir.

Gazetede haber yazarken tablolar yayınlatabiliriz, bol bol rakamlar, istatistikler yayınlatabiliriz. Radyo ise rakamlara müsait bir mecra değildir. Bunları ancak mecbur kaldığınızda, o da “yuvarlayarak” vermekte yarar vardır.

Sonuç olarak, radyo haberciliği aslında çok zevkli bir uğraştır. Ancak hakkıyla yapılabilmesi için, bir yandan bu alandaki temel ilkeleri bilmemiz, diğer yandan da çalıştığımız radyonun niteliğine (yerel mi, bölgesel mi oluşuna, ayrıca yerel ise, yerelin gösterdiği özelliklere vb.), ve dinleyici profiline göre, kendimizin teknikler geliştirmesi gerekir.

Dünyada radyoculuk: Birkaç örnek

Dünyada radyoculuk özellikle de radyo haberciliği denince akla ilk BBC gelir. İngiltere’de halk arasında BBC’ye “Auntie” derler. Yani “Teyze”, yani ailenin en çok konuşan, aynı zamanda da en sevilen bir üyesi... BBC, “Kamu yayıncılığı” modelinin de abidesidir. Esas gelir kaynağını yurttaşlardan toplanan bandrol/vergi oluşturduğu için özel çıkara değil, kamu çıkarına hizmet etmek durumundadır.

Voice of America (Amerika’nın Sesi), eskiden Moskova Radyosu ya da Pekin Radyosu gibi doğrudan devletin denetimi altında yayın yapan radyolar da resmi yayıncılık anlayışının simgeleridir. ABD’nin Soğuk Savaş döneminde Sovyet Bloku’nu içerdiren çökertmek için propaganda amacıyla kullandığı iki radyo *Radio Liberty* (Özgürlük Radyosu) ve *Radio Free Europe* (Hür Avrupa Radyosu) yıllarca kapitalizmin/liberalizmin savunuculuğunu yapmış, ancak örneğin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin (SSCB) çöküşünü öngörememiştir.

Ancak radyoculuk denilince ben, Batı Avrupa’da 1970’ler boyunca yeşeren “özgür radyo” deneyimlerine önem veriyorum. Dikkat edin, ticari radyolardan, yani devlet denetiminde olmasa da esas olarak para kazanmak için yayın yapan özel radyolardan söz etmiyorum; cemaat radyolarından, özel yayın radyolarından, yerel radyolardan, ne bileyim *Anarsi Radyosu*, *Çevreci Radyo* gibi radyolardan söz ediyorum. Bunların en eskisi, 1960’larda Manş Denizi’nde ve Kuzey Denizi’nde uluslararası sularda seyreden bir gemiden yayın yapan *Radio Caroline* idi. Radyo Caroline, korsan ve genç bir radyo olarak Amerikan pop ve rock müzik yayını yapıyordu. Ayrıca örneğin 1980’lerde Londra’da Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar birlikte ya da ayrı

ayrı, bir minibüse yerleştirdikleri vericiden korsan yayın yaparlardı. Polis bir türlü yakalayamazdı. Sonra mecburen hepsini yasallaştırdılar. İtalya'da bir aralar mantar gibi "mahalle radyoları" türemişti. Çok sıcak radyolardı bunlar; "Sütçü Antonio borçlular listesini açıklıyor", "Gina teyze yeni örgü modelini tanıtıyor" türünden mahallelileri, sorunlarını anlatan ve gırgıra alan radyolardı bunlar. Bir de Fransa'da *CI4* yani Carbone 14 diye bir korsan radyo vardı. Biliyorsunuz CI4, arkeolojide kazıda bulunan eserin yaşını ölçmek için kullanılan yöntemin adı. Bu radyo da, tarihte ilk kez bir TIR'ın içinden naklen yayın yaptı. Yayının konusu cinsel ilişki idi. Bir kadınla bir erkek stüdyo TIR'ın içinde cinsel faaliyette bulunurken, yanı başlarındaki bir seksolog da olayı naklen anlattı ve yorumladı. Radyonun nele-re kadir olduğunu gösteren ilginç bir örnek olsa gerek. Sadece bilginiz olsun diye anlattım. Yani bu son örnek sizin yayın programlarınıza bir "tavsiye" niteliğinde değildi...

TÜRKİYE’DE RADYO HABERCİLİĞİNİN GELİŞİMİ

İpek ÇALIŞLAR*

“Şimdi ajans haberlerini dinleyeceksiniz”

Anneniz ya da babanız “haberleri mi dinleyelim” diyor, yoksa “ajansı” mı? Yaşı 40’ın üstünde olanların kulakları saat 13:00 ve 19:00’da dikilir. Yılların verdiği alışkanlıkla haber dinlemek için harekete geçerler. “Ajans saati geldi” derler çoğu kez.

1965’e kadar radyolarımızdan dinlediğimiz haberin adı ajans-tır çünkü. O günün devlet radyoları olan Ankara Radyosu ve İstanbul Radyosu, Anadolu Ajansı’nın haberlerini yayımlardı. Haberleri sunarken de “şimdi ajans haberleri” derlerdi. Zaten

* Gazeteci

radio yayını bütün güne yayılmayan sınırlı bir yayındı. Ama 7:30, 13:00 ve 19:00 haberleri/ajansları, radio yayınına ulaşabilen herkesi buluşturan kutsal saatlerdi. Koşullar ilkeldi. Haberler zor ve geç elde edilirdi. Anadolu Ajansı, Kurtuluş Savaşı sırasında kurulmuş bir devlet kurumuydu. Haber hizmetini o günlerde tekelinde tutuyordu.

Radyoda çocukluğundan beri çalışmış bir spiker Ülkü Giray, Ankara Radyosu'nda haberi nasıl okuduklarını bir gün bana söyle anlatmıştı;

"Dört ana haber bülteni vardı. Okumaya başlamadan önce memleket saat ayarını verip, masamızın arkasında duran gonga vururduk. Saniyeleri, saliseleri sayar, sonra "dikkat saat" derdik. Bunun için de aramızda prova yapardık."

Ve makasla hazırlanan haberler...

Ülkü Giray anlatmaya devam ediyor...

"Anadolu ajansından gelen haberleri makasla keser birbirine yapıştırıp bir bülten hazırlardık (O sıralar selobant/yapıştırma bantlarının olmadığı da biz hatırlatalım). Ankara Radyosu'nda bizim haber okuduğumuz stüdyo ile teleksin bulunduğu kat arasında üç merdiven vardı. Kemal Deniz -spor spikeri olarak tanırız onu- yeni gelen teleksleri yayın sırasında bize getirip götürmekle görevliydi. Şayet telekste bir arıza olur, kağıt sıkırsa, yayını keserdik. Sonra da teknik arıza nedeniyle özür dileyip okumaya devam ederdik... Bizim haberlerimiz bitince Kemal Deniz de spor haberlerini okumak için mikrofonun başına geçerci. Uzun yıllar boyunca teleks ile stüdyoyu aynı kata taşımayı başaramamıştık."

Yani, Türkiye'nin en büyük ve tek yayın merkezi olan TRT Kurumu radyolarının haber hazırlamak için ihtiyacı olan şeyler makas, teleks ve ajanstı.

Kısa bir tarihçe...

Türkiye'de ilk radyo yayını 6 Mayıs 1927'te İstanbul'da başlamıştı. Bir iki yıl içinde de Ankara Radyosu yayınına başladı. O günün koşulları için 5 kw'lık vericiler kurulmuştu. Avrupa'nın en güçlü istasyonlarının da gücü bu kadardı. Türk Telsiz Telefon A. Ş. radyonun sahibiydi. Ama sahip, aslında devletti.

Anadolu Ajansı adına bir kişi, İş Bankası Genel Müdürü, bir milletvekili, bir mühendis *Sedat Nuri İleri* ve bir milletvekili gazeteci *Falih Rifki Atay* izin belgesini imzalamışlardı. Gelirin bir kısmı dinleyiciden sağlanıyordu. Radyo alıcısı kullananlar şirkete yılda 10 lira ödüyorlardı. İlk yıllarda İstanbul 4.5 saat, Ankara 3 saat yayın yapıyordu. Yayın da İstiklal Marşı ile açılıyordu.

Devletin resmen yayına el koyduğu yıl ise 1937 idi. Nafia Vekaleti (Ulaştırma Bakanlığı) PTT aracılığıyla radyo yayınına yürütmekle görevlendirilmişti. 1945'te bültenlerin aktarılması görevini Basın Yayın Genel Müdürlüğü Haber Servisi üstlendi.

İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Kültür Heyeti ve Amerikan Enformasyon Bürosu, Türk basınına ve radyosuna haber vermeye başladı. 1949'dan itibaren İstanbul ve Ankara radyosunun haberleri ortak yayına başladı. Haber saatinde İstanbul Radyosu, Ankara Radyosu'na bağlanıyordu. Zaman içinde Anadolu Ajansı haberlerine ek kaynaklar yaratıldı. 1946-1960 arasında yabancı radyolar dinlenip, alınan bilgiler de radyodan okunmaya başlandı.

TRT, 1961 anayasasının getirdiği özerklik ilkesi doğrultusunda çıkartılan yasa ile birlikte 1964'te hayata geçti. Bu tarihe gelindiğinde ancak ülkenin yüzde 46'sı radyo yayınlarından yararla-

nabiliyordu. Ülke çapında yayına, adım adım geçildi.

Nüfusunun yarısının radyo dinlemediği bir ülkede radyo, bir başka haber görevi daha üstlenmişti.

Anadolu Ajansı yazdırma servisi

Bu servis yerel gazeteler içindi. Kelime kelime, dura dura haberleri okurlar; yerel gazete muhabirleri de kendilerine dikte edilen bu haberleri kağıda yazar, ardından ertesi gün çıkacak gazetelerine koyarlardı. Kimi kelimeleri kodlardı. Anadolu basını kaynak olarak bu haberleri kullanırdı.

Radyonun başlangıçta kendine ait muhabirleri yoktu. Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç Anadolu muhabirlerini Anadolu Ajansı (AA) çatısı altında örgütlemişti. Onlar, geçtikleri yöresel haber karşılığında para alırlardı.

TRT'de bir radyoculuk deneyimi

TRT 1961 Anayasası ile özerk kılınmıştı. Yasasının çıkıp uygulanması 1964'ü buldu. 1965'de TRT kurumuna ilk kez muhabir, programcı, spiker alınması için sınav açıldı. Alınanlar kursa gönderildi ve nitelikli bir kadro elde edildi. *Adalet Ağaoğlu*, *Sevgi Soysal* gibi, hiç aklınıza gelmeyecek isimler TRT'de çalışmaya, sorumluluk almaya başladılar. Örneğin *Abdi İpekçi* 60 dakikalık bir açık oturum programı hazırlıyordu.

Haber artık iki ayrı kaynaktan doğrulanarak aktarılmaya başlanmıştı. Telefonla bildirilen bir haber asla yayına verilmez,

tam tersine doğrulatmak için hızlı bir çalışmaya girişilirdi. TRT'nin artık hem kendi muhabirleri vardı, hem de abone olduğu çeşitli yabancı ajanslar. Kaldı ki uzman kişileri konuşturarak yeni kaynaklar yaratmak işlevselleşmişti.

Ben 1969'da açılan sınavla muhabir olarak girdim TRT'ye. öyküleyeyim ki, o dönemlerde habercilik nasıl yapıyorduk gözünüzde canlansın. Uzun bir kurs döneminin ardından her serviste bir ay çalıştırıldıktan sonra dil bildiğim için Dış Haberlerde görevlendirildim. Örgütlenme şeması bugünün gazetelerini andırıyordu: Yurt Haberleri, Dış Haberler, Merkez Haberler, Televizyon Haberleri, Redaksiyon, Tashih.

Haber daktilo ile yazıyorduk. Bir kişinin denetiminden geçiyor, ardından redaksiyon servisine gidiyor, yeniden okunuyor ve tashihe gönderiliyordu. Redaksiyon servisinin şefi o yıllarda *Ahmet Oktay*'di.

Haber kâğıtlarımızın yanında dakikaları gösteren satırbaşı çizgileri vardı. Muhabir tarafından yazılan bu haber bir daktilo tarafından mumlu kağıda geçiriliyor, tashihi yapılıyor ve makinede 10-15 kopya teksir edilip spikere ve haber müdürlerine teslim ediliyordu. Spikerin aldığı haberde, yazanın ve okuyanların *inisiyalleri* bulunurdu. Bütün haberler beşer kopya yapılır, bülteni hazırlayan müdür tarafından önem sırasına göre sıraya konurdu. Yani ilk mi okunacak, ikinci mi gibisinden. Ayrıca bir de özet çıkartılırdı.

90 saniyelik bir haber, ancak çok büyük olaylarda yazılırdı. Bunun dışında 30 ve 45 saniye içinde haberi aktarmak için çok kısa cümlelerle derdimizi anlatmaya çalışırdık. Yani geniş aralıkla bir sayfanın yarısı ya da üçte biri... Mutlaka kaynak belirtmemiz istenirdi. Haberin içinde ne, nerede, nasıl, kim, ne zaman

sorularının yanıtları bulunurdu. Kimi zaman haber biraz daha uzun tutulur, içine kaynaktan aldığımız ses eklenirdi. Böyle olduğunda kâğıda “ses” diye not düşülürdü.

Bir süre sonra telefon bağlantıları ile haber alma usulü gündeme gelmişti. Böyle olduğunda bültenin akış planı çıkartılırdı. Bu arada televizyon yayıncılığı başlayıp da TV haberleri verilmeye başlandığında, radyo için hazırlanan haberler, TV servisinde görüntüye göre değiştirilip yeniden yazılırdı.

TRT aslında radyo ve TV haberciliğinin farkını baştan kavramamıştı. Çünkü kuruluşundaki çekirdek kadronun tamamı gazeteciydi. Ancak her koşulda söz konusu dönemler, gazeteciliğin saygınlığının olduğu yıllardı. Tahsili olmayan alaylı gazeteciler, mesleklerini daha iyi yapabilmek için teker teker Ankara’da Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne bağlı olarak kurulan Basın Yayın Yüksek Okulu’na kaydolup okumaya başladılar. Çoğu da mezun oldu.

Vietnam haberlerini nasıl verdik

1970’ler dünyada kurtuluş savaşlarının yoğun yaşandığı yıllardı. Vietnam Savaşı müthiş ilgiyle izleniyordu. ABD’nin adım adım nasıl geri çekildiğini, *Vietnam Kurtuluş Cephesi*’nin cephe cephe savaşı nasıl kazandığını saat başı yayınlıyorduk. Vietnam savaşı işgalci ABD’nin ajanslarından alıyorduk. Elimize ulaşan haberlerin hepsi ABD ve Batı kaynaklıydı. Bu durumun yarattığı rahatsızlık nedeniyle TRT dinleme servisinin verdiği bütün radyo haberlerini değerlendirirdik. BBC’nin çoğu kez daha güvenilir bir kaynak olduğunu keşfetmiştik. “BBC Dinleme Servisi” diyerek buradan dinlenmiş ve önümüze getirilmiş haberleri de kullanabiliyorduk.

Önce terminolojimizin yanlış olduğunu fark ettik. Örneğin, Kuzey Vietnamlıları anlatmak için ABD kaynaklı ajanslar tarafından kullanılan *Vietkong* sözcüğünün, "Vietnamlı düşman" anlamına geldiğini Arnavutluk radyosunun yayınlarından öğrenmistik. Türkiye'de o dönemde sağcı bir iktidar vardı yönetimde: Milliyetçi Cephe... TRT Genel Müdürü ise İsmail Cem'di. O da biraz Vietnam aracılığıyla muhalefet yapabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle terminolojiyi değiştirip düzeltme teklifimize olumlu yanıt verdi. Bunun üzerine yıllardır Vietkong dediğimiz kuvvetlere *Vietnam Kurtuluş Cephesi* demeye başladık. Kızılca kıyamet koptu. ABD merkezli ajansın haberini kaynağıyla aktarırken, Vietnam'inkini de mutlaka aktarmaya dikkat ediyorduk. Yıl 1975 idi. Müthiş bir mutlulukla Vietnam'ı kurtardık. İsmail Cem'in görevden alınma gerekçesinde Vietnam haberleri ve değiştirilen terminoloji de vardı.

Radyo haberciliği

Küçük ipuçları

Radyonun haber dili çok sade olmalıdır: Transistörlü radyoların çıktığı 1965'de *Time* dergisi konuyu kapağa çekerken Türkiye'den bir fotoğraf kullanmıştı. Fotoğrafta öküzün kulağına asılmış bir transistörlü radyo göze çarpıyordu. Yani aynı anda, okuması yazması olmayan bir köylü de, bir işveren de, bir profesör de sizi dinleyebilir. Tuhaf bir biçimde geniş bir yelpazeye yayılmış bir izleyici kitlesi yani. O halde yapılması gereken, öküzün kulağına radyo asan çiftçiyi kızdırmamak... En iyisi siz yerelinizde, *Açık Radyo* gibi üniversite mezunlarına seslenmediğinize göre, sokaktaki insanı esas alın. Nefes kesmeyen kısa cümleler, herkesin anlayacağı yaygın sözcükler kullanın.

Radyo haberciliği hızlıdır: Radyo haberciliği büyük sürat istediği için her şeyi süratle kontrol etmek gerekiyor. Bu konuda önce mantığımızı kullanmamız gerek: Örneğin, ilk gelen haberler çok abartılı olabilir. Bir otobüs kazasında binlerce kişinin ölemeyeceğini, topluluğa açılan ateş sırasında da yüzlerce kişinin ölmeyeceğini aklımızda tutmamız gerekir.

Radyo haberciliği (aslında diğer haberciliklerde olduğu gibi) hata kaldırmaz: Bir yandan haberinizi hızlı yapmak zorundayken, diğer yandan hatadan nasıl kaçınabilirsiniz? Bir takım ufak önlemlerle... Diyelim elimizin altında bir harita olması, yer adlarıyla ilgili yapacağınız büyük hataları önler. Başka ne yapabilirsiniz, örneğin "milyarlarca dolar" gibi mantıksız para birimleri kullanmamaya dikkat etmeliyiz.

Haberinizi yazarken

- Radyo gazeteciliği hikâye anlatmak gibidir. Haberi yaşatmaya çalışın. Alıntidan uzak durun. Önünüzde tırnak açıp kapatacağınız bir kâğıt değil mikrofon olduğunu unutmayın.
- Alıntı yerine neden ses kullanmıyorsunuz? Ses haber yerinden aktardığınız efektler de olabilir, yangın sesi, su sesi, trafik sesi, doğrudan olayla ilgili birisinin anlatısı gibi. Televizyonda görüntü ne ise radyoda ses odur.
- Haberin doğru okunması için, noktalama işaretlerini doğru koyun.
- Haberin ilk cümlesi bir özet değil, haberin kendi yalın hali ya da en can alıcı noktası olmalıdır.

- Haberi yazarken yüksek sesle söyleyerek kaleme alın.
- “Bugün”, “dün” gibi sözcüklerle başlamayın. Bu sözcükleri ilk ya da ikinci cümlenin içine yedirin. (“Bu sabah Isparta’da bir trafik kazası oldu” değil “Isparta’da bu sabah bir trafik kazası oldu” biçiminde yazmalısınız.)
- Haber sıfat kaldırmaz. Sıfatlardan uzak durmaya çalışın. “Minik Ayşe yangında cayır cayır yandı” yerine “6 yaşındaki Ayşe, yangında ölümcül şekilde yandı” demelisiniz.
- Haberinizde geçen isimleri tekrar etmekten kaçınmayın ki, radyosunu sonradan açanlar haberi yakalayabilsinler.
- Negatif anlatımdan kaçının. Örneğin; haberinizin ilk cümlesinde, “... uçak kazasında 64 kişi öldü” yerine, uçak kazalarında kurtulma ihtimalinin de çok az olduğunu göz önünde tutarak, “... uçak kazası oldu. 3 kişi yaralı olarak kurtuldu” diyebilir, ölenlerin sayısını daha sonra verebilirsiniz. Böyle bir durumda -ne kadar olabilirse artık bir parça teselli olunabilecek bir şeyi öne çıkarmış olursunuz.
- Dinleyicinin söylenen şeyi bir kerede anlamak zorunda olduğunu akıldan çıkartmayın. Bu yüzden haberinizi kısa tutun. En uzun haber çoğu kez 45-60 saniye kadardır.

Fiil zamanlarının kullanımı

1968'e kadar haberler Türkiye'de mişli geçmiş ile yazılırdı. Önce TRT bu dili değiştirdi, sonra da gazeteler. Oldukça da isabetli oldu. Herhalde artık yerel radyolar içinde de "miştir" ile haber yapan yok. "Miştir" son derece kesinlik içeren askeri bir dil. O zaman "di"li geçmiş, hem vakitten tasarruf olur, hem de kulaktan...

Aktarmalarda sözcük seçimlerine

dikkat gereği

Haberin birinci elden tanığı değilsek, bazı aktarma ifadeleri can kurtarır. Yani, haberi yaparken, bir aktarıcı olduğumuzu hep hatırlayalım. Dolayısıyla, aktardığımız olaya tanık değilsek, dolaylı ifadeleri seçelim: "İddia etti", "öne sürdü", "belirtti", "açıkladı", "vurguladı" gibi sözcükleri dikkatle ve yerinde kullanalım. Örneğin acaba radyomuzda aşağıdaki örnek cümlelerden hangisini kullanmalıyız?:

- *"Bakan, ölüm orucu sırasında 4 kişinin kendini yakıtığını belirtti".*
- *"Bakan, ölüm orucu sırasında 4 kişinin kendini yakıtığını iddia etti".*
- *"Bakana göre, ölüm orucu sırasında kendini yakan kişilerin sayısı dörde yükseldi".*

Ya da daha vahimi;

- *"Ölüm oruçları sırasında dört kişi kendini yakıtı".*

Bu ifadeler arasında, ölüm oruçlarıyla ilgili olarak Türkiye yaygın medyası en çok, sonuncu ifadeyi kullandı. Oysa, artık geriye baktığımızda bu “bilginin” yalan olduğunu biliyoruz. Birinci cümleyi kullanmış olsaydık, yine tam gerçeği söylememiş olacaktık.

Çünkü “belirtti” fiili bizim bu görüşe katıldığımızı ifade eder. O halde, en doğru kullanım üçüncü kullanım. Çünkü bu cümlede ölüm oruçlarında yanan kişilerin kendilerini yaktıklarına şüphe ile yaklaşıyoruz. Bakana katılmıyoruz. Olay gerçekten böyle ise de bir sorun yok, resmi açıklamayı kucaklamıyoruz.

Ne yazık ki, ölüm oruçları sırasında gazeteci arkadaşlarımız, canlı yayında “imışçesine” cezaevinde olanı biteni aktardılar. Aslında onlar olay yerinde değillerdi. Ayrıca, cezaevleri zaten canlı yayın yapmaya uygun yerler değildir. Kullandıkları bilgi, kendilerine cep telefonu ile aktarılan dezenformasyondur (yanlış bilgilendirmeydi).

Başka bir örnek:

- *“Yeşil Barış örgütü tankerden yayılan petrolün ... denizde kirlilik yaratacağını açıkladı”.*

Açıkladı fiili de bir katılım içeriyor. Ancak bu, mantıklı olan herkesin hemfikir olabileceği bir konu. Burada “iddia etti”yi kullanmak, ancak petrolde yüzmekten hoşlananlar için makul olabilir.

Haber yazış biçimine ilişkin öneriler

- Yanda bir boşluk bırakın.
- Asla sayfanın arkasına yazmayın.
- 21 satırlık kağıtlar hazırlayın.
- Bir satır 60 vuruş ise bir sayfa 2 dakika ediyor. Unutmayın süreniz hep sınırlıdır.
- Her saat başı 10 dakika haber yayını için bulunmuş en iyi yöntemdir...

Haber okurken...

- Haber üzerinde önceden çalışın. Örneğin, okumayı bilmediğiniz kelimeyi öğrenin. Anlamını bilmediğiniz kelime varsa ya öğrenin ya da değiştirin.
- Yazılmış haberi okurken paragrafları işaretleyin. Metnin üzerine kendinize göre vurguları gösteren işaretleri yapabilirsiniz.
- Kısaltmalara yüz vermeyin. BM değil, Birleşmiş Milletler olarak yazmalısınız her zaman. Aynı şekilde, ABD değil, Amerika Birleşik Devletleri olmalı. Yazarken kullandığımız kimi kısaltmalar mikrofona uygun düşmez.
- Numaraları yuvarlamak doğru olur. Yanında iki üç hane olan rakamları yuvarlayarak okuyabilirsiniz.
- Nutuk atar gibi okumayın.
- Tek kişiye hitap ediyor gibi konuşun. Evinde radyo dinleyen insanlar genellikle tek başlarına sizi dinliyorlardır.

Sonuç olarak, yukarıda sıraladıklarımız bugüne kadar radyoya emek vermiş insanların deneyimlerinden derlenmiş bir özet. Sizin deneyiminizin de çok önemli olduğunu unutmayın. Kendi üslubunuzu geliştirin. Haber çok gereklidir. Haber vermeyen radyolar olabilir. Dünyada her alanın bir radyosu yaratılabilir... Ancak, unutmayın bu radyolar haber vermedikleri sürece, konuşan kutular olmaktan çok öteye gidemezler.

TÜRKİYE'DE RADYO VE TELEVİZYON YAYINCILIĞI SİYASASI

*Beybin D. KEJANLIOĞLU**

Siyasa kavramı ve Türkiye'de yayıncılık siyasası için bir önsöz

Siyasa (policy) en genel anlamıyla, hükümetlerin, bilinçli ya da değil, yaptıkları ya da yap(a)madıkları şeyler, "bir eylem ve eylemsizlik akışı" (Heclo,1972) anlamına gelmektedir. Aynı şekilde, **yayıncılık siyasasının** yayıncılık alanıyla, bağlantılı diğer alanlarda (iktisat, telekomünikasyon, kültür, eğitim vb.) **hükümetlerin eylemleriyle, eylemliliğiyle (ve eylemsizliğiyle) ilgili olduğunu** söyleyebiliriz. Bu arada yapılanlar ve yapı(a)mayanlar, hükümetlerin içinde davrandıkları tarihsel, ikti-

* Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı öğretim üyesi

sadi, teknik, siyasal ve kültürel koşullar/ilişkiler ile bağımlı düşünülmalıdır. Ayrıca, siyasa oluşturma ya da oluştur(a)mama ve uygulama ya da uygula(ya)mamanın her aşamasında sorun, iktidar sorunudur. Başka ifadeyle, belli bir siyasanın niçin/nasıl oluşturulduğu ve uygulandığı, kimlerin/nelerin çıkarına ya da pahasına işlediği iktidarın işleyişi ve tercihleriyle ilgili sorunlardır.

Bu çerçevede, Türkiye’de yayıncılık siyasasının tarihsel bir değerlendirmesi, Türkiye’de devlet geleneği, “Batılılaşma” çabası ve süreci, dünyada ve Türkiye’de değişen siyasal ve ideolojik iklim, kapitalizmin sınırtanımsızlığı gibi etkenlerin devreye girdiği bir bağlamda anlamlı olabilecektir. Aşağıda, Türkiye’de yayıncılığın örgütlenmesindeki tarihsel dönüm noktaları esas alınarak çeşitli dönemler ayrıştırılmakta, bu dönemlerdeki radyo televizyon alanındaki gelişmeler ile yasal düzenlemeleri öne çıkarmakla birlikte; ilgili iktisadi, teknik, siyasal ve kültürel koşullara da değinilmektedir.

Tecimsel radyo -TTTAŞ

(1927-1936) dönemi:

Radyoculuğun ilkleri

Türkiye için Birinci Dünya Savaşı’nın bitişi, aslında, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yılı olan 1923’tür. Bürokratlardan oluşan Cumhuriyet Halk Fırkası, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 27 yıl boyunca iktidarda kalmış (Tunçay 1985: 1967); yeni bir ulus-devletin oluşumunun gereklerini yukarıdan belirlemeye ve uygulamaya çalışmıştır.

Türkiye’de 1923 ile 1929 arasında iktisat siyasalarındaki temel yaklaşım, devlet desteğiyle bir yerli ve ulusal burjuvazi “yetistirilmesi”dir. Bunun en yaygın yöntemi de, devlet tekellerinin imtiyazlı özel şahıs ve şirketler tarafından işletilmesidir. Zaten, siyasal ve idari kadrolar, bizzat, şirketlere ortak ya da bunlarda hissedar olmuşlardır. Sermaye çevreleri ile siyasal ve idari kadroların bütünleşmesinin en önemli örneği, 1924’te kurulan, “özel statülü, resmi görünüşlü” Türkiye İş Bankası’dır (Örneğın, İmar Vekilliği’nden istifa eden Celal Bayar bu bankanın genel müdürlüğüne, Siirt mebusu Mahmut Bey de yönetim kurulu başkanlığına getirilmişti). Ayrıca, Türkiye’nin ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün, İzmir İktisat Kongresi’nin açış nutkunda belirttiği gibi, yasalara aykırı olmaması koşuluyla yabancı sermayeye de olumlu yaklaşılmaktaydı (Boratav 1988: 28-31; Keyder 1989: 89).

Bu genel bağlamda, telsiz iletişim altyapısı PTT’nin ilgili teknik komisyonunun Ankara ve İstanbul’da birer telsiz telgraf istasyonu kurulmasına ilişkin hazırladığı şartname çerçevesinde açılan ihaleyi kazanan Fransız TSF (*Telephonie Sans File*) tarafından inşa edildi. Telsiz telgraf vericilerinin 1925’te yapımına başlandı ve vericiler 1927’de hizmete sokuldu (Kocabaşoğlu 1980: 9-10).

Diğer yandan devletin PTT eliyle Fransız TSF şirketine yaptırdığı istasyonların inşaatı bile başlamadan, radyo yayını yapacak şirket konusunda girişimlerde bulunulmuştur. 6 Ocak 1926’daki Bakanlar Kurulu’ndan kuruluşuna teşebbüs edilen *Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketinin* (TTTAŞ) “Nizamname-i Dahilisi”ni onaylayan bir kararname çıkmıştır. Buna göre, TTTAŞ’ın kurucuları, İş Bankası adına genel müdür *Mahmut Celal (Bayar)*, Anadolu Ajansı (AA) adına Siirt milletvekili *Mah-*

mut (Soydan) ve Gümüşhane milletvekili *Cemal Hüsnü (Taray)* ile tüccar *Sedat Nuri (İleri)* dir. Merkezi Ankara'da olan şirketin sermayesinin yüzde 40'ı İş Bankası'nın, yüzde 30'u AA'nın, yüzde 30'u Falih Rıfki, Cemal Hüsnü ve Sedat Nuri beylerindir (Kocabaşoğlu 1985: 2738). TTTAŞ'ın yayın yapmasına olanak veren "İşletme Ruhsatnamesi", 9 ay sonra 8 Eylül 1926'da imzalanmıştır. Ankara'daki Anadolu Ajansı binasında, İçişleri Bakanı *Cemil Bey (Uybadın)* ile İş Bankası adına Mahmut Celal (Bayar), AA Yönetim Kurulu'ndan Falih Rıfki (Atay) ve Sedat Nuri (İleri) arasında imzalanan 33 maddelik "Türkiye Cumhuriyeti Havza-i Hükümeti Dahilinde Telsiz Telefon Mürsile ve Ahize İstasyonları İşletme Ruhsatnamesi", hükümetin yayın tekeline, 10 yılına TTTAŞ'a devretme sözleşmesidir (Kocabaşoğlu 1980: 12-13; Gülizar 1985: 2732).

Yayın yapma imtiyazını alan TTTAŞ, PTT'den 5-7Kw gücünde iki verici kiralamış ve bunları yayın yapacak hale getirmek için donanım eklemiştir. TTTAŞ, ayrıca, biri Ankara'da, diğeri İstanbul'da olmak üzere iki radyo stüdyosu kurmuştur. Bu stüdyolar, bir-iki odadan oluşan, oldukça sınırlı olanaklara sahip stüdyolardı. TTTAŞ, yan-şirketleri aracılığıyla radyo alıcısı pazarlama ve dergi yayımlama işlerine de girmiştir (Ergun ve Kurttekin 1988: 6).

DeneySEL nitelikte birkaç girişimi saymamak kaydıyla, Türkiye'de radyo yayınları Mart 1927'de İstanbul'da başladı. Düzenli yayına ise, İstanbul Radyosu'nda 6 Mayıs 1927'de geçildi. Ankara'da da kesin tarihi bilinmemekle birlikte aynı yıl içinde radyo yayınına başlandı. İlk yayınlar günde 4-5 saati geçmiyordu.

Başlangıçta yalnızca bir eğlence aracı, daha sonra ise etkili bir eğitim aracı olarak değerlendirilen radyo, ilk on yıl içinde ne

teknik ve örgütlenme yönünden gelişebildi, ne de yönetim ve program personeli oluşturabildi. Bu yüzden de, eğlence ve eğitim aracı değerlendirmesi, uygulamada karşılığını pek bulamadı. Öncelikle, radyo vericileri güçsüz, radyo alıcıları da az sayıda ve pahalı olduğu için kitlesel bir yaygınlık kazanamadı: 1936'da ülkede yalnızca 10 bin kadar alıcı vardı. Programlar açısından da, söz yayınları "konferans" niteliğindedeydi. Müzik ise, "alaturka-alafranga" sorunu gibi ele alınıyordu. Öyle ki, 1934-36 arasında radyodan Türk müziği icrası yasaklandı (Kocabaşoğlu 1985: 2733).

Yayıncılıkta devlet tekeli dönemi başlıyor Geçiş Dönemi - PTT (1937-1940)

1930'larda, Türkiye'de iktisat siyasası korumacı ve devletçi bir çizgiye çekilmisti; siyasaların sonuçları bakımından, bu yıllar ilk sanayileşme dönemi olarak anılmaktadır. 1930'a gelindiğinde, devlet desteğiyle yeni zenginler yaratmakta başarılı olunmuşsa da, bu, "devletin yarattığı imkânlarla el koyan aracı faaliyetlerin ve özellikle ithalata dönük ticari kapitalizmin gelişmesinden öte bir anlam ifade etmemekte idi" (Boratav 1988: 47). Bunun anlamı, kapitalist gelişmenin gereği olan sanayileşmenin gerçekleşmemesiydi. Sanayileşmede başarısızlığın yanı sıra, 1929 "para bunalımı", 1930'da Serbest Fırka deneyiminin halktan büyük destek görmesi ve kapitalist dünyada yaşanan "büyük bunalım", korumacı tedbirlere ve 1932'den sonra da kapitalist bir gelişme modelinin bir parçası olarak devletçiliğe yönelmeyi getirmiştir (Boratav 1988: 45-50).

1930'larda devlet, radyoyla da daha fazla ilgilenmeye başlamış-

tır. CHP'nin 1931'deki büyük kongresi sonrasında "devlet, resmi ideolojiyi halka yaymak ve benimsetmek görevini verdiği Halkevlerini radyo alıcılarıyla donatmayı amaçla[mıştır]" (Kocabaşoğlu 1980: 113-114). Ayrıca, 1933'de güçlü bir verici istasyonu ile modern bir radyoevinin kurulması çalışmalarına başlanması, radyonun "**devletleştirilmesi**" yönünde bir adımdır. Bir başka adım, 1934'de *Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilatına ve Vazifelerine Dair Kanun*'un yürürlüğe girmesidir. Bu yasa, İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulması öngörülen Matbuat Umum Müdürlüğü'nü, radyo yayınlarını denetlemek ve hatta düzenlemekle görevlendirmekteydi (Kocabaşoğlu 1980: 114-115). Son olarak, her ne kadar bu dönemde radyo bir kültür kurumu olarak ayrıntılı biçimde ele alınmasa ve etkin bir biçimde kullanılmasa da, CHP'nin 1935'teki Dördüncü Büyük Kurultayı'nda onaylanan programda, "Parti, radyoyu milletin kültür ve politika terbiyesi için en değerli vasitalardan sayar," denmektedir (Kocabaşoğlu 1980: 116).

Radyo yayıncılığında özel girişimin başarılı olamaması ve devletin iktisadi ve toplumsal hayata giderek artan müdahalesi gibi etkenlerin yanı sıra, Avrupa'da yayıncılık alanına devletin el atması ve faşist İtalya ve Nazi Almanyası ile Sovyetler Birliği'nde siyasal iktidarların radyoyu etkin bir propaganda aracı olarak kullanmaları, Türkiye'de radyonun devlet tekeline alınmasının yolunu açmıştır (Kocabaşoğlu 1985: 2733). Zaten, 1934'de yürürlüğe giren Matbuat Umum Müdürlüğü'ne ilişkin yasa da, radyodan, yurt dışına propaganda yapma aracı olarak yararlanmayı da öngörmüştür.

1936'da 10 yıllık yayın yapma süresi dolan TTTAŞ, her yıl zarar etmesine karşın, yayın yapma hakkının yenilenmesi talebinde bulunmuş ve bu talep reddedilmiştir (Gülizar 1985: 2739). 18

Ağustos 1936 tarihli kararnameyle de, radyo devletleştirilmiştir. Radyo, 1940'a dek PTT yonetiminde kalmiştır. Bu dord yillik donem, PTT iinde radyo iin yeni bir birim oluşturulmaması nedeniyle "geiis donemi"; iki gelişme yuzunden de "hazırlık donemi" olarak anılmaktadır (Kocabaşoğlu 1980: 132). Bu iki gelişmeden birincisi, 1937'de yururluğe giren "Telsiz Kanunu"dur. Bu yasayla, her turlu telsiz haberleşmesi devlet tekeline alınmıştır. İkinici gelişme ise, 1933'de *Marconi Wireless Telegraph Company Limitede* yapılan başvuru ve bu şirketten gelen teklifle başlayan guclü bir verici ve radyoevi kurma girişiminin sonuclanmasıdır. 120 Kw gucünde uzun dalga Ankara Radyosu 28 Ekim 1938'de hizmete girmiştir.

Bu donemde genel program kalıbı oluşturulmasında, onceleri İcişleri ve Milli Eğitim bakanlıkları söz sahibiydi; 1939'da ise, savaş yıllarının etkisiyle devlet radyosunu daha etkin kullanmak üzere Başbakanlığa bağlı dord komisyon oluşturuldu. Radyo yayınları Turkiye'nin yalnızca bazı bölgelerine ulaşırken, 1939'da 20 Kw gucünde bir kısa dalga vericisiyle Balkanlara ve Orta Doğu'ya yonelik duzenli program yayınına geiildi.

"Devlet radyosu" ve BYTGM

(1940-1964) donemi:

"Partizan radyoculuk"

Radyo, 1940'da Başbakanlığa bağlı Matbuat Umum Mudurluğu bünyesi iine alınmıştır. (Matbuat Umum Mudurluğu, 1943'te Basın Yayın Umum Mudurluğu'ne, 1949'da Basın Yayın ve Turizm Genel Mudurluğu'ne -BYTGM- donuşecektir.) İkin-

ci Dünya Savaşı boyunca, radyo örgütsel ve yönetsel gelişmeler göstermiş; radyoya devlet bütçesinden büyük fonlar ayrılmış; farklı dinleyici gruplarına yönelik -kadınlar, çocuklar, gençler- çeşitli programlar yapıp yayınlanmaya başlamıştır. Dahası, savaş, haberlere ilgiyi artırmış, radyo alıcı sayısında önemli artışlar gözlenmiştir. 1940'da 80 bin kadar radyo alıcısı varken, bu sayı 1946'da 180 bine yükselmiştir. Bütün bu gelişmelere karşın, radyo bürokratik mekanizmanın bir parçası olarak işlemiştir; hatta siyasal iktidar tarafından "hükümetin/devletin ağzı, milletin kulağı" olarak nitelenmiştir (Kocabaşoğlu 1985: 2735).

İkinci Dünya Savaşı yılları iktisadi açıdan bir kesintiye simgelese de, savaş sonrası dönemdeki eskisinden oldukça farklı gelişmeler için bir "kuluçka dönemi" olarak da anılmaktadır (Boratav 1988: 64-65). Savaş boyunca burjuvazinin güçlenmesi ve Batı iktisadi sistemiyle yeni bütünleşme çabalarının; savaş sonrasında tüm dünyada Amerikan baskısı hatta baskını ve Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçişin, yayıncılık alanında önemli etkileri olmuştur (Keyder 1989: 92-96; Boratav 1988: 73; Tunçay 1985: 1976). 1946 ile 1960 yılları arasında radyo, siyasal çekişmenin başlıca odak noktalarından biri haline gelmiştir.

Türkiye'de 1946'da yapılan ilk genel seçimle Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) dört yıl daha iktidarda kalmıştır. Türkiye için bu yılların önemi, ABD ile yakın ilişkiler kurulmasında yatmaktadır: Türkiye, *Marshall Yardım Planı*'na dahil edilmiştir. Radyo personeli, halkı bu plan hakkında aydınlatmakla görevlendirilmiştir; sırf bu planla ilgili bir program bile yayınlanmıştır (Ergun ve Kurttekin 1988: 19). Ayrıca, 1949'da, 150 Kw gücünde orta dalga verici ile İstanbul Harbiye'deki Radyoevi hizmete girmiştir.

1949'da, genel seçimler için muhalefet partilerinin radyoyu kullanabilmelerine ilişkin bir yasal değişikliğe gidilmiştir. Bu olanak, 1950'deki Seçim Kanunu'yla genişletilmiştir (Taser 1969: 84-85).

Türkiye'nin gelişmesine ilişkin Amerikan reçeteleri, burjuvazinin bürokratik denetime karşı tutumu, kültürel ve dinsel baskıya karşı tepkiler ve küçük esnaf ile köylülerin düşleri, dönemin başlıca muhalefet partisi Demokrat Parti'ye (DP) destek vermekte birleşmiştir. Böylece, 1950 genel seçimleri DP'nin ezici üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. DP hükümetinin ilk icraatı, NATO'ya üye olma çabasıyla, Kore Savaşı'na askeri birlikler göndermesi olmuştur.

1950'de Ankara'da 150 Kw gücünde kısa dalga bir verici kurulmuş ve bu vericinin ilk yayınları Kore'ye ve ABD'ye yönelik olmuştur. 1951'de 15 Kw gücünde İzmir Radyosu da, Amerikan Haberler Merkezi'nin teknik yardımı sonucu, ulusal radyo şebekesine katılmıştır. Ankara'daki Amerikan Haberler Merkezi, 1954'den itibaren devlet radyosuna program arzına da başlamıştır (Kocabaşoğlu 1985: 2734-2735).

DP başlıca iki konuda popülist bir söylem geliştirmiştir: biri, iktisadi özgürlük ve piyasanın önemi; diğeri ise, CHP'nin katı laikçiliği karşısında İslami unsurların öne çıkarılması (Keyder 1989: 97). DP hükümetinin öne çıkardığı bu iki konu, radyo yayıncılığında da doğrudan yankı bulmuştur. 1951'de radyoda reklam yayını başlamıştır. Bu yayınlar, bir dakikalık spot reklam ve 5-15 dakikalık sponsorlu programlar şeklinde olmuştur (İnceoğlu 1985). Yine bu dönemde dini programlar yayınlanmaya başlanmış; Kur'an ve mevlit yayınları yapılmıştır (Kocabaşoğlu 1985: 2735).

1950'lerde Türkiye'de yayıncılıktaki en önemli olgu, özellikle muhalefet partilerinin seçimler için bile radyoyu kullanmasının yasaklandığı 1954'den sonra artan ve 1957'den itibaren şiddetlenerek süren, radyonun "partizan" kullanımudur. DP lideri ve dönemin başbakanı Adnan Menderes, daha 1952'de yaptığı bir Meclis konuşmasında DP'nin bu yönelimini açıkça beyan etmiştir (Aksoy 1960: 58-59). Bu çerçevede, Türkiye yayıncılık tarihinde 1950'ler "partizan radyo" dönemi olarak anılmaktadır.

Özellikle, 1957'de Basın Enformasyon ve Turizm Bakanlığı'nın kurulup, radyo yayınları Bakanlık bünyesine alındıktan sonra, DP'nin radyoyu propaganda aracı olarak kullanması daha da şiddetlenmiştir. Önce haber bültenlerinde, sonra "Vatan Cephesi"ne katılanların listelerinin okunduğu ayrı bir programda bu propaganda inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. DP'nin radyoyu böyle keyfi bir şekilde kullanmasıyla ilgili sayısız anekdot mevcuttur (Gülizar 1985: 2742). DP'nin keskinleşen ve gülünçleşen propagandası, Türkiye'nin 1950'lerin sonundaki koşulları ilişkilidir: Enflasyonist siyasalar, köyden kente göç, Amerika'nın planlı ekonomi talepleri, hem bürokratların hem de endüstriyel burjuvazinin popülizme tepkileri, vb. (Keyder 1989: 110 ve 121). 27 Mayıs 1960'daki askeri müdahale bu koşullar altında gerçekleşmiştir.

1960'a geldiğinde, ülkede bir milyondan fazla ruhsatlı radyo alıcısı ve üç büyük ilde üç radyo istasyonu mevcuttu. Günlük yayın süresi de 12-13 saati buluyordu. Ama program üretiminin niteliğinde bir değişim olmadığı ve siyasal iktidarın doğrudan müdahalesi söz konusu olduğu için, yayınların niteliği de düşmüştü.

Askeri yönetim döneminde çıkarılan 1961 Anayasası gereğince hazırlanıp kabul edilen ve yürürlüğe giren 359 sayılı *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kanunu* çerçevesinde TRT'nin kurulması, ancak 1964'de gerçekleşebildi. Bu ara dönemde radyo, BYTGM bünyesinde kaldı. İl radyoları, bu yıllarda hizmete girdi. Özellikle ülke sınırlarındaki illerde kurulan 8 il radyosu, Türkleri yabancı radyoların zararlı yayınlarından korumak amaçlıydı (Kocabaşoğlu 1985: 2735).

TRT'li yıllar

Özerk dönem ve televizyon yayınlarının başlaması (1964-1972)

1961 Anayasası, hazırlanışı itibariyle ve askeri bürokrasiye yüklediği görevler açısından olmasa da, getirdiği hak ve özgürlükler bakımından Türkiye'nin en demokratik anayasası olarak kabul edilmektedir (Parla 1989). Bu anayasanın bizim konumuz için önemi, radyo ve televizyonun örgütlenmesine ilişkin 121. maddesinden kaynaklanmaktadır. 121. madde uyarınca, radyo (ve sonra televizyon), artık tarafsız ve özerk bir kamu kuruluşu statüsünde yönetilecekti. Nitekim, yürürlüğe giren 359 sayılı yasayla, 1 Mayıs 1964'te Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) kuruldu.

359 sayılı yasa, TRT'nin yönetimi açısından Yönetim Kurulu'na öncelik veriyordu. Genel Müdürlükle birlikte 9 üyeden oluşan Kurul üyelerinin ikisi Bakanlar Kurulu'nca atanıyor, dördü üniversiteler, konservatuarlar, tiyatro ve operacılarca seçiliyor, ikisi Kurul tarafından TRT personeli içinden seçiliyordu. Genel Müdür de, Yönetim Kurulu'nun Turizm ve Tanıtma Bakanlı-

ği'na önerdiği adayın Bakanlar Kurulu'nda görüşülmesiyle atanıyordu. Böylece, yayın kurumunun siyasal iktidardan bağımsız bir yönetime sahip olması amaçlanıyordu (Topuz, vd. 1990: 91-92).

1 Mayıs 1964 itibariyle, TRT 13 radyo vericisi devralmıştır: içlerinde sadece Ankara ve İstanbul radyoları yeterli stüdyo olanaklarına sahipti. Bu istasyonlardan yapılan yayınlar, ülke yüzölçümünün sadece yüzde 37'sine, nüfusun da yüzde 42.6'sına erişebiliyordu. Toplam verici gücü, 527 Kw idi. Verici gücü açısından yetersizlik, alıcı sayısı yönünden de geçerliydi. 1964'de, ruhsatlı radyo alıcısı sayısı 2 milyonun biraz üstündeydi (Kocabaşoğlu 1985: 2736; Öngören 1985: 2748).

TRT'nin kurulup çalışmaya başlamasından itibaren, teknik, idari ve program personeli niceliksel olarak büyük bir artış göstermiş; kurumun mali gücü artmış; teknik donanım ve program yapımı açısından önemli gelişmeler kaydedilmiş; yayın saatleri çoğalmıştır. 1964'te bir düzineyi geçmeyen yayın personeli, bir yıl içinde 259'a ulaşmış; toplam personel sayısı, 1975'te bin 500'ün üzerine çıkmıştır. Toplam verici gücü, 10 yıl içinde 4 bin 500 Kw'ı geçmiştir. Toplam günlük yayın süresi, 5 yıl içinde 128 saatten 226 saate yükselmiştir. Ruhsatlı alıcı sayısı da, 1973'te 4 milyonun üstüne çıkmıştır (Kocabaşoğlu 1985: 2736; Öngören 1985: 2748).

Kısacası, TRT'nin devreye girmesiyle, Türkiye'de yayıncılık alanındaki gelişmeler hızlanmıştır. Gelgelelim, TRT'nin örgüt içi düzenlemelerinin yetersizliği; personel şişkinliği; teknik, idari ve program personeli arasında eşgüdüm eksikliği; hiyerarşik yapılanma gibi etkenler yayıncılığın gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir (Öngören 1985: 2748-2750). Ayrıca, hiyerarşik yapı-

lanmanın getirdiği merkeziyetçiliğin bir yansıması olarak “paket program” uygulaması, programcılık eğitimi görmemiş elemanların bölge radyolarına yapımcı olarak atanması, ilkel yayım koşulları gibi etkenler, il ve bölge radyolarının gelişmesini engellemiştir (Tuğrul, 1975). Radyolarla ilgili bir başka nokta da, yayın tekeli TRT’ye ait olmasına karşın, TRT dışı radyoların varlığıdır. 1971 yılı başında sayıları 70’i geçen okul, polis ve meteoroloji radyolarının yanı sıra, ABD ile imzalanan Askeri Kolaylıklar Anlaşması uyarınca çeşitli Amerikan radyoları da mevcuttu (Kocabaşoğlu 1985: 2736-2737).

Bu dönemdeki en önemli olay, televizyon yayınlarının başlamasıdır. Gerçi, ilk televizyon yayını, 9 Temmuz 1952’de İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) tarafından yapıp 20 yıl boyunca İstanbullulara az çok TV izlettirilmmişti ama Türkiye çapında örgütlenecek olan TRT bünyesinde ilk TV yayını 1968’de yapıldı. İlginç olan nokta, 1962’den itibaren planlı ekonomiye geçen Türkiye’nin (Boratav 1988: 94), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda TV kurulmasının öngörülmemesine, yani, dönemin hükümetlerinin bu konuyla ilgili bir siyasa geliştirmemelerine ve Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) TV’nin pahalı bir yatırım olduğu ve radyonun geliştirilmesine öncelik verilmesi yönündeki görüşüne karşın, TV yayınının gerçekleşmesidir. Aslında, ilginçlik, 1962’de Basın-Yayın Genel Müdürlüğü’ne “radyolar dan ve TV hazırlık çalışmalarından genel müdür seviyesinde sorumlu [bir] müşavir” atanmasında, ama Kalkınma Planı’nda TV kurulmasıyla ilgili bir madde bulunmamasında yatıyordu. Planlı bir şekilde yürütülmediği için de, TV yayınları bir dış yardım sonucu birçok eksik ve gedikle başladı (Öngören 1982: 279-280).

Basın-Yayın Genel Müdürlüğü müşavirinin gayretleriyle, 1963'te Dışişleri Bakanlığı ile Federal Almanya arasında yapılan bir anlaşma sonucu, Türkiye'de bir TV Eğitim Merkezi'nin kurulması, bir radyo istasyonu donanımının Türkiye'ye verilmesi ve Türkiye'den Almanya'ya gönderilecek elemanların radyo ve TV yapımcısı ve teknisyeni olarak yetiştirilmeleri karara bağlanmıştı. TRT, bu çerçevede 1965'den itibaren televizyon konusuna el attı ve 1966'da TV Eğitim Merkezi'nin kapalı devre aygıtları Ankara'da kiralanana bodrum katlarına yerleştirildi. Sadece eğitim işlevine yarayacak teknik donanıma eklemelerle bir stüdyo hazırlanırken, yine Almanların hibe ettiği bir TV vericisi sayesinde yayına geçme umudu doğdu. Teknisyenler ve programcılar, Alman ve İngiliz uzmanlar tarafından yetiştiriliyorlardı. Sonunda, 31 Ocak 1968'de, Ankara'da ilk TV deneme yayınlarına başlandı (Öngören 1982: 280-282). TV'nin ilk yıllarında Almanya, donanımın yanı sıra, program arzında da bulunuyordu (Çankaya 1990: 18-24).

1964-1971 döneminde, TRT, yasal olarak tanınan özerkliğine karşın, uygulamada siyasal iktidarın çeşitli biçimlerdeki baskılarına maruz kalmıştır. Bunlar arasında, TRT'nin diğer kurumlarla doğrudan yazışma yapamaması, hesap işlemlerinin yasadışı yollarla incelenmesi, Maliye Bakanlığı'nın radyo ruhsat gelirlerine el koymaya yeltenmesi, devlet bütçesinden ödeneklerin verilmemesi ya da geç verilmesi, kadro atamalarının geciktirilmesi sayılabilir (Topuz vd., 1990: 95-98).

1960'ların sonlarında, *Uluslararası Para Fonu'nun (IMF)* Türkiye'nin dış ticaret siyasası üzerindeki baskıları, artan öğrenci protestoları, hükümet krizi gibi etkenler sonucu 12 Mart 1971 Muhtırası geldi. Bu kez, 1960'da olduğu gibi Meclis dağıtılmadı; "parti üstü hükümetler dönemi" (1971-1973) başladı (Tunçay 1985: 1986).

TRT'nin "özerkliği" gidiyor, "tarafsızlığı" kalıyor (1972-1980)

1971 muhtırasından kısa bir süre sonra TRT genel müdürü görevinden ayrıldı ve yerine TRT Kuruluş ve Görev Yönetmeliği'ne aykırı olarak bir vekil atadı. Bunun nedeni, TRT Yönetim Kurulu'nda hükümetin istediği genel müdür adayı için salt çoğunluğu sağlayabilmektir. Hükümetin TRT'ye müdahalesi, daha sonra yasal zemine de taşındı.

Önce, 20 Eylül 1971'de Anayasa'nın 121. maddesi değiştirilerek, TRT'nin özerkliğine son verildi. TRT artık (maddeden "özerk" sözcüğü kaldırılmıştı) sadece "tarafsız" bir kamu tüzel kişiliğiydi. Daha sonra 29 Şubat 1972'de 1568 sayılı yasa ile TRT yasasında değişikliklere gidildi ve değişiklik 8 Mart'ta yürürlüğe girdi. Yasaya bol bol "milli" sıfatı eklenmişti: Milli kültür, milli eğitim, milli güvenlik, milli gelenekler gibi. Yönetim Kurulu üye sayısı 11'e çıkarılırken, Kurul'un bileşiminde, üye seçiminde ve yetkilerinde de önemli değişikliklere gidilmişti. Örneğin, hükümetin atadığı üye sayısı ikiden üçe çıkarılmış; iki TRT personeli yerine bir basın temsilcisi getirilmiş; tecimsel çevrelerin iki temsilcisine yer verilmişti. Yönetim Kurulu üyelerinin üçünü doğrudan Bakanlar Kurulu atarken, kalanını adaylar arasından son aşamada TRT Seçim Kurulu saptıyordu. TRT Seçim Kurulu da, Cumhurbaşkanı'nın seçtiği dört rektör ile Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'nden oluşuyordu. TRT Yönetim Kurulu'nun yetkileri kısılmış ve ağırlık Genel Müdür'e verilmişti. Doğrudan Bakanlar Kurulu'nun uygun gördüğü bir aday Genel Müdür olarak atanıyordu.

Kısacası, artık TRT üzerinde hükümetin doğrudan kontrolü söz konusuydu. Artık siyasal iktidar el değiştirdikçe genel mü-

dürler değişecek, genel müdürler değiştikçe kadrolarla oynanacak, TRT sürekli olarak yayınlarında muhalefet partilerine yer vermemekle suçlanacak, yayın yasakları da değişikliklere uğrayarak sürecekti.

1971'de İTÜ ile TRT arasındaki işbirliği sonucu bir protokol imzalanmış ve 30 Ağustos günü İstanbul'da TRT'nin TV yayını başlamıştır. Aynı yılın Eylül ayında da İzmir televizyonu devreye girmiştir. Eskişehir'e ve Balıkesir'e de izleyen bir yıl içinde TV yayınları ulaştırılabilmıştır (Yengin 1994: 70-71). 1970'lerin ortasında radyo yayınlarında, TRT I, TRT II, TRT III yayın ayrımı gerçekleştirilmiş, TRT I, 24 saatlik kesintisiz yayına geçmiştir (Aziz 1981: 118). 1980'e gelindiğinde, ruhsatlı radyo alıcı sayısı 4 buçuk milyona ulaşmış ve neredeyse bütün ülke çapında en az iki kanal dinlenebilir hale gelmiştir. Televizyon yayınları ise, 1970'lerin ortasında, ülke yüzölçümünün yüzde 28'ine, nüfusun ise yüzde 55'ine ulaşmıştır. 1980'de, ülke nüfusunun yüzde 74'ü TV yayınlarını izleyebilmiştir (Çankaya 1990: 57; Yenigün 1994: 71).

1972'de TRT yasasındaki değişikliklerden sadece bir hafta önce, ani bir kararla televizyonda da reklam yayınları başlamıştır.

1980'de, artık TRT, yüksek oranda reklam geliri elde etmekteydi: Radyo-TV ruhsat gelirleri 1 milyar 400 milyon TL iken, reklam gelirleri 12 milyardı (Kocabaşoğlu 1985: 2737).

1970'ler, Kıbrıs sorunu, koalisyon hükümetleri ve siyasal istikrarsızlık, artan şiddet olayları ve 1977'den itibaren de iktisadi kriz yılları oldu. 1980 Türkiye için çok önemli bir yıl olarak tarihe geçti. Önce 24 Ocak kararları, ardından da 12 Eylül askeri müdahalesi geldi. Artık siyasal baskı altında "alternatifi yok" olan iktisadi liberalizm yeşerebilirdi.

“Tarafsız” TRT: TRT’nin yenilikleri ve RTYK (1983-1994)¹

Türkiye’de Eylül 1980 ile Kasım 1983 arasındaki dönem, baskıcı bir askeri yönetim dönemi olarak, radyo ve televizyon alanında da, TRT’nin doğrudan askeri rejimin kumandası altına girmesiyle nitelenmektedir. Bu dönemde konumuzla ilgili iki önemli yasal düzenleme söz konusu olmuştur. İlki, 1982 Anayasası’nın 133. maddesi’dir. Bu maddede, 1972’deki gibi, radyo ve televizyon istasyonlarının ancak devlet eliyle kurulabileceği ve idarelerinin de bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenleneceği; esas olarak da, tarafsızlık ilkesinin gözetileceği belirtilmektedir. İkinci yasal belge, bu maddeye dayanılarak İhtisas Komisyonu’nca hazırlanıp 11 Kasım 1983’te Milli Güvenlik Konseyi’nde kabul edilen, Danışma Meclisi’ne bile gönderilmeyen ve 1 Ocak 1984’te yürürlüğe giren 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu’dur. 2954 sayılı kanunun en önemli özelliklerinden biri, TRT kanunu olmasından ziyade yayın tekeli TRT’de olmasına karşın Türkiye’deki bütün radyo ve televizyon yayınlarına ilişkin bir kanun olarak düşünülmesidir. Bunun en iyi göstergesi de, Radyo Televizyon Yüksek Kurulu’nun (RTYK) kurulmasıdır.

RTYK, bütün yayınların gözetimi ve denetimi ile genel ilkeleri saptamakla yükümlüydü. 12 üyeden oluşan bu Kurul’un dört üyesi, biri Milli Güvenlik Kurulu’nun seçeceği aday, diğer üçü ise doğrudan olmak üzere Bakanlar Kurulu’nca atanmaktaydı. Sekiz üyeyi ise, Cumhurbaşkanı, üçünü doğrudan, ikisini Yüksek Öğrenim Kurulu’nun (YÖK) göstereceği dört aday arasından, üçünü de Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kuru-

¹1980-1994 dönemine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Kejanloğlu 1998.

mu'nun (AKD TYK) göstereceği altı aday arasından atamaktaydı. Kurul'un Başkanı da 12 üye arasından cumhurbaşkanınca seçilmekteydi.

TRT Genel Müdürü ile TRT Yönetim Kurulu üyeliği için aday göstermek de RTKY'e aitti. Gösterilen adaylar arasından seçim yapmak Bakanlar Kurulu'na düşüyordu. Kısacası, 1964'te etkili olan TRT Yönetim Kurulu ve 1972'de etkili olan TRT Genel Müdürü yerlerini RTKY'e bırakmış gibi görünmektedirler. Ancak 1960'larda örtük olarak, 1970'lerde ise açıkça süren, yayınlar üzerindeki hükümet baskı ve denetimi 1980'lerde de değişmemiştir. Hatta, 2954 sayılı kanunda yer alan "hükümet uygulamalarının tanıtılması"na ilişkin 19. maddenin uygulanma biçimi, yayınların iktidar partisinin propagandasına dönüştüğü tartışmasını daha da alevlendirdi. 1983-1990 arası TRT'yle ilgili olarak hükümet yanlısı yayınların, kadrolaşmanın, genel müdürlerin, yayın yasaklarının tartışıldığı yıllar oldu.

Bu yıllarda, TRT birçok yenilikle de karşımıza çıktı. Çok değil, bundan sadece 15 yıl önce, Türkiye'de TRT'ye ait üç radyo kanalı ile bir siyah-beyaz televizyon kanalı vardı. **Renkli televizyon yayınının başlama tarihi 1 Temmuz 1984'tür.** Bir Türkçe müzik kanalı olarak TRT-FM bu dönemde radyo yayınına başladı. İkinci televizyon kanalı 6 Ekim 1986'da devreye girdi. TV 3 ve GAP-TV ise, 1 ve 2 Ekim 1989'da yayına geçtiler. Dördüncü TV kanalı, TRT-INT ve Telegün (teletekst) yayınları ise, 1990'da başladı (Çaplı ve Dündar 1995: 1376; Yengin 1994: 73-78). 1990'larda ise, Avrasya (1992) ve TBMM-TV (1994) devreye sokuldu. Aslında, 1980'li yıllarda TRT'nin başka yenilikleri de vardı ki, onlar geleceğin özel yayın kurumları için elverişli ortamı sağlamaya başlamışlardı. Onlar, özel yapım şirketleriydi. TRT 1985'den başlayarak TRT dışında yapılan yapımlara ya-

yınlarında yer vermeye başladı (Alemdar ve Kaya 1993). Zaten reklam yayınlarına bol bol yer veren TRT için bu, yeni bir tür içeriden tecimselleşmeydi. Ayrıca, 1990 itibariyle sponsorlu programlara ayrılan saatlerde artış vardı (Cumhuriyet. 02.01.1990).

1988'den sonra TRT'yi ve RTYK'yi uğraştıracak yeni gelişmeler meydana gelmeye başladı. Bunlardan biri, Aralık 1988'de PTT'nin Ankara'da kablolu TV deneme yayınlarına başlamasıydı. Ortalığı bunun yayın mı, iletim mi olduğu tartışması sarıldı. Daha sonra 1989'da TRT vericilerinin personeliyle birlikte PTT'ye devredilmesi meselesi gündeme geldi. Ardından, belediyelerin uydu yayınlarını aktarma sorunu ve Star-1'in yayına başlaması söz konusu oldu. Kısacası, yasal olarak TRT'ye ait olan yayın tekeli, fiili duruma kurban gitmişti; ama bu ortamı oluşturan da bizzat hükümetti. Zaten 1980'lerin sonunda neredeyse herkes özel radyo-televizyon ile demokrasi ilişkisi hakkında konuşur hale gelmişti. Özellikle basın bu alana girme hazırlıkları içindeydi. Teknolojik gelişmeler sayesinde bütünleşen bilişim, telekomünikasyon ve yayıncılık altyapısı ile dünyadaki baskıcı siyaset uygulamaları ve neo-liberal iktisat siyasaları bir dönüşümü zorluyordu. TRT'nin içten tecimselleşmesi ve telekomünikasyon siyasası bağlamında PTT'ye tanıyan etkin rol, zaten gidilen yolun ucunu gösteriyordu. Başka bir deyişle, tecimsel bir kuruluşun uydu aracılığıyla Türkiye'ye yönelik yayına başlaması, PTT'nin olanaklarının da bu uğurda seferber edilmesi, bir anda olmadı; en az iki-üç yıldır bunun ortamı hazırlanıyordu.

TRT ve tecimsel radyo televizyon kuruluşları

Yasaya aykırı dönem (1990-1993)

1990 başında Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ABD gezisinde yaptığı bir açıklamada, yurtdışından Türkçe yayın yapılmasını engelleyen bir kural olmadığını, bir kanal kiralayanın Türkiye'ye yayın yapabileceğini belirterek, tecimsel kuruluşların önünü açtı. Aynı dönemde, Rumeli Holding'in sahibi Uzan ailesinin, İsviçre'de kurdukları *Magic Box (MBI)* şirketi aracılığıyla Almanya'dan Türkiye'ye yayın yapmak üzere *Eutelsat* uydusundan iki kanal kiraladığı ortaya çıktı. Böylece, "Türkiye'nin ilk özel televizyonu" *Star-1*, 1 Mart 1990'da deneme yayınlarına başladı. 1990'nın sonunda dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal'ın da MBI'ya ortak olduğu sonradan anlaşıldı (Bir yıl sonra, bu ortaklık kavgalı bir şekilde bozulacaktı).

Star-1, TRT personelinden yüksek ücretlerle transferler yaptı; ilgi çeken futbol maçlarının çoğunun yayın hakkını satın alarak TRT'yle adeta bir meydan savaşı başlattı; reklam pastasından almaya başladığı payla TRT'nin reklam gelirlerinde düşüşe neden oldu; yayınlarının izlenebilmesi ve yaygınlaşması için çanak anten firmalarıyla kampanya başlattı; PTT'den maç naklen yayınları için link hatları kiraladı (1 yıl içinde de, PTT'nin desteği olmadan kendi vericilerini kullanabilecekti); TRT'nin alışılan yayıncılık anlayışının oldukça dışında renkli ve cesur bir anlayışla yayınlarını çekici kıldı. Artık, fiilen TRT yayın tekelini yıkılmıştı; hatta, birçok belediye de kendi bölgesinde *Star-1* dahil, uydu yayınlarını izletiyordu.

Gelgelelim, hem TRT'nin, hem de Star-1'in hükümetin lehindeki yayınları, 1991 seçimleri öncesinde muhalefet partilerini rahatsız etmeye başladı. Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), seçim kampanyası boyunca *Mega-10* isimli bir kanalı kullandı. Daha sonra, mali sorunlar nedeniyle bu kanal yayınını sürdürmedi.

1992'den itibaren art arda tecimsel radyo ve televizyon kanalları açılmaya başladı. Radyo yayını için gereken donanımın televizyon için gerekenle karşılaştırlamayacak kadar ucuz olması nedeniyle, çok kısa bir sürede yüzlerce özel radyo kanalı açıldı. Özel televizyonlarda, 1992'de bir süre, reklam pastasının bölüşümünün getirdiği gelir kaybı, yarışma programları ve 900'l telefon hatlarının kullanılmasıyla giderilmeye çalışıldı. Daha sonra, gelen kabarık telefon faturaları, bu telefon hatlarına ilgiyi azalttı. TRT ise, hem ciddi bir mali krize giriyordu, hem de personelinin bir kısmını yeni kanallara kaptırmıştı (aplı ve Dündar 1995). Özellikle 1993 ve 1994'te yayına geçen televizyon kanallarının bir çoğunun ardında büyük basın grupları vardı.

Bu arada, 1992'de, yeni hükümetin ilgili Devlet Bakanı'nın çabalarıyla yasa hazırlıkları yapıldı. Toplumun değişik kesimlerinin görüşleri alındı. Gelgelelim, bu çabaların hepsi, sonradan rafa kaldırılacaktı.

1993n ilk dört ayında, İçişleri ve Ulaştırma bakanlıklarının genelgeleriyle özel radyo-televizyon yayınları durdurulmaya çalışıldı. Frekans sorunu, gerekçe olarak gösteriliyordu. Aslında frekans düzenlemesi ve planlaması ile görevli Telsiz Genel Müdürlüğü aresizdi; TRT vericilerinin PTT'ye devri hakkındaki yasa iptal edilmişti ama yerine yeni yasal düzenleme yapılmadığı için yasal boşluk vardı; zaten yıllardır Anayasa ve yasalar

deliniyordu. Ayrıca, frekans tahsisi hemen gerçekleştirilecek gibi değildi (nitekim, ancak 1997 sonunda buna girilebilirdiyse de sonuçlandırılmadı). Bu durdurma kararının ardında, Kürtçe yayınlar ile İslamcı yayınlara karşı Milli Güvenlik Kurulu'nun müdahalesinin yattığı tartışıldı. Ne kadar haklı ya da haksız olursa olsun, özel radyo ve televizyon kanallarına karşı yapılan bu müdahale, toplumsal bir hareketlenme yarattı ve kısa bir süre içinde Anayasa değişikliği yapıldı.

8 Temmuz 1993'te Anayasa'nın 133. maddesinde yapılan değişiklikle, "...radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbest" bırakıldı. Bu maddeyle bir kamu tüzel kişiliği olarak **TRT kurumunun da özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esası** kabul edildi. Bu anayasal düzenlemenin ardından yeni yasa beklentisine girildi ve medya savaşları kızıştı. Hükümet karışıklığı ve tatilden sonra yasa görüşmeleri, bütçe görüşmeleri ve yerel seçimlerle de kesintiye uğradı. Ayrıca, yeni yasadaki önce, Kasım 1993'te, Türkiye'nin 1992'de imzaladığı *Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi*, Meclis'te onaylanıp yasalastı. Yeni yasanın kabulü Nisan 1994'ü buldu.

3984 sayılı yasa ve RTÜK (1994-2002)

13 Nisan 1994'te Meclis'te kabul edilen *3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun*, *Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi*'ne (ASTS) uyumlu olarak hazırlanmaya çalışılmıştır. Gelgelelim, hem aktarılan kurallar uyumsuzdur, hem de genel ilkeler uyum içinde değildir. Örneğin, yasanın 26. maddesi ve 29. maddesi'nin son fıkrası, ASTS'nin yeniden iletim ilkesine aykırıdır (Pekman 1994: 69-

70). Belki daha önemli bir sorun, ASTS'nin sınırötesi televizyon yayınlarını düzenlemesi, 3984 sayılı yasanın ise hem televizyon hem de radyo yayınlarına ilişkin olmasıdır. Örneğin, yasanın 3. maddesi'nin "o" bendindeki "yayıncı" tanımı, sadece televizyon yayıncısını kapsamaktadır. Ayrıca, reklamlarla ilgili maddeler aktarılırken ifade yanlışlıkları yapılmıştır; cevap hakkıyla ilgili olarak da sorunlar mevcuttur (Bu konularda ayrıntılı bilgi için bkz. Pekman 1994: 70-73).

Çeşitli yönlerden Avrupa standartlarına uygun olmayan 3984 sayılı yasayla ve uygulanmasıyla ilgili olarak öne çıkan birkaç noktaya değinmek gerekmektedir. Yayıncıların yayın zamanlarının en az yarısını yerli yapımlara ayrılmasını sağlamak (madde 4/p) maddesi ile ilgili olarak düşünöldüğünde, örneğin, yabancı müzik yayını yapan radyolarda, yerli sunucunun hazırlayıp sunduğu yabancı müzik programı, yerli yapım mı sayılacaktır yabancı mı? Eğer yabancı sayılacak ise, tür radyolarına izin verilmeyecek demektir. Ayrıca, belli oranlarda eğitim, kültür, Türk Halk ve Türk Sanat müziği programları koyma zorunluluğu (Madde 3l) da, tür radyo ve televizyonlarına izin vermemektedir (nitekim, RTÜK Mayıs 1995'te oranlarla ilgili bir yönetmelik çıkardı). Uygulamada, yayın kuruluşları, bu zorunluluğu gece yayınlarına kaydırarak yerine getirmek zorunda kalmaktadırlar.

Yayınlarla ilgili maddelerdeki sorunları bir yana bırakıp, özel radyo ve televizyon kuruluşlarının kuruluşu ve hisse oranlarıyla ilgili maddeler ile uygulamadaki duruma baktığımızda da sorunlarla karşılaşırız. Örneğin, siyasal partilerin özel yayın kuruluşu kurmaları ya da ortak olmaları mümkün olmamasına karşın, çıkar ilişkisi içinde oldukları yayın kuruluşları onların sözcüleri gibi yayın yapmaktadır. Oysa, birçok sivil toplum ör-

gütü (dernek, sendika, meslek kuruluşu, vb) radyo/televizyon sahibi olamadığı gibi, bu türden dolaylı ilişkiler/bağlantılardan da yoksundur, dolayısıyla bu durum, onları ya tecimsel ya da belirli siyasal çıkarlara angaje olmak zorunda bırakmaktadır. Hisse oranları konusunda da, yasal olarak getirilen kısıtlamaların işlemediğini bilmeyen yoktur.

3984 sayılı yasayla ve uygulanmasıyla ilgili daha çok şey söylenebilir ama sona sakladığımız nokta, kuşkusuz en önemlisidir: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK). Radyo televizyon alanında çok önemli görev ve yetkilerle donatılan RTÜK, beşi iktidar, dördü muhalefet partilerinin göstereceği adaylar arasından Meclis'in seçtiği dokuz üyeden oluşmaktadır. Daha ilk seçimde, bu kurulun oluşumuyla ilgili sorun ortaya çıkmış ve üyelikler Anavatan Partisi (ANAP) ile Doğru Yol Partisi (DYP) adaylarınca paylaşılmıştır. İlk icraatları da, özel yayın kuruluşlarının reklam gelirlerinden Üst Kurul paylarının ödenmesini istemek olmuştur. 1994'de kuruluşlara uyarılarla başlayan ve Şubat 1995'ten beri de kapatma cezalarıyla süren RTÜK uygulamaları, RTÜK'ü Türkiye'de en çok tartışılan kurumlardan biri haline getirmiştir.

Bu arada, RTÜK birçok yönetmelikle (özel radyo televizyon kuruluşlarının kuruluşlarıyla ilgili yönetmelik, yayın esas ve usulleri hakkındaki yönetmelik, vb.) düzenlemeler getirdi. Frekans tahsisine ilgili olarak RTÜK, Bilkent Üniversitesi'ne Türkiye'nin frekans haritasını hazırlattı. Bu çerçevede, **Mart 1995'te yayınlanan "Radyo Televizyon Yayın İzni ve Lisans Yönetmeliği"** uyarınca başvuran özel kanalların frekans tahsisi 1997 sonbaharında yapılmaya başlandı. Açık artırma yoluyla uygulanan ve televizyondan naklen yayınlanan ihalede, parayı veren düdüğü çalmakta gibi görüldüye de Milli Güvenlik Ku-

rule'nun müdahalesiyle ihaleler durduruldu, RTÜK Başkanı görevinden istifa etti. Kanallara güvenlik belgesi doldurma zorunluluğu getirildi.²

2000'lerin düzenlemesi:

4756 sayılı yasa (2002-)³

İlk kez 2000'de TBMM gündemine gelen, başta mülkiyet konusunda olmak üzere çeşitli değişiklikler öngören yasa tasarısı, RTÜK'ü, Danıştay'ı, basını epeyce oyalayan enerji ihalelerinin en üst düzeyde de iptal edilmesinden hemen sonra, 22 Mayıs 2001'de yeniden Meclis gündemine getirildi.⁴ 7 Haziran'da Mecliste kabul edilen yasa, 18'inde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından yeniden görüşölmek üzere iade edildi. Diğer yasalara oranla en çok tepkiyi topladığını söyleyebileceğimiz yeni yasa, yaklaşık bir yıl sonra 16 Mayıs 2002'de tekrar Meclis'ten geçti. Anayasa gereği, yasayı onaylamak zorunda kalan Cumhurbaşkanı, 5 gün içinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. 14 Haziran'da Resmi Gazete'de yayınlanan mahkeme kararıyla bazı maddelerin yürürlüğü durduruldu. Ama özellikle dört önemli alanda getirdiği düzenlemelerle öne çıkan "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair 4756 sayılı Kanun", adından menkul bir ucube niteliğini korudu.

² 1990'ların ikinci yarısında RTÜK'ün uygulamaları hakkında, bkz. :Kejanlıoğlu, Adaklı ve Çelenk, 2001.

³ Bu bölümün yazılmasına katkıda bulunan İnan Özdemir'e tesekkür ederim.

⁴ Bu gelişmelerle ilgili olarak o dönemde Aydın Doğan ile Mesut Yılmaz arasındaki işbirliği/yakınlık iddialarının altını çizmek gerek.

Yasada;

- RTÜK'ün kuruluş ve işleyişinde değişikliğe gidilmiştir. Kurula üye seçme sistemi değiştirilmiştir. Anayasa Mahkemesi, Meclis Genel Kurulu'nun 5 üye seçmesi hükmünün yürürlüğünü durdurmuştur. RTÜK gelirlerine idari para cezaları eklenmiştir. Frekans tahsisi Telekomünikasyon Kurumuna devredilmiş, bu konudaki üst merci Haberleşme Yüksek Kurulu olmuştur.
- Uyarı ve para cezalarında getirilen başlıca değişiklikler şöyledir: RTÜK önde gelen üç yayın ilkesine aykırı yayınlarda (kabaca, devletin bağımsızlığına ve bütünlüğüne karşı gelmek; ayrımcılığı, kin ve nefreti körüklemek; kişisel maddi çıkar gözetmek) uyarı yapmaksızın yayın durdurma cezası verebilecektir. Ayrıca, günlük yayın durdurma yerine program durdurma ve program saatinde sanat, kültür, çocuk ya da trafik programı yayınlatma hükümleri konmuş, ihlal tekrarında RTÜK'e para cezası uygulama yetkisi tanınmıştır.
- Hisse oranları ve şirket yapıları konusunda, oranlar belirsiz izleyici ölçümlerine endekslenmiş, sermaye payında üst sınır yüzde 50'ye yükseltilmiş ve devlet ihalelerine katılma yasağı kaldırılıp kuruluşlara borsada işlem yapma hakkı da tanınmıştır. Anayasa Mahkemesi 13. maddenin d ve e bentlerinin yürürlüğünü durdurmuştur.
- İnternet, niteliği anlaşılamayan bir teknoloji olarak hem 5680 sayılı Basın Kanunu kapsamına alınmış, hem de RTÜK'ün denetimine tabi kılınmıştır.

4756 sayılı yasanın yayın ilkelerinde yaptığı vurgu ve interneti denetlemeye çalışması ile aynı dönemde yoğunlaşan anadilde yayın tartışmasını düşündüğümüzde yine karşımıza baskı-

cı, denetimci ve cezacı bir anlayış çıkmaktadır. Mülkiyet düzenlemelerine, yerel kuruluşlara yönelik para cezalarına, vb. baktığımızda ise, bu anlayış içinde varsıl ve güçlü olanı koruyan bir düzenlemeyle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Ancak, Türkiye'deki küçük girişimlerin seslerini çıkarması, farklılık ve çeşitliliğe yönelik beklentiler yayıncılık siyasasındaki değişikliklerden etkilenecek bütün unsurların yakın takibi sonucunda, yasa geniş tepki topladı.⁵ Yeni yasal düzenleme yayıncılık alanındaki demokratikleşme beklentilerini karşılamaktan uzak kaldıysa da, Cumhurbaşkanından, yerel ve bölgesel yayıncılara, enformasyon sektöründeki yatırımcılardan medya çalışanlarına, çeşitli dernek ve sendikalara uzanan farklı kesimlerin yasa karşısında gösterdiği tepkiler; bu sektörün ne kadar budaklanmış olduğunu göstermekle kalmadı, demokratik bir politika sürecine dönük istemlerin geniş bir taban tarafından dillendirilmesine neden oldu. Yani yasa hiç kimseyi tatmin etmedi, ancak –hiç yoktan iyidir diye düşünürsen– daha demokratik bir yasanın gerekliliği konusunda bir ortak irade oluşmasına yararı oldu.

Türkiye'deki yayıncılık siyasası üzerine sonsöz

Türkiye'de radyo televizyon yayıncılığı siyasası, bir yandan devletçi gelenek ile “muasırılaşma” (ya da modernleşme), diğer yandan, kapitalist iktisadi sisteme eklenme çabalarının düğümünde biçimlenmiştir. Radyonun yaygınlaşmaya başladığı çok partili dönem, aynı zamanda radyonun en partizanca kullanıldığı dönem oldu. 1960 ihtilalinin ardından yapılan ana-

⁵ Bkz. www.bianet.org/diğer/hukuk7954.htm

yasa ile devlet tekeli başlayıp, TRT kurulmuş, yayıncılık çok kısa süren bir “özerkliğe” kavuşmuş, ancak 1971 askeri müdahalesinin ardından yapılan anayasa değişikliği ile, özerkliğini kaybetmiş, “tarafsız” bir kurum niteliğiyle yetinmek zorunda kalmıştır. 1980’deki askeri müdahale sonrasındaki üç yıl, partizanca denilemese de, yayıncılıkta ‘her şeyin devlet elinde’ olduğu bir dönem yaşanmıştır. 1980’lerin ortasındaki iktisadi liberalizmle sermayenin baskını, yayıncılık alanında 1980’lerin sonundan itibaren kendini göstermeye başlamıştır. 1990’ların başında ilk tecimsel radyo ve televizyonların yayına başlaması ve devlet/TRT tekelinin fiilen ortadan kalkmasıyla gelen “yayın serbestliği”, 1994’e kadar sürmüştü; devlet bu tarihte çıkardığı yeni yasayla, yayıncılık alanına yeniden ağırlığını koymuştur. 2000’lerin ilk yılları, uygulanmaya başlanmasından bu yana tepkileri üzerinde toplayan 3984 sayılı yasanın değişmesini getirecek taleplerin dillendirilmesi açısından önemli bir hareketlilik getirmiş ancak, çıkarılan 4756 sayılı yasa dayatan demokratikleşme taleplerini karşılamak açısından yetersiz kalmıştır.

Bugün Türkiye’deki yayıncılık siyasetleriyle ilgili olarak tartışılması gereken, halihazırdaki devletçi ve muhafazak⁴ Bu gelişmelerle ilgili olarak o dönemde Aydın Doğan ile Mesut Yılmaz arasındaki işbirliği/yakınlık iddialarının altını çizmek gerekir düzenlemenin karşısına, tecimsel çıkarları koruyan düzenlemelere gidilmesi değildir. Çünkü, zaten bu ikisi birbirini destekleyecek ortamı yaratmakta sık sık başarılı olmaktadır. Radyo ve televizyon yayıncılığı hepimize/kamuya ait olanı kullanmakta, ayrıca ortak veya farklı özelliklerimizle/yönelimlerimizle hepimizi ilgilendirmektedir; o yüzden, artık ‘kamusal’ yayıncılığı gündeme getirme zamanıdır. “*Kamusal yayıncılık*” derken kastettiğim gerek tecimsel baskılardan,

gerekse devletin müdahalesinden bağımsız; bugün Türkiye’de uygulanan haliyle, merkezîyetçi ve seçkinci nitelik taşıyan “kamu hizmeti” anlayışını gözden geçirerek yola çıkmış; yerel kaynakları olan, ama “yöresel” kalmayan⁶; küçüklü büyüklü kanallarda, herkesin enformasyona tam erişiminin, farklı grupların program yapımına katılımının ve hiçbir baskı altında kalmadan sözlerini duyurabilmelerinin garanti altına alındığı açık mecralardır. Ancak Türkiye’nin bu tür bir kamu yayıncılığı siyaseti anlamında alacak daha çok yolu bulunmaktadır...

⁶Yerel olan ama içeriğinde “yöresel” kalmayan yerel/alternatif medya örnekleri için *Haberçinin Elkitabı* dizisinin birincisi olarak yayınlanan, *Medya ve Toplum* kitapçığındaki Beybin D. Kejanlioğlu imzalı, “Medya-Toplum İlişkisi ve Küreselleşmenin Yerel Medyaya Sunduğu Alternatif Olanaklar” başlıklı yazıya bakılabilir (editörün notu).

KAYNAKÇA

- Aksoy, Muammer (1960) *Partizan Radyo ve DP*. Ankara: Forum.
- Alemdar, Korkmaz ve Rasit Kaya (1993) *Radyo-Televizyonda Yeni Düzen: Dünya Deneyi ve Türkiye'deki Arayışlar*. Ankara: TOBB yay.
- Aziz, Aysel (1981) *Radyo ve Televizyona Giriş*. 2. Basım. Ankara: AÜ SBF yay. Boratav, Korkut (1988) *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985*. İstanbul: Gerçek yayınevi.
- Çankaya, Özden (1990) *Türk Televizyonunun Program Yapısı (1968-1985)*. İstanbul: Mozaik yay.
- Cumhuriyet*. 02.01.1990. "TRT'de Yeni Sistem".
- Çaplı, Bülent ve Can Dündar (1995) "80'den 2000'lere Televizyon." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-Yüzyıl Biterken*. C. 15, s.1376-1386.
- Ergun, Sezi ve Zehra Kurttekin (1988) *Muhterem Samiin'den Sayın Dinleyicilere...* İstanbul: TRT televizyon program metni.
- Gülizar, Jülide (1985) "Türkiye Radyoları." *Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi*. Cilt 10. İstanbul: İletişim, s. 2738-2747.
- Heclö,V. (1972) "Review Article: Policy Analysis." *British Journal of Political Science*. 2.
- İnceoğlu, Metin (1985) *Tanıtma Yöntemleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Ders Notları.
- Kejanlıoğlu, D. Beybin, (1998) *Türkiye'de Radyo Televizyon Yayıncılığı Politikası: Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Türkiye'de Radyo Televizyon Yayıncılığı*. (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Kejanlıoğlu, Beybin, Gülseren Adaklı ve Sevilay Çelenk (2001) "Düzenleyici Kurullar ve RTÜK" *Medya Politikaları* içinde B. Kejanlıoğlu, S. Çelenk ve G. Adaklı. Ankara: Imge Yayınevi.
- Keyder, Çağlar (1989) *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. Çev., Sabri Tekay. İstanbul: İletişim yay.
- Kocabaşoğlu, Uygur (1980) *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna (TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri)*. Ankara: AÜ SBF yay.

Kocabaşoğlu, Uygur (1985) "Radyo." *Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi*. Cilt 10. İstanbul: İletişim, s. 2732-2737.

Öngören, Mahmut Tali (1982) "Türkiye'de Televizyonla İlgili Çeşitli Tarihler." İletişim 1982/4. Ankara: AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu yay.

Öngören, Mahmut Tali (1985) "Televizyon." *Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi*. Cilt 10. İstanbul: İletişim, s. 2748-2756.

Parla, Taha (1989) *Türkiye'nin Siyasal Rejimi: 1980-1989*. İstanbul: İletişim yay.

Pekman, Cem (1994) "Avrupa Standartları ve Radyo-TV Kanunu." Ayna. (Yıl 1, N.3-4, Yaz-Güz): 68-73.

Topuz, Hıfzı, Mahmut Tali Öngören, Aysel Aziz ve Mesut Önen (1990) *Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni: Özgür, Özerk ve Çoğulcu bir Alternatif*. İstanbul: TÜSES ve İLAD yay., s.111-161.

Taser, Cengiz (1969) *Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği*. Ankara: Kardeş yay. Tuğrul, Semih (1975) *Televizyon Olayları*. İstanbul: Koza yay.

Tunçay, Mete (1985) "Siyasal Gelişmenin Evreleri." *Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim yay., s. 1967-1990.

www.bianet.org

Yengin, Hülya (1994) *Ekranın Büyüsü: Batıda Değişen Televizyon Yayıncılığının Boyutları ve Türkiye'de Özel Televizyonlar*. İstanbul: Der yay., s.73-243.

YASAL BELGELER

TC Anayasası (1982) -Başlangıç, 2. md., 26. md., 133. md.

2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu (1983).

2813 sayılı Telsiz Kanunu (1983).

3517 sayılı Radyo ve Televizyon Verici İstasyonlarının Posta Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğü Tarafından Kurulması ve İşletilmesi Hakkında Kanun (1989).

TC Anayasası 133. md. değişikliği (1993).

3915 sayılı kanunla onaylanan Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi (1993).

3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun (1994).

4756 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2002).

Yönetmelikler ve Tebliğler (1996). Ankara: RTÜK yay.

“UYUM YASALARI” VE RADYO-TELEVİZYON YAYINCILIĞI İLE İLGİLİ SON DÜZENLEMELER

*Erol ÖNDEROĞLU**

Demokratik Sol Parti (DSP), Anavatan Partisi (ANAP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Koalisyon Hükümeti'nin son icraatları olarak dört yıl önce Avrupa Birliği'ne üyeliğin gereği başlattığı reformlar, Birliğin Türkiye ile müzakereleri başlatma kararı aldığı 3 Ekim 2005 öncesinde de sürüyor.

1980 Anayasası'nın bazı maddelerinin Ekim 2001'de değiştirilmesiyle başlayan, ardından da Uyum Yasaları olarak bilinen paketlerle düşünceyi ifade ve basın özgürlüğünün de bulunduğu bir çok konuya dair yasada değişiklik yapılarak 2004'e

* BIA² ifade özgürlüğü editörü

kadar gelinmesiyle devam eden süreç Eylül 2004'te Ceza Yasası'nın tümünden yenilenmesiyle toplumun her alanını da etkiledi.

Kamuoyunda “**Uyum Yasaları**” olarak bilinen yasal değişiklikleri, “anadilde ifade hakkı” kapsamında da değerlendirilen Kürtçe ve diğer dillerde radyo ve televizyon yayınının geldiği nokta ile bu yayınları denetlemekle sorumlu Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun özerk olması beklenen yapısına zarar veren girişimler bağlamında hatırlayalım.

4744 Sayılı Birinci Uyum Yasası

İlki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) 6 Şubat 2002'de kabul edilen 4744 Sayılı “**Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun**”, radyo ve televizyon yöneticilerine karşı da uygulanan ve “Devlet kurumlarını tahkir ve tezyif”i cezalandıran Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 159. maddesinde; “Halkı kin ve düşmanlığa tahrik”i cezalandıran TCK'nın 312. maddesinde; “terör örgütü propagandası”nı işleyen Terörle Mücadele Yasası'nın (TMY) 7. maddesinde ve kısaca “bölücülük propagandası” fiiline ceza getiren TMY'nin 8. maddesinde içerik ve ceza sınırları bakımından bir takım değişiklikler yaptı.

Buna göre, TCK 159. maddesinin daha önce öngördüğü 6 yıl hapislik ceza üst sınırı 3 yıla indirildi. Bu maddenin eski halinde yer alan para cezası ise yeni yasada kaldırıldı. Söz konusu maddeyi ihlalden dava açılan kişilerin yargılamaları da artık Ağır Ceza Mahkemesi'nde değil, Asliye Ceza Mahkemesi'nde yapılmaya başlandı.

Daha önce 6 yıla kadar hapis öngören TCK 312. maddesinde, “kin ve düşmanlığı tahrik” fiiline, “halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilmesi” koşulu getirilmekle birlikte, ceza üst sınırı 3 yıla indirildi. Ayrıca, ceza indirimi dolayısıyla bu iddiadan yargılananların davalarının da Asliye Ceza Mahkemelerinde görülmesi sağlandı. Maddenin birinci bendi; “her kim bir cürümü açıkça över veya iyi gördüğünü söyler veya halkı kanuna uymamaya tahrik ederse 6 aydan 2 yıla kadar hapisle yargılanır” diyordu. Ayrıca eklenen bir diğer bentle, “halkın bir kısmı aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek şekilde tahkir edenlerin” aynı ceza ile yargılanmalarının yolu açıldı.

12 Nisan 1991’de yürürlüğe giren 3713 Sayılı Terörle Mücadele Yasası’nın 7. maddesinde yapılan değişiklikle; “terör yöntemlerine başvurmanın özendirilmesi”, örgüt propagandası fiilinin cezalandırılmasına koşul olarak getirildi. Ancak maddede, “1 yıldan 5 yıla kadar hapis” öngören düzenlemede bir indirime gidilmediği gibi, para cezaları “beş yüz milyon liradan, bir milyar liraya kadar ağır para cezası” şeklinde yeniden düzenlendi.

Yine 1991’de yürürlüğe giren ve 1995’de yapılan bir değişiklikle içinden “Her ne maksatla olursa olsun” ifadesi çıkarılan TMY’nin 8. maddesine, bu defa; “Türkiye Cumhuriyeti Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak yönelik yazılı, sözlü propaganda” unsuruna bir de “görüntü” unsuru eklendi. Bu fiilden suçlu bulunanlar artık “1 yıldan 3 yıla kadar hapis ve bir milyar liradan üç milyar liraya kadar para cezası” ile cezalandırılacaklar. Ayrıca, bu suçun terör yöntemlerine başvurmaya özendirecek şekilde işlenmesi halinde ceza üçte bir oranında artırılıyor; yeniden işlenmesi halinde hapis cezaları paraya çevrilmiyor.

Diğer yandan “örgüt propagandası” suçunun, 5680 Sayılı Basın Kanununun 3. maddesinde belirtilen, “mevkateler dışındaki basılı eser ve sair kitle iletişim araçları ile işlenmesi halinde”, sorumluları ve kitle iletişim araçları sahipleri için 6 aydan 2 yıla kadar hapis ve 1 milyar liradan 3 milyar liraya kadar ağır para cezası öngörülmüştür. Ek olarak mahkeme, ilgili radyo ve televizyon kuruluşuna 1 günden 7 güne kadar yayın durdurma cezası verebiliyor.

4748 Sayılı İkinci Uyum Yasası

26 Mart 2002’de, TBMM’de İkinci Uyum Yasası olarak bilinen **4748 Sayılı “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunu”** kabul etti. Somut olarak bu yasa, 5680 Sayılı Basın Kanununun Ek 1. ve 2. maddelerini değiştiriyor, ayrıca 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 2908 Sayılı Dernekler Kanunu, 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda değişiklik yapıyor.

Bunlar arasında 5680 Sayılı Basın Kanununun Ek 1. maddesinde yapılan değişikliklerle, soruşturma ve kovuşturma aşamasında basılmış eserlerin toplatılması ve dağıtımının engellenmesinin esaslarını belirliyor. Buna göre, Cumhuriyet Savcılığının talebi ve Sulh Ceza Hakimi kararıyla, “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, milli güvenliği, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması ve inkılap Kanunları aleyhinde” işlenen suçlar için ve tedbir olarak her türlü basılmış eserlerin dağıtımının engellenebiliyor ve toplatılabiliyor. Kovuşturma aşamasında ise, bunu yapmakla görevli mahkeme yetkili kılınıyor.

“Gecikmesinde sakınca bulunan” durumlarda bu işlemler Cumhuriyet Savcısı'nca yazılı olarak yapılabilir. Savcı aldığı kararı en geç 24 saat içerisinde yetkili Sulh Ceza Hakimî'nin onayına sunmak zorunda. Hakim ise, en geç 48 saat içerisinde kararını açıklamak durumunda; aksi halde Cumhuriyet Savcılığı'nın kararı kendiliğinden hükümsüz sayılıyor.

Basın Yasası'nın Ek 2. maddesi, Ek 1. maddede yazılı suçlardan mahkumiyet verilmesi hallerinde mahkeme, suç oluşturan yazının yayımlandığı yayınının 1 günden 15 güne kadar kapatılmasına karar verebiliyor. Yayın durdurma cezasına rağmen yayının sürdürülmesi durumunda sorumlular 3 aya kadar hapisle cezalandırılıyor.

4771 Sayılı Üçüncü Uyum Yasası

DSP, MHP, ANAP Koalisyonunun benimsediği son kapsamlı yasa olan **4771 Sayılı Üçüncü Uyum Yasası**, 3 Ağustos 2002'de çıktı. Savaş ve çok yakın savaş halleri dışında idam cezasının kaldırılmasını da öngören bu yasa, çeşitli başka yasalarda değişiklik yaparken “Devlet kurumlarına tahkir ve tezyif” fiilini tanımlayan TCK'nın 159. maddesinde aynı yıl ikinci bir düzenleme daha getirdi. 2002 başında ceza üst sınırında indirim gidilen bu maddeye, gelişi güzel kullanılmasının önüne geçmek amacıyla şu cümle eklendi: “(...) Kurumları tahkir ve tezyif kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek amacıyla yapılan yazılı, sözlü veya görüntülü düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez”.

Ancak 4771 Sayılı Üçüncü Uyum Yasası söz konusu yasanın bir başka önemli özelliği, **Türkçe dışındaki farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılmasına yasal olanak sağlıyor olması**. Bu, 3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunu'nun 4. maddesinin 1. fıkrasına eklenen şu ifadeyle açıklandı: "Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir. Bu yayınlar, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz. Bu yayınlara ilişkin usul ve esaslar, RTÜK'ün çıkaracağı yönetmelikle düzenlenir".

Ayrıca, 4786 Sayılı yasayla yeniden düzenlenen 3984 Sayılı RTÜK Yasası'ndaki yayın ilkelerine dair bentlerden (f) ve (v) bentleri sırayla, "özel hayatın gizliliğine saygılı olunması" ve "yayınlara şiddet kullanımını özendirici veya ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikte olmaması" şeklini aldı. Daha önce yasak olan bu haliyle de Türkiye'nin de kabul ettiği Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesine aykırı olan, "yeniden iletim"e ise kanunlara aykırı olmaması şartıyla izin verildi.

4778 Sayılı Dördüncü Uyum Yasası

AB yolunda reformlar, 2003 yılında da sürdü. 2 Ocak 2003'te Meclis, 9 Haziran 2004'te tümüyle değiştirmeden önce Basın Kanunu'nun 15. maddesine yeni bir fıkra ekledi. Buna göre, "**Mevkute sahibi, sorumlu müdür ve yazı sahibi haber kaynaklarını açıklamaya zorlanamaz**".

4903 Sayılı Beşinci Uyum Yasası

Türkçe dışı dillerde yayımlanan 2002'deki yönetmelik sonuç vermeyince bu yönde arayışlara devam edildi. 19 Haziran 2003'te çıkarılan Beşinci Uyum paketiyle 3984 Sayılı Yasanın 4. maddesi I fıkrası dördüncü cümlesi şöyle değiştirildi : **"Ayrıca, kamu ve özel radyo ve televizyon kuruluşlarınca Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir"**. Bu yasal değişiklikle birlikte dört ay içinde RTÜK'ten bir yönetmelik de hazırlanması istendi. Aynı paketle, TMY'nın 8. maddesi yürürlükten kaldırıldıysa Cumhurbaşkanı Sezer, "yasal boşluk yaratıyor" diyerek bunu veto etti.

4928 Sayılı Altıncı Uyum Yasası

3 Kasım 2002 erken genel seçimlerinden sonra iktidara geçen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Hükümeti, AB Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan ve Türkiye ile ilgili yayımlanan son Avrupa Birliği İlerleme Raporu'nda da eleştirisine yer verilen TMY'nın 8. maddesinin yürürlükten kaldırılmasına dönük çalışmalar yaptı.

Kamuoyuna Altıncı Uyum Paketi olarak yansıyan bu düzenlemelere Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreteri Tuncer Kılınc, Başkanlığa "gizli" ibaresiyle gönderdiği bir belge ile, özellikle TMY 8. maddesinin tümünden kaldırılması ve bunun dışında, Türkçe dışındaki yayınların özel radyo ve televizyon kuruluşlarınca da yapılabilmesi ve Türkiye'deki seçimlerin yabancı gözlemcilerce de izlenebilmesinin önünü açan düzenlemelerden duyduğu rahatsızlığı ilettili.

Avrupa Birliği'ne üyelik görüşmelerine bir an önce başlamak için 2004 sonuna kadar siyasi kriterleri tamamlamak isteyen hükümet ise, ABD ve müttefiklerinin Irak'a saldırıları nedeniyle kaybettiği zamanı, yeniden kazanmaya girişti.

Hükümet, 19 Haziran 2003'te 8. maddeyi yürürlükten kaldıran yasayı kabul ederken Cumhurbaşkanı Sezer, "yasalarda boşluk doğacağı, boşluğun TCK'nın 312. maddesi ile doldurulamayacağı" gerekçesiyle düzenlemeyi 30 Haziran'da veto etti. Ancak hükümet, **Altıncı Uyum Yasası** olarak bilinen **4928 Sayılı Yasayı** kabul ederek, yaklaşık 12 yıl boyunca gazeteci, aydın, yazar, siyasi parti temsilcileri ve sıradan insanları "**bölücülük propagandası**" iddiasıyla hapisle cezalandıran 8. maddeyi yürürlükten kaldırdı.

15 Temmuz 2003'te kabul edilen ve savaş ile çok yakın savaş tehdidi halleri dışında idam cezalarını kaldıran aynı yasada "**Terör ve örgüt tanımı**" da daha net ölçütlere kavuşturuldu. Londra'da son olarak yaşanan bombalı saldırılarla birlikte Türkiye'de, güvenlik kuvvetlerinin ve etkisiyle, 8. maddenin yeniden yasalara dahil edilmesi yönünde çabalar kendini gösteriyor. Bu madde temelinde Türkiye'de mahkum olanların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) açtıkları neredeyse tüm davaları kazandıklarına dikkat çeken Dışişleri Bakanlığı ise öneriye sıcak bakmıyor.

4963 Sayılı Yedinci Uyum Yasası

30 Temmuz 2003'te ise Meclis, Şubat 2002'de değiştirilen **TMY'nin 7. maddesinde** bir kez daha değişikliğe giderek, "**terör yöntemlerine başvurmayı özendirme**" kavramı ye-

rine daha somut bir kavram olarak “**şiddet ve diğer terör yöntemlerine başvurmayı teşvik etme**”yi getirdi.

Böylece, maddenin uygulama alanı daraltılarak düşünce açıklama özgürlüğünün sınırları genişletildi ve terör yöntemlerine başvurmayı teşvik edici olmadıkça düşüncelerin cezalandırılmaması sağlandı. Bir yıldan beş yıla kadar hapis ile beş yüz milyon liradan bir milyar liraya kadar ağır para cezası öngören maddenin ceza miktarında bir değişikliğe gidilmedi.

4963 sayılı aynı kanunda, Ordu, TBMM ve hükümete hakaret suçuyla ilgili TCK 159. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “**tahkir ve tezyif**” suçunda ceza indirimine gidildi. Böylece 159. maddenin 1 yıl olan ceza alt sınırı **6 aya** indirildi.

Aynı maddeye eklenen fıkra ile “Tahkir, tezyif ve sövme kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan düşünce açıklamalarının cezayı gerektirmeyeceği” hükmü getirildi.

TCK'nın “**terör örgütüne yardım ve yataklık**” yapanlara verilecek cezayı düzenleyen TCK'nın 169. maddesinde de değişiklik yapıldı. Maddedeki “**her ne suretle olursa olsun hareketlerini teshil (kolaylaştırma)**” ibaresi madde metninden çıkarıldı. Suç tanımında bu yönde bir daraltmaya gidilmesi, basın temsilcilerinin yazdıkları yazılar nedeniyle bu maddeden yargılanmalarının önünü kapadı.

RTÜK'ün Kürtçe Yönetmelikleri

RTÜK'ün Radyo ve Televizyon Yayınlarının Dili Hakkındaki Yönetmeliği, 18 Aralık 2002'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Yönetmeliğe göre, Türkiye Cumhuriyet vatan-

daşlarının günlük yaşamlarında kullandıkları Türkçe dışındaki dil ve Lehçelerde Yayını **Türkiye Radyo ve Televizyon (TRT)** Kurumu yapacaktı.

Radyo yayınları günde 45 dakikayı, haftada toplam dört saati, televizyon yayınları ise günde 30 dakikayı, haftada ise iki saati geçmeyecekti. Bir başka yayın ölçütü de, bu dil ve lehçelerin öğretilmesine yönelik yayın yapılamaması olacaktı. Ancak TRT hiçbir zaman yönetmeliğin kendisine verdiği yetkiye dayanarak bu dillerden yayını başlatmadı. Kurum yetkilileri, TRT Kanunu'nun bu engel oluşturduğunu savunarak 13 Şubat 2003'te Danıştay'a itiraz etti.

Yönetmeliğin üzerinden bir yıldan fazla geçmesi üzerine, Dışişleri Bakanlığı'nın uyarıları ile birlikte, 25 Ocak 2004'te bu kez sadece TRT değil, hem özel hem de kamu olmak üzere ulusal radyo ve televizyon kuruluşlarına bu dil ve lehçelerde yayın yapma hakkı tanıyan **"Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik"** adıyla ikinci bir yönetmelik yayımlandı.

Yerel ve bölgesel medyada bu dillerde yayın ise **"profil araştırması"** koşuluna bağlandı. Gelineen noktada, Kürtçe yayın için RTÜK'e başvuran dört yerel televizyon kuruluşuna hala izin çıkmadı.

Özel ve ulusal ölçekli radyo ve televizyonlar, **"münferit"** olarak bu dillerde müzik parçalarına yer vermek dışında bu tür yayınlara rağbet etmezken bu dillerde ilk yayına, 7 Haziran 2004'de **TRT Radyo 1**'den ve **TRT 3** televizyonu, **Bosnakça** ile başladı. TRT'de söz konusu yayınlar, Salı günleri **Arapça**,

Çarşamba günleri **Kırmançı**, Perşembe günleri **Çerkezce** ve Cuma günleri de **Zazaca** olarak sürüyor.

Son olarak, görevini bırakmadan, Haziran 2005'te bir açıklama yapan RTÜK Başkanı Fatih Karaca, yerel ve bölgesel yayın kuruluşlarının Kürtçe yayına ilişkin taleplerin kurul tarafından Eylül ayında sonuçlandıracağı mesajını verdi.

Bu arada Kürtçe müziğe getirilen kısıtlamalar devam ediyor : Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi, 25 Şubat'ta aldığı bir kararla **Aynur Doğan**'ın "**Keje Kurdan**" parçasına yasak koydu. Ardından da RTÜK, ulusal medya programlarında seslendirilen ve rağbet gören kasete yasak getirdi. Diyarbakır "**Can TV**", müzik parçasını, "**Devletin varlık ve bağımsızlığına, bölünmez bütünlüğe**" bir tehdit olarak gören RTÜKe savunma vermek zorunda kaldı.

Türkiye'de şiddet ortamına son verilmesi talebiyle 10 Ağustos 2005'te Başbakan Erdoğan ile görüşen bir grup aydın, Kürtçe yerel yayın konusunu da gündeme getirerek, "**RTÜK 7 aydır Kürtçe yerel yayını bahanelerle oyalıyor**" dediler. Konuya ilgi gösteren Başbakanın, ardından da RTÜK yönetimiyle görüşmesi, Avrupa Birliği ile müzakerelerin başladığı 3 Ekim tarihi öncesinde RTÜK'ün, 25 Ocak 2004 tarihli yönetmeliğin değiştirilmesi yönünde harekete geçmesine yol açtı.

Bu yolla, yönetmeliğin Geçici I. Maddesi'ndeki "**Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin izleyici-dinleyici profili belirleninceye kadar bu dil ve lehçelerdeki yayın sadece kamu ve özel ulusal yayın kuruluşları tarafından yapılır. Üst Kurul ülke çapındaki talepler yanında, gerekli araştırmalar yaptırarak izleyici-dinleyici profilini çıkarır**" ifadesinin değiştirilmesi için formül arandığı belirtildi.

Yönetmelikten bir buçuk yıl sonra RTÜK'e başvurularını ulaştırmış ona yakın yerel radyo ve televizyon kuruluşu anadilde yayın yapmak için izin bekliyor.

3984 Sayılı Kanun : 11 yıldır süren sansür

3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanun, RTÜK'ün kurulduğu 1994 yılından beri her ölçekte medya kuruluşlarına ağır yaptırımlar getirilmesine yol açtı.

Daha önce 4756 ve 4771 sayılı yasalarla değişikliğe uğrayan 3984 Sayılı Kanunu ile ilgili 17 Nisan 2003'te Resmi Gazete'de yayımlanan **Radyo ve Televizyonların Esas ve Usulleri Hakkındaki Yönetmelik**, özellikle yayına getirdiği yeni ceza sistemiyle öne çıktı.

Bu kanunun 4. maddesinde yer alan bazı "**yayın ilkeleri**", baştan beri hem tanım hem de düşünceyi ifade özgürlüğü önünde engel oluşturması bakımından sorunlar yarattı.

Kürtçe gibi Türkçe dışında yapılan yayınlar, 4. maddede yer alan "**Yayınlara Türkçe yapılması esastır**" cümlesi nedeniyle uyarı veya yayın durdurmaya konu edilirken, aynı maddenin (a) bendinde yer alan "**Türkiye Cumhuriyeti Devletinin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılablarına aykırı yayın yapılmaması**" ve (b) bendindeki "**Toplumu şiddete, teröre, etnik ayrımcılığa sevk eden veya halkı sınıf, ırk, dil, din, mezhep ve bölge farkı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik eden veya toplumda nefret duygula-**

rı oluşturan yayınlara imkân verilmemesi"ne ilişkin düzenleme, değişik konulardaki fikir açıklamalarını engelleyecek şekilde kullanıldı.

şöyle ki, söz konusu (a) ve (b) bentler aslında, Terörle Mücadele Yasası'nın "**bölücülük propagandası**"nı cezalandıran ve AB Uyum Yasaları çerçevesinde yürürlükten kaldırılan meşhur 8. maddesi ile eski Ceza Yasası'nın "**kin ve düşmanlığa tahrik**" fiilini tanımlayan 312. maddesinin radyo ve televizyon yayınlarına uyarlanmış şeklinden başka bir şey değildi.

Geçmişte madde metnindeki sorunlar bir yana, denetim ve uygulamadaki problemler nedeniyle RTÜK kararlarının İdare Mahkemeleri'nde durdurulduğu sıklıkla görüldü.

15 Mayıs 2002'de değişikliğe uğrayan 3984 Sayılı Yasa, gelinen noktada, yukarıdaki (a) ve (b) benleri, ayrıca, hisse sahipleri ve yakınlarının çıkarlarına hizmet eden yayınları yasaklayan (c) bendini ihlal durumunda, yayın kuruluşlarının **uyarılmadan bir ay yayın durdurma** ile cezalandırılmalarına neden oluyor; ihlalin tekrarı durumunda **yayın lisansı iptal** ediliyor.

3984 Sayılı Kanununun 33. maddesine göre, diğer ihlallerle ilgili yayın kuruluşlarına cezalar verilirken şu sistem izleniyor : "RTÜK, öngördüğu yükümlülükleri yerine getirmeyen, izin şartlarını ihlâl eden, yayın ilkelerine ve bu Kanunda belirtilen diğer esaslara aykırı yayın yapan özel radyo ve televizyon kuruluşlarını uyarıyor veya aynı yayın kuşağında açık şekilde özür dilemesini istiyor. Bu talebe uyulmaması veya aykırılığın tekrarı halinde ihlâl konu olan programın yayını, bir ile on iki kez arasında durduruluyor. Bu süre içinde programın yapımcısı ve varsa sunucusu hiçbir ad altında başka bir program yapamıyor. Yayını durdurulan programların yerine, aynı yayın kuşa-

ğında ve reklamsız olarak, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına Kurulca hazırlattırılacak eğitim, kültür, trafik, kadın ve çocuk hakları, gençlerin fiziksel ve ahlakî gelişimi, uyuşturucu ve zararlı alışkanlıklarla mücadele, Türk dilinin güzel kullanımı ve çevre eğitimi konularında programlar yayınlanıyor.”

Aykırlığın tekrarı halinde ise; ulusal düzeyde yayın yapan kuruluşlara, ihlâlin ağırlığına göre, yüz yirmi beş milyar liradan (125 bin YTL) az olmamak kaydıyla iki yüz elli milyar liraya (250 bin YTL) kadar ceza veriliyor.

Yerel, bölgesel ve kablo ortamından yayın yapan kuruluşlara ise, kapsadığı yayın alanı bir milyondan fazla nüfusa ulaşan il ve ilçelere yayın yapanlara, altmış milyar liradan (60 bin YTL) az olmamak kaydıyla yüz milyar liraya (100 bin YTL) kadar; 500 bin ile bir milyon arasında nüfusa ulaşan il ve ilçelere yayın yapanlara otuz milyar liradan (30 bin YTL) az olmamak kaydıyla altmış milyar liraya (60 bin YTL) kadar, 250 bin ile 500 bin arasında nüfusa ulaşan il ve ilçelere yayın yapanlara, yirmi milyar liradan (20 bin YTL) az olmamak kaydıyla kırk milyar liraya (40 bin YTL) kadar, 250 binden az nüfusa ulaşan il ve ilçelere yayın yapanlara, beş milyar liradan (5 bin YTL) az olmamak kaydıyla on milyar liraya (10 bin YTL) kadar para ceza uygulanabiliyor. Radyo yayınları için yukarıdaki belirtilen miktarların yarısı uygulanıyor.

Bu maddedeki para cezaları, her yıl Maliye Bakanlığınca ilân edilen yeniden değerlendirme oranında artırılıyor. Bu para cezaları, ihlal bir yıl içerisinde tekrar edilirse para cezası yüzde 50 artırılıyor; üçüncü ihlalde yayın izni bir yıla kadar gecici olarak durduruluyor.

Eski RTÜK Başkanı Karaca dışında birçok yetkili, 3984 Sayılı Kanunun tümünden değişmesi gerektiği yönünde açıklamalar yapıyorlar. Ulusal ve uluslararası kurumların bugüne kadar yaptıkları tüm uyarılarına rağmen ifade özgürlüğünü zedeleyen düzenlemelere dokunsalar bile ileriye taşımayan yasa yapıcılar, RTÜK üye seçimi yetkisini ellerine geçirdiler.

RTÜK artık özerk bir kurum değil

RTÜK içerisinde **Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreterliği'nin üye belirleme yetkisi 20 Temmuz 2004**'te Cumhurbaşkanı Sezer'in 5218 sayılı "Ölüm Cezasının Kaldırılması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunu" onamasıyla birlikte ortadan kalktı. Kanun değişikliğiyle, **RTÜK'te** görevli üye sayısı, MGK Genel Sekreterliği'nin belirlenmesinde yetkili olduğu üye düşürülerek, 9'dan 8'e indirildi. Yasanın 6. maddesinin (d) bendi gereği, MGK Genel Sekreterliğinin kamu görevlileri arasından gösterdiği iki aday arasında Bakanlar Kurulu'nun yaptığı seçimle belirleniyordu.

Ancak RTÜK üyeleri etrafında sivilleşme adına gerçekleştirilen bu reformu, son zamanlarda, bu kurumun özerkliğine gölge düşürecek, daha doğru bir ifadeyle, bitmek bilmeyen taraflılık suçlamalarını haklı çıkaracak gelişmeler izledi.

Eski Meclis Başkanı Yasin Hatipoğlu, Mehmet Ali Şahin ve 117 milletvekilinin başvurduğu Anayasa Mahkemesi'nin Eylül 2004'te iptal ettiği "**üyelerin Meclis tarafından seçilmesi**"ne dair düzenleme, 24 ve 27 Mayıs 2005'te yapılan oylamalarla değiştirilmesiyle kabul edildi.

Anayasanın bir maddesinin değiştirilmesini öngören yasaya göre, toplam RTÜK'ün 9 üyesi, Mecliste grubu bulunan partilerden Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) milletvekili sayısına göre, kontenjanlarına düşen üye sayısının iki katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, TBMM Genel Kurulu'nca seçiliyor.

Sonuç olarak, Cumhurbaşkanı Sezer veto ettiyse bile, yasanın aynen yürürlüğe girmesinde hemen sonra 13 Temmuz'da yapılan seçimde RTÜK üyelerinden 3'ü CHP, 6'sı da AKP'nin kontenjanından seçildi. Her iki partinin anlaşarak yaptıkları düzenleme, RTÜK'ün özerk olması beklenen yapısına zarar verdi.

RTÜK'ün yeni üyelerini seçmek için olağanüstü toplanan TBMM Genel Kurulu, AKP'nin adaylarından Zahit Akman, Abdullah Darendeli, Davut Dursun, İlhan Yerlikaya, Taha Yücel ve Paşa Yaşar, CHP'nin adaylarından da Özer Gürbüz, Şaban Sevinç ve Mehmet Dadak'ı seçti. Meclis hemen ardından da tatile girdi.

KAYNAKÇA

www.tbmm.gov.tr (Meclis İnternet sitesi)

www.rtuk.org.tr (RTÜK İnternet sitesi)

5237 SAYILI TÜRK CEZA KANUNU ve ÖZGÜRLÜKLER

*Erol ÖNDEROĞLU**

26 Eylül 2004'te kabul edilen 5237 Sayılı Yeni Ceza Kanunu, 1 Nisan 2005'te uygulanmaya başlanacaktı. Ancak, başta Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) olmak üzere basın meslek örgütleri ile toplumun değişik kesimlerinden yoğunlaşan tepkiler nedeniyle hükümet, 78 yıl sonra tümünden değiştirilen yasanın yürürlük tarihini 1 Haziran 2005'e erteledi.

Kamuoyu ve değişik meslek örgütlerinin tepkilerinin yasanın bu tarihte yürürlüğe girmesinden sonra da dinmemesi üzerine hükümet, yasada bir çok alanda basına özel ceza artırımını getiren düzenlemeleri geri alan bir değişiklik paketini, vetolu da olsa 8 Temmuz'da kabul etti.

Radyo, televizyon ve İnternet yayıncılığını da kapsayan Ceza Yasası ile ilgili eleştiriler aslında tasarı aşamasında başladı. Ba-

* BIA² ifade özgürlüğü editörü

tı demokrasilerinde 7-8 yıl alan Ceza Yasası hazırlıkları, toplumun değişik kesimlerinin görüşlerine başvurulması yeterli bulunarak ve sağlıklı tartışma da yürütülemeden 7-8 ay gibi çok kısa bir sürede tamamlandı.

Gelinen noktada medya ve örgütleri, ifade özgürlüğünü sınırlayıcı buldukları yasanın birçok maddesinin, yazım ve uygulama bakımından da sorunlara yol açacağından hemfikir. Buna, şimdiden geçmişteki uygulamalara dair endişeleri eklemek gerek.

Sürecin uzun ve karışıklığa sebebiyet verebileceğini de düşünerek, Ceza Yasası'nın medya çalışanlarının hayatını etkileyecek yönlerini, öncelikle Ceza Yasası'nın ilk kabul edildiği haliyle, ardından da bu yasada değişiklik getiren yasayı ayrı ayrı ele alalım.

Aşağıdaki yazıda, düzenlemelerde gelinen noktayı daha iyi yansıtmak amacıyla, yasal metinlerin fazladan kısaltılmasından mümkün olduğunca kaçınıldı.

Yeni TCK ve ifade özgürlüğü

Şubat 2002'den sonra AB Uyum Yasaları ile öncelikli olarak değiştirilen ifade özgürlüğü maddeleri, büyük oranda yeni Ceza Yasası'na dahil edildi. Geçmişte bu anlamda "kötü ün" kazanan ve "Uyum Yasaları"yla daha somut kriterlere bağlanan maddelerden 159 ve 312. maddeleri buna örnek gösterilebilir.

"Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin kurum ve organlarını aşağılama" başlığını alan 301. madde (eski yasada 159. madde), "AB ve kamuoyunun tepkileri" göz önünde tutularak önceki yasa-

daki "Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz" ifadesi korundu.

Yasaya göre, "(1) Türklüğü, Cumhuriyeti veya Türkiye Büyük Millet Meclisini alenen aşağılayan" kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılıyor. (2) "Hükümeti, Devletin yargı organlarını, askeri veya emniyet teşkilatını alenen aşağılayan" kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılıyor. (3) "Türklüğü aşağılamanın yabancı bir ülkede bir Türk vatandaşı tarafından işlenmesi hâlinde", verilecek ceza üçte bir oranında artırılıyor. (4) "Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları" suç oluşturmuyor.

Geçmişte daha çok Kürt ve İslam konularında yazan ve konuşan yazar, gazeteci, aydınlar ve genel olarak yurttaşlar için hapis tehdidi oluşturan eski yasanın 312. maddesi yeni TCK'nin 216. maddesinde yer alıyor. "**Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama**" başlıklı bu maddeye göre, "(1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis" cezası ile cezalandırılıyor. (2) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis" cezası ile cezalandırılıyor. (3) Halkın bir kesiminin benimsediği dinî değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması hâlinde, altı aydan bir yıla kadar hapis" cezası ile cezalandırılıyor.

Bu maddeye reformlarla somut nitelik kazandırılması, son zamanlarda yerel mahkemelerle Yargıtay arasında farklı yorum,

değerlendirme ve kararların önüne geçilmesini sağlayamıyor. Gelecekte laiklik, türban gibi konulara paralel olarak, bu maddenin yaratacağı farklı hukuki sonuçların da tartışılacağı benziyor.

“**Adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs**” başlıklı 288. madde de, kamuoyunda tepki çeken insan hakları ihlalleriyle ilgili yargılamaların tartışılması, dolayısıyla da medyada yer bulmasının önüne geçebilir. Maddeye göre, “(1) Bir olayla ilgili olarak başlatılan soruşturma veya kovuşturma kesin hükümlerle sonuçlanıncaya kadar savcı, hâkim, mahkeme, bilirkişi veya tanıkları etkilemek amacıyla alenen sözlü veya yazılı beyanda bulunan kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Bu suçun basın ve yayın yolu ile işlenmesi hâlinde verilecek ceza yarı oranında artırılır”.

Eski yasada savaş karşıtlığı ve vicdani retçiliğin karşısına çıkan ve 2 aydan 2 yıla kadar hapisle cezalandırılan 155. maddenin yerini yeni Ceza Yasası'nda 318. madde aldı. “**Halkı askerlikten soğutma**” başlıklı bu maddeye göre, “(1) Halkı, askerlik hizmetinden soğutacak etkinlikte teşvik veya telkinde bulunanlara veya propaganda yapanlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir. (2) Fiil, basın ve yayın yolu ile işlenirse ceza yarısı oranında artırılır”. Görüldüğü gibi, maddenin ceza altı sınırı 2 aydan 6 aya çıkarıldı.

Türkiye'nin AB ile kurduğu yakınlaşma gereği Kıbrıs, Ermenistan, Siyasi İslam ve Kürt Sorunu gibi duyarlı sorunlarının üstesinde gelme ihtiyacına karşılık hükümet, yeni Ceza Yasası'yla bu sorunların kamuoyunun katılımıyla aşılması yönünde olası çabaların önüne geçti. Kamuoyu ve bu arada gazetecilerin, Ermeni Soykırımını iddialarının, Kıbrıs'ta Türk askerinin varlığı gibi

konulardan uzak tutulması, **“Temel milli yararlaraya karşı hareket”** başlıklı **305.** madde kanalıyla sağlandı.

Maddeye göre, “(1) Temel millî yararlaraya karşı fiillerde bulunmak maksadıyla veya bu nedenle, yabancı kişi veya kuruluşlardan doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kendisi veya başkası için maddi yarar sağlayan vatandaşa, üç yıldan on yıla kadar hapis ve on bin güne kadar adli para cezası verilir. Yarar sağlayan veya vaat eden kişi hakkında da aynı cezaya hükmolunur. (2) Fiilin savaş sırasında işlenmiş ya da yararın basın ve yayın yoluyla propaganda yapmak için verilmiş veya vaat edilmiş olması hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

Zaman zaman tartışmalı ve çelişkili uygulamalara yol açan hakaret davaları da gelecekte tartışma konusu olmaya devam edecek. **“Hakaret”** fiilini düzenleyen **125.** maddeye göre, “(1) Bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden ya da yakıştırmalarda bulunmak veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldıran kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır. (4) Ceza, hakaretin alenen işlenmesi hâlinde, altıda biri; basın ve yayın yoluyla işlenmesi hâlinde, üçte biri oranında artırılır. (5) Kurul hâlinde çalışan kamu görevlilerine görevlerinden dolayı hakaret edilmesi hâlinde suç, kurulu oluşturan üyelere karşı işlenmiş sayılır”.

Yeni TCK ve iletişim özgürlüğü

TCK'da ifade özgürlüğünün yanı sıra medyanın görev yapmasını kısıtlayacak nitelikte ve tehlikede maddeler de yer alıyor.

Yasanın "**Haberleşmenin gizliliğini ihlal**", "**Kişiler arası konuşmaların dinlenmesi ve kaydedilmesi**" ve "**özel hayatın gizliliğini ihlal**" başlıklı 132, 133 ve 134. maddeleri TGC'nin oluşturduğu Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'ndeki istisnalar ile bağdaşmıyor. Çünkü bildirmede, "**Gazeteci suça ulaşmaya çalışıyorsa, toplumu ilgilendiren konuları araştırıyorsa, halkın yanılması veya yanıtılmasını engellemeye çalışıyorsa özel hayatın gizliliği konusunda görev yapabilir**" deniyor.

132. maddede, telefon kayıtlarının dinlenmesi yoluyla "**haberleşmenin gizliliğinin ihlal**" edilmesi, 6 ay ile 2 yıl arasında hapisle; yine aynı madde ile konuşmaların kaydedilmesi 1 ile 3 yıl arasında hapisle cezalandırılıyor; içeriğin yayımlanmasına da yarı oranda artırım öngörülüyor. 133. maddenin, iki aydan altı aya kadar hapis öngörüyor. Aynı maddeye göre, "**Katıldığı aleni olmayan bir söyleşiyi, diğer konuşanların rızası olmadan kaydedilmesine altı aya kadar hapis veya adli para cezası**" veriliyor.

Uluslararası basın örgütlerinin araştırmacı gazetecilik kapsamında değerlendirdikleri "**soruşturma dosyasındaki bilgileri yayma**" fiili 285. madde ile cezalandırılıyor. "**Gizliliğin ihlâlî**" başlıklı madde, "**Soruşturmanın gizliliğini alenen ihlâl edilmesi için bir yıldan üç yıla kadar hapis**" öngörüyor. Basın için yarıya oranda bir ceza artırımı getiren madde, kapalı celse ihlaline de aynı cezayı getirdi. Özellikle mafya ile ilgili

haber yapan, örneğin, mafya üyelerinin devlet görevlileri ile yaptıkları telefon konuşmalarını yayımlayan gazeteciler hakkında geçmişte 4422 Sayılı Organize Suçlarla Mücadele Kanunu uygulanırken bundan böyle bu madde işletilecek.

Habercilerin karşısına çıkacak yasa maddeleri elbette bunlarla sınırlı değil. 164. madde, "**şirket ve kooperatifler hakkında yanlış bilgi yayma**"yı; 213. madde, "**Halk arasında korku ve panik yaratmak amacıyla tehdit etme**"yı, 214. madde, "**Suç işlemeye tahrik**"; 215. madde "**Suçtu ve suçluyu övme**"yı; 217. madde ise "**Kanunlara uymamaya tahrik**"i cezalandırıyor. Bütün bu maddeler için de ortak bir hükümlle yüzde 50 oranında bir ceza artırımını getirildi.

226. maddede "**Genel ahlak ve müstehcen yayın**", 237. maddede "**Fiyatları etkileme**", 267. maddede ise "**iftira**" cezalandırılıyor. "**Ses veya görüntülerin kayda alınması**"nı cezalandıran 286. madde ise, "Soruşturma ve kovuşturma işlemleri sırasındaki ses veya görüntüleri yetkisiz olarak kayda alan veya nakleden kişi, altı aya kadar hapis cezası ile" cezalandırıyor.

TCK'da değişiklikler çok yetersiz

Meclisin 27 Mayıs'ta kabul ettiği 5357 sayılı "**Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun**", Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından basınla ilgisi olmayan düzenlemeler nedeniyle veto edildi. Bu yasanın söz konusu iki maddesi 3 Haziran'da Meclise geri gönderilince TCK'da değişiklik öngören basın yayın fiilleriyle ilgili maddeler de yürürlüğe giremedi.

29 Haziran'da yasayı yeniden görüşen Meclis, virgülüne dahi dokunmadan yasayı yeniden Cumhurbaşkanı'na gönderdi. Sezer'in bu kez imzaladığı yasa 8 Temmuz'da 25869 sayılı Resmi gazetede yayımlanarak 5377 Sayısıyla yürürlüğe girdi.

Yürürlük tarihi 1 Nisan'dan 1 Haziran'a alındıktan sonra bazı maddelerinde değişiklik yapılması için Adalet Bakanlığı ile ortak çalışan TGC Hukuk Danışmanı Av. Fikret İlkiz, Bakanlık yetkililerini TGC önerilerini dikkate almamakla eleştirdi.

Değişiklikleri yetersiz bulan Av. İlkiz, yapılan az sayıda iyileştirme olarak, suç alanını genişleten 218. maddeye "**Ancak, haber verme sınırlarını aşmayan ve eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz**" cümlesinin eklendiğini açıkladı.

Sınırlı değişikliklerle, **hakaretle** ilgili suçun basın yayın yoluyla işlenmesi halinde üçte bir oranında artırım hali ile **intihara** alenen teşvik fiilinin basın yayın yoluyla işlenmesi halinde 4 yıldan 10 yıla kadar hapis cezası verilmesi madde metninden çıkarıldı.

Hakaretin **alenen** işlenmesi halinde cezanın altıda bir oranında artırılması kabul edildi. Üçte bir oranında artırımdan vazgeçildi. Dolayısıyla artık hakaret suçunun cezası altıda bir oranında artırıma göre "alenen" işlenirse 3 ay 15 gün ile 2 yıl 4 ay olarak değiştirilmiş oldu.

Cezası altı aydan üç yıla kadar hapis olan "**Adil Yargılamayı Etkilemeye Teşebbüs**" suçunun basın yayın yoluyla işlenmesi halinde yarı oranında artırımı madde metninden çıkarıldı. **299.** maddedeki "**Cumhurbaşkanına hakaret**" suçunda; kovuşturma yapılmasının Adalet Bakanının iznine bağlanma-

sı ve suçun basın yayın yoluyla işlenmesi halinde üçte biri oranında ceza artırımını madde metninden çıkarıldı. Madde 305 ile düzenlenen "**Temel Milli Yararlara Karşı Hareket**" suçunun madde başlığı değiştirildi. Suçun basın yayın yoluyla işlenmesi halindeki cezanın yarı oranında artırımını madde metninden çıkarıldı. Ancak bu suçun sadece vatandaş tarafından değil, Türkiye'deki yabancılar tarafından da işlenmesi hali maddeye eklendi.

Kaynaklar

TBMM Sitesi : <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>

TGC Hukuk Danışmanı Avukat Fikret İlkiz'in, TCK yürürlüğe girmeden Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın öncülüğünde 9 Şubat'ta TGC Konferans Salonu'nda gazetecilere yasa konusunda bilgi vermek için yaptığı toplantının kayıtları.

Fikret İlkiz'in www.bianet.org sitesinde yayımlanmış yazıları :

<http://www.bianet.org/2005/05/09/60732.htm>

<http://www.bianet.org/2005/08/01/64641.htm>

<http://www.bianet.org/2005/08/09/65009.htm>

<http://www.bianet.org/2005/08/15/65323.htm>

RADYO İÇİN SPIKERLİK VE SUNUCULUK

Ülkü GİRAY*

Büyük şehirlerde spiker ve sunucu olmak isteyenler için özel kurslar olduğu halde, küçük şehirler bu olanaktan yoksundur. Bunu farkedene BİA (Bağımsız İletişim Ağı) yerel radyolara da benzeri bir imkân tanımak amacıyla, bir dizi eğitim programı düzenledi.

Ben de eğitmen olarak katıldığım bu çalışmalarda, doğru konuşma teknikleri ile konuşma dilinin kuralları, özellikleri ve incelikleri üzerinde durdum. Katılımcılara, bütün dünyada en yaygın ve etkili dil okulunun, radyo ve televizyonlar olduğunu söylediğimde tedirgin oldular: “Hocam, dinleyicilerin konuşmalarına biz mi örnek oluyoruz yani?” diye sordular. Cevabım, “Evet” olunca da, daha önce hesaba katmadıkları bir sorumluluk almış olduklarını farkederek, tedirgin oldular. Ancak ortak

* Emekli TRT haber spikeri, “Güzel Konuşma” uzmanı

çalışmalarımızdan sonra, tedirginliklerini atıp rahatladılar: Aslında, yaptığımız, daha ilkokuldan itibaren öğretilmeye çalışılan, ama öğretilemeyip ezberletilen ve zaman içinde çoğumuzun unuttuğu dil kurallarının hatırlanmasıydı.

BİA eğitim programları çerçevesinde hazırladığım “Spikerlik ve Sunuculuk” notları iki bölümden oluşuyor. İlk bölümde, doğru konuşma teknikleri ile konuşma dilinin kuralları, özellikleri ve incelikleri; ikinci bölümde ise alıştırmalar yer alıyor.

Ancak, kendini daha da geliştirmek isteyen spiker ve sunuculara, “Türkçeyi Güzel Konuşma ve Okuma Kılavuzu” adlı kitabımı önerebilirim.

Doğru konuşma teknikleri ile konuşma dilinin kuralları

Konuşurken amacımız; anlaşılır, inandırıcı, güvenilir ve etkileyici olmaktır. Araçlarımız ise;

- Doğru soluk,
- Doğru ses,
- Doğru duraklama,
- Doğru yorumlama,
- Doğru üslup,
- Doğru telaffuz,
- Doğru tonlama,
- Doğru vurgulama,
- Konuşma dilinin kurallarına uymaktır.

Yani, “**KONUŞMA**” = **Suluk** + **Ses** + **Söz** + **Cümle** demektir.

(Not: İyi konuşmak için, iyi dinleyin: Öteki konuşmacıları izleyin, nasıl soluk aldıklarına, nasıl konuştuklarına dikkat edin. Onlarda bulduğunuz hataları, siz yapmayın.)

Şimdi bu konuşma araçlarımızın üzerinde teker teker duralım.

Soluk

“Doğru soluk” için kurallar:

- Önce gevşemeli, sonra alt çeneyi gevşetmelidir.
- Mikrofonda soluk, burundan alınıp ağızdan verilmelidir. Böylece soluk sesiniz duyulmaz.
- Soluk alırken cömert, verirken cimri olunmalıdır.

Soluk alıştırmaları

(Soluk alıştırmaları sabah kalkınca ya da aç karnına yapılmalıdır).

- Derin bir soluk alıp, (içinden beşe kadar sayarak) tut. Sonra “Pufffff” diyerek dudaklarında hissederek ver. En az beş kez tekrarla.
- Derin bir soluk alıp, gene beşe kadar sayarak içinde tut. Bu kez yavaşça ver. En az beş kez tekrarla.
- Derin bir soluk alarak, yüksek sesle (ama bağırmadan) birden itibaren sayı say. Kaça kadar saydığını bir yere not et. Her gün, sayılan sayının artırılması gerek.

Duraklama

Hem konuşurken, hem de bir metni okurken konunun anlaşılabilmesi ve sizin soluksuz kalmamanız için uygun yerlerde duraklamanız gerekir.

Uygun Yerler

- Başlangıç ve bitişler.
- Nokta ve virgüller.
- Belirteç ve bağlaçlar.

Yorumlama

Özellikle haber sunarken tarafsız olmak gerekir. Ancak, tarafsızlık, "yorumsuzluk" demek değildir. Önce, yazılı metnin ne demek istediği anlaşılmalı; sonra uygun ses tonu ve tempo ile dinleyiciye aktarılmalıdır. Doğru yorum, doğru üslubu getirir.

(Örnek : "Dikkat! Kan aranıyor" cümlesi eğer bağırarak okunursa, dinleyici paniğe kapılır, çok sakın okunduğunda ise kimse umursamaz!..)

Üslup

Üslup, metnin anlamına uygun bir tempo ve ses tonuyla oluşan okuma tarzıdır. Konuşur gibi sade bir üslup, en makbul tarzıdır. Ancak, şu sıralar Irak Savaşı haberleri geçilirken bazı spikerlerin "konuşur gibi" haber sunmak gayretiyle yaptıkları gibi (bilesik kelimeleri bile bölerek) sık sık "ihhhhhhhhh" de-

meleri, konuşmanın akıcılığını yok ettiği gibi, dinleyiciyi de sıkmakta, hatta ilgiyi dağıtmaktadır. Bundan kesinlikle kaçınılmalıdır.

Telaffuz

Telaffuz, harfleri ve heceleri yutmadan, kelimeleri doğru söylemektir. Kelime ve harflerin dinleyici tarafından kolay ve doğru olarak algılanabilmesi için özellikle ünsüz (sessiz) harflerin doğru telaffuz edilmesi gerekir.

(Not: Kelimeleri yazıldığı gibi okumak -“gelecek” yerine “gelecek” demek- ve ulama yapmamak, büyük kusurdur).

Tonlama

Konuşurken, cümlenin anlamına uygun olarak, sesimizi alçaltıp-yükseltir, sertleştirir ya da yumuşatır. Bu ses değişimine “tonlama” denir. Konuşurken ses, “orta” tonda ve bükümlü olmalıdır. “Yeknesak” -tekdüze- konuşmak, dinleyiciyi sıkar ve ilgisini dağıtır. Konuya göre, sesi (abartmadan) alçaltıp yükseltmek ve inceltip kalınlaştırmak gerekir.

Tonlama alıştırması

“Seni seviyorum” cümlesini annenize, babanıza, arkadaşınıza, sevgilinize, çocuğa, kedi/köpeğe nasıl söylersiniz? Yüksek sesle deneyin.

Vurgulama

“Vurgu”, duraklama ve tonlamayla birlikte, “söz noktalamasıdır”. Kelimenin ardındaki anlam, vurgu ile ortaya çıkar: Yanlıs vurgu, anlamı değiştirir, anlaşılmayı güçleştirir. Vurgu, ya ses değişimi ya da durakla gerçekleştirilir.

Vurgu, özel adlarda ve “ama, fakat, lakin, ancak...” gibi belirteç ve bağlaçlarda ilk hecede, kelime ve cümlede ise son hecede olmalıdır. (Zaten, belirteç ve bağlaçlardan sonra durak yapıp soluk alınırsa, vurgu kendiliğinden ortaya çıkar.)

Vurgu, yer adlarında genellikle ilk hecededir. “Vurgu” cümlede anlamca önemli sözleri öne çıkarır, hatta anlamı değiştirir.

(Örnek: Aşağıda aynı cümlede altı çizili kelimeler vurgulanınca, anlamın nasıl farklılaştığını görün)

- Dün ben seni aradım. (Başka zaman değil, dün aradım.)
- Dün ben seni aradım. (Başkası değil, ben aradım.)
- Dün ben seni aradım. (Başkasını değil, seni aradım.)
- Dün ben seni aradım. (Dün ne mi yaptım? Seni aradım!)

Konuşma dilinin kurallarını bilmek

Doğru ve güzel konuşmanın en önemli kuralı, konuşma dilinin kurallarını bilmektir.

Konuşma dilinin kuralları: Bazı hatırlatmalar

- **Fiiller, yazıldığı gibi okunmaz:** Fiillerde (a) ve (e) sesleri konuşurken daralır, (ı) ve (i)'ye, bazen de (u) ve (ü)'ye dönüşür. Örnek: (Yapacak) yazar, (yapıcak) okuruz... (Edecek) yazar, (edicek) okuruz... (Bozacak) yazar, (bozucak) okuruz... (Ölecek) yazar, (ölücek) okuruz... vb.
- **Yumuşak ge (Ğ), alfabenin jokeridir:** Ardından geldiği sesli harfi uzatır. Bazen de (v) ve (y)'ye dönüşür. Örnek: (Ağabey) yazılır, (aabey) okunur... (Eğer) yazılır, (eyer) okunur... (Soğan) yazılır, (sovan) okunur... vb.
- **Ulama:** Konuşurken, bir kelimenin sonundaki sessiz (ünsüz) harf, bir sonraki kelimenin başındaki sesli (ünlü) harfe bağlanıp, kaynaşır. Örnek: (Karar almak) yazılır, (Ka-rar-al-mak) diye okunur. Özellikle, bileşik kelimeler, bileşik özel adlar, bileşik eylemlerle, tamlama ve deyimlerde ulama yapılması şarttır.
- Kelimelerin sonunda (b-c-d-g) gibi yumuşak ünsüzler bulunmaz. Onların yerine sert eşleri olan (p-ç-t-k) sert ünsüzleri bulunur. Ama, konuşurken, **ulama ile bu sert ünsüzler, yumuşak ünsüze dönüşür.** Örnek: (Ayıp etmek = a-yı-bet -mek), (felç olmak = fel-col -mak), (ant içmek = an-dıç-mek), (ahenk içinde = a - hen - gi - çin - de)... vb.
- Tek heceli ve Arapça kökenli kelimelerde ulama yapınca ya da yardımcı eylem kullanınca **“Şedde” denen ses ikizlemesi** olur. Örnek: (Ret-reddi), (ret oyu-red-doyu), (his-hissi), (zam-zammı)...vb.
- **Ünlü Düşmesi:** İki heceli bazı sözcükler, sesli harfle başlayan bir ek alınca, ikinci hecedeki ünlüleri düşer.

Örnek: (Akıl) (ı) eki alınca, (aklı) olur. (Kabir) (i) eki alınca, (kabri) olur... vb.

- **Sonu (k) ve (g) ile biten** özel adlarla, dilimize yabancı dillerden girmiş bazı sözcükler, çekim eki alsalar bile, **konuşurken (ğ) olmaz**. Örnek: (Irak + a = Irağa değil, Irak'a), (hukuk + a = hukuğa değil, hukuka), (stok + a = stoğa değil, stoka), (blok + a = bloğa değil, bloka) diye söylenir.
- Sonu **(k) ile biten kelimedenden sonra (h) harfiyle** başlayan kelime gelirse, **(h) harfi düşer/okunmaz**. Örnek: (Açık hava) yazılır, (a-çı-ka-va) denir.
- **Yazıdaki kısaltmalar, konuşurken açılıp söylenir**. Örnek: (no.) denmez, (numara), (tel.) denmez, (telefon) vb. denir.

(Bu ve benzeri kuralları -açıklamalarıyla birlikte- tüm Türkçe Sözlük ve Yazım (imla) klavuzlarının başlangıç bölümlerinde bulabilirsiniz. Ben, sadece hatırlatmada bulunuyorum)

Alıştırmalar-I

Vurgu Alıştırmaları : (Vurgulanacak kelimenin altı çizilidir)

“132. Madde kalkarsa **daha** çok Hizbullah çıkar, daha **çok** Kışlalı'nın yası tutulur.”

PASAPORT:

Perşembe akşamları,

Saat 22:05'de,

NTV'de”

“Dünyanın **en** büyük savaşı,

Dünyanın **en** büyük cephesi,

Dünyanın **en** büyük morgu:

İkinci Dünya Savaşı.”

Yüreğimde bir telas:

Sanki, şimdi zil çalacak.

İşte, **yeni** bir yıl başlıyor,

İşte, yeni **bin** yıl başlıyor...

Bugün, günlerden **yarın**,

Bugün, günlerden **umut!**.

Alıştırmalar-II

Haber Okurken dinleyicinin bir defada anlamasını ve dikkatinin sürmesini istiyorsan,

- Haber metninde noktalama işaretlerini kontrol et.
- Nefes alacağın yerleri işaretle.
- Haberleri okumaya, bitireceğin tempoda başla.
- Okurken, nokta ve virgüllerde *DUR*.
- Baştan sona aynı tempoda gitme: Monoton olma.
- Konuya göre sesini tizleştir ya da pesleştir ki, konuşman akıcı olsun.

Okuma Alıştırması

- Kısa bir cümle seç;
- Önce, heceleyerek, ağır ağır oku. Sonra çok hızlı oku.
- Cümleyi bazen yavaş, bazen hızlı oku.
- Orta tonda başlayıp, tekrar oku.
- Aynı tonda sesi gitgide yükselterek oku.
- Soluk alma yerlerini işaretle.
- Ulama yapılacak yerleri işaretle.
- Vurgu yapılacak kelime varsa işaretle.
- Metni, orta tonda tekrar oku.
- Orta tondan başlayarak (anlamına uygun olarak) pes ve tiz tonlara inip, çık.
- Farklı metinlerle, aynı alıştırma tekrarla. (Bir ölüm haberi, bir şiir, bir magazin haberini ardı ardına oku.)

Alıştırmalar- III

Haber Dili

Dinleyicinin bir defada anlayabilmesi için,

- Cümleler kısa ve yalın olmalı.
- Her cümle, bir fikri ya da bilgiyi içermeli.

- Yazarken yüksek sesle okunmalı ki, dile takılan, telaffuzu güç ve nefes kesici cümleler olmasın.
- Naklen yayınlarda/olay yerinden yapılan yayınlarda dinleyicinin gözü olmalı: Yer, kişilerin, ortamın, dinleyicinin gözünde canlanabilmesi için ayrıntılarıyla tasvir edilmeli.

Haber Özetleri Çalışması

Muazzez Abacı'dan şarkılar dinlediniz.

Şimdi Haber Özetleri:

- Kuzey Irak'a özerk ya da federal yapı kazandırmak amacıyla yapılan görüşmeler devam ediyor.
- Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak lideri Saddam'a karşı Kürtlere güvence vermeyi kabul ettiği öne sürülüyor.
- İngiltere Başbakanı Irak hareketinin uluslararası hukuka uygun olduğunu tekrarladı.
- İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda endeks 10 bin puanın altına düştü.
- Dünya Tiyatrolar Günü ülkemizde de çeşitli etkinliklerle kutlandı.
- Soğuk ve yağışlı havanın bu gecedan itibaren kuzey bölgelerimizi terk ederek İç Anadolu'yu etkisi altına alacağı bildirildi.

Haber özetlerini dinlediniz.

Şimdi Hava Durumu...

YAZARLAR

Sevda Alankuş

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi, Yüksek lisans ve doktorasını yine bu fakültede ve siyaset bilim ve kamu yönetimi alanında tamamladı. İngiltere'de Leeds Üniversitesi Sosyoloji bölümünde doktora sonrası çalışmalarda bulundu.

1995'de İletişim Bilimleri alanında doçent oldu. 1980'den başlayarak, Ege, Ankara, Anadolu üniversiteleri İletişim Fakültelerinde ders verdi. Kadın, etnik/ kültürel azınlıklar ve medya üzerine çalışmaları yayınlandı.

Halen Doğu Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi dekanlığı yanında doçent olarak akademik çalışmalarını sürdürüyor, ayrıca BİA Yerel Medya Eğitim Programının danışmanlığını yapıyor ve alternatif medya konusunda çalışıyor.

Nilüfer Timisi-Nalçaoglu

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon Sinema (RTS) Bölümünde Yard. Doç. Dr olarak görev yapıyor. İletişim teknolojileri ve kültür bağlamında toplumsal kimlikler, katılım, temsil problemleri ile ilgileniyor. Yerel medya ve özellikle radyo yayıncılığında yerellik konularında yayınlanmış makaleleri ve *Medyada Cinsiyetçilik* (KSSGM yayınları, 1997) ve *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi* (Dost yayınları, 2003) ismiyle iki kitabı var.

A.Ü Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM) müdür yardımcısı ve KADER Ankara Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi. Çok sayıda ulusal ve uluslararası araştırmada görev aldı ve aynı zamanda ulusal ve uluslararası eğitim çalışmalarında eğitici olarak katkıda bulundu.

Tuğrul Eryılmaz

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdikten sonra çalışmalarını bir süre İngiltere'de sürdürdü. SBF'de yüksek lisans yaptı. Gazeteciliğe TRT Haber Merkezi'nde başladı. Bir süre Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nda iletişim dersleri verdi.

1981'de üniversiteden ayrıldıktan sonra İstanbul'da *Haftalık, Nokta, Yeni Gündem* ve *Sokak* dergileriyle *Cumhuriyet* ve *Radikal* gazetelerinde çalıştı. Halen *Radikal* ek yayınlar yönetmeni ve *Milliyet Sanat* dergisi Genel Yayın yönetmeni olarak çalışıyor ve Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde gazetecilik dersleri veriyor.

Ragıp Duran

1954'te, İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve Fransa'da Hukuk tahsilinden sonra 1978'den bu yana İstanbul, Ankara, Paris, Londra, Amsterdam ve Boston'da gazetecilik yaptı. *Aydınlık, Hürriyet, Nokta, Cumhuriyet, Özgür Gündem* ile *BBC* ve *AFP* çalıştığı bazı medya kuruluşları.

Medya eleştirisi alanında üç kitap yayınladı: *Apoletli Medya*, *Burası Dünya Polis Radyosu* ve *Medyamorfoz*. Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesinde öğretim görevlisi.Fransa'da yayınlanan *Liberation* gazetesinin Türkiye muhabiri. *Birgün* gazetesinde medya eleştirmenliği yanında BİA eğitim projelerinde eğitmenlik ve medya eleştirmenliği yapıyor.

İpek Çalışlar

Siyasal Bilgiler Fakültesi Diploması Bölümünü bitirdikten sonra 1970'de TRT'de muhabir olarak gazetecilik yapmaya başladı. Bu işi kesintilerle 1981'e kadar sürdürdü. "Sakıncalı personel" olarak TRT'den bir başka kuruma tayini çıkınca basında çalışmaya başladı.

Nokta dergisinin ilk beş yılında gece gündüz çalışanlardan biriydi. Söz gazetesinin çıkışına katıldı ve bir daha yeni çıkan bir gazetede çalışmamaya yemin etti. Bu yemini yeni bir dergi için bozdu. Son 20 yılın en güzel ve en keyifli dergisi *Sokak*'ta hem sahip oldu, hem yönetici hem de muhabir olarak çalıştı.

Sokak parasızlıktan kapatıldıktan sonra iki yıl Almanya'da çalışmadan yaşadı. 1993-2004 yılları arasında *Cumhuriyet*'te ilk yılını haber merkezi müdürü olarak harcadıktan sonra gitgide sayfaları azalan *Cumhuriyet Dergiyi* çıkarttı. Gazete yönetimiyle derginin yayın politikası konusunda görüş ayrılığına düşünce çantasını topladı ve çıktı. Zaman zaman çevrilir yapıp ve senaryolar yazıyor. Evli, bir oğlu var.

Beybin D. Kejanlıoğlu

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. İletişim kuramları, eleştirel teori, yayıncılık politikası, çocuk ve medya doçent Kejanlıoğlu'nun başlıca ilgi alanları arasında.

Türkiye'de Medyanın Dönüşümü (İmge 2004) başlıklı kitabın yazarı olan Kejanlığlu *Medya Politikaları* (Sevilay Çelenk ve Gülseren Adaklı ile, İmge, 2001) ve *AÜ İLEF Yıllık 1999 Özel Sayı: Sinema ve Televizyon- Mahmut Tali Öngören'e Armağanın* (Asker Kartarı ile) da editörlüğünü yaptı; *Medienimpulse, The UNESCO International Clearinghouse on Children Youth and Media- ICCVOS Newsletter, Turkey Since 1970* (ed. Debbie Lovatt, Palgrave, 2001), *Medya ve Kültür* (İletişim Dergisi yayınları, 2000) *İLEF/Yıllık, SBF Dergisi, İletişim, Yeni Türkiye, Kültür ve İletişim, Birikim, Cumhuriyet Kitap, www.bianet.org* gibi çeşitli akademik, politik ve güncel yayınlarda makaleleri, bildirileri ve kitap eleştirileri yer almıştır.

Erol Önderoğlu

1969'da Erzincan'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünü 1993'te bitirdi. 1996'da IPS İletişim Vakfı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Aynı yıl başladığı uluslararası basın örgütü Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) muhabirliğini halen sürdürüyor.

Önderoğlu Bağımsız İletişim Ağı (BİA) Hukuk Birimi'ni yönetmenin yanı sıra BİA projesi kapsamında oluşturulan Bianet haber sitesi için iletişim dünyasındaki gelişmelerle, Türkiye'de basın ve ifade özgürlüğü merkezli habercilik ve editörlük görevlerini sürdürüyor.

Ülkü Giray

TRT'den emekli haber spikeri. Mesleğine Ankara Radyosu'nda başladı, daha sonra *BBC* ve *Amerika'nın Sesi* (VOA) radyoları Türkçe servislerinde çalıştı.

TRT'nin kuruluşundan sonra redaktör spiker olarak TRT Haber Merkezi'ne katıldı ve TRT sınavlarında başarılı spiker adaylarına düzenlenen kurslarda görev aldı.

Emekli olduktan sonra da reklam ve seslendirme çalışmaları yaptı. Çocuklara ana dillerinin inceliklerini aktarmak ve hayal dünyalarını geliştirmek amacıyla masal, şiir ve şarkı kasetleri hazırladı.

1994'den beri özel spikerlik kurslarında ve *NTV*, *CNBC*-e gibi televizyonlarda "Güzel Konuşma" dersleri veriyor. "Türkçe'yi Güzel Konuşma ve Okuma Kılavuzu" adlı kitabının dördüncü basımını hazırlıyor.

BİA YEREL MEDYA EĞİTİM
PROGRAMLARINA KATILAN
YEREL GAZETECİ, EĞİTİMCİ VE
KOORDİNATÖRLERİN TAM LİSTESİ VE
İŞLENEN KONULAR

Yerel Medya Eğitim Programı, 1.Basamak

Mersin 24-25 Şubat 2001, Hotel Gondol

Recep Yıldırım (Radyo Metropol/Mersin), Suat Yıldız (Radyo Aktif/Mersin), Necmi Aydın (Radyo Metropol/Mersin), Kıymet Gökçe (Radyo Metropol/Mersin), Sibel Cengiz (Radyo Metropol/Mersin), Ebru Ergüler (Radyo Metropol/Mersin), Hüsamettin Karakele (Akdeniz Haber Ajansı/Mersin), Ergün Karaca (Radyo Mega/Mersin), O. İlker Taşyürek (Radyo Mega/Mersin), Tank Güçlü (Radyo Ses/Mersin), Özlem Altuğ (Akdeniz Gazetesi/Mersin), Özlem Karıncalı (Radyo Şirinnar/Gaziantep), Ahmet Atılmış (Pozitif Dönüşüm/Gaziantep), Azad Adıyaman (Radyo Ses/Mersin), Lale Ayça (Aktif Radyo/Mersin), Ergün Rençber (Yeni Çizgi

Gazetesi/Mersin), İlkay Kaydu (Yeni Çizgi Gazetesi/Mersin), Murat Çevik (Güney Hakimiyet/Mersin), Güler Yıldız (Çınar Gazetesi/Mersin), Abidin Yağmur (Çınar Gazetesi/Mersin), Suzan Doğan (Sun Televizyonu/Mersin) Deniz Kara (Sun Televizyonu/Mersin), Özcan Aladağ (Zirve Gazetesi/Kozan), Ömer Alpdoğan (Sağduyu Gazetesi/Kozan), Murat Güreş (Fırat'ta Yaşam/Gaziantep), Sinan Şahin (Fırat'ta Yaşam/Gaziantep), Mehmet Can Toprak (Radyo Ses/Mersin), Bilal Aldoğan (Pozitif Dönüşüm/Gaziantep), Alper Güneri (Radyo Star/Tarsus), Gönül Korkut (Radyo Ses/Mersin), Tuğba Okyay (Radyo Metropol/Mersin).

BİA Koordinasyonu'ndan: Nadire Mater, Nazım Alpman, Yaşar Kanbur.

Sunuşlar: Medya ve Toplum (Yrd. Doç. Dr. Beybin D. Kejanlıoğlu/Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi), Medya ve Etik (Yrd. Doç. Dr. Süleyman İrvan/Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi), Haber ve Habercilik (Öğretim Görevlisi Esra Doğru Arsan/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi), Yeni İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Olanaklar (Doç. Dr. Ümit Atabek/Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi) Haber Değerlendirme ve Yazım Atölyesi (Öğretim Görevlisi Esra Doğru Arsan/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi.Tuğrul Eryılmaz/Radikal 2).

Diyarbakır, 17-18 Mart 2001, Otel Admira

Hasan Kara (Güneş TV/Malatya), Nüket Uçar (Güneş TV/Malatya), A. Turan Kılıç (Radyo Fon/Malatya), Eyüp Aksaç (Radyo Fon/Malatya), Reşat Yiğiz (Çağdaş Gazetesi/Batman), Ubeyt Deniz (Kanal 72/Batman), Fethullah Ekmen (Söz Gazetesi/Batman), Remzi Koyuncu (Söz Gazetesi/Batman), Süleyman Beyaz (İleri Gazetesi/Batman), Kerem Korkmaz (İleri Gazetesi/Batman), Mesut Eryeşi (Batman) Gazetesi/Batman), Nizamettin İzgi (Batman Gazetesi/Batman), Fatih Çiftçi (Hizmet Gazetesi/Şanlıurfa, Cumhuriyet Kılıçoğlu (Mücadele Gazetesi/Siirt), Dara Turhan (Mücadele Gazetesi/Siirt), İhsan Tan (Mücadele Gazetesi/Siirt), Ahmet Yağmur (Aktüel Radyo/Diyarbakır), Alper Külahçioğlu (Can TV

(Radyo/Diyarbakır), Kasım Kadirhan (Şırnak Gazetesi/Şırnak), Hasan Pa-
yan (Şırnak Gazetesi/Şırnak), Nihayet Durak (Sonsöz Gazetesi/Siirt),
Hayriye Aktaş (Sonsöz Gazetesi/Siirt), M. Şah Ayaz (Batman Exp-
ress/Batman), Nevzat Bingöl (Gün TV-Radyo/Diyarbakır), Salih Siyah
(Güneydoğu Bölge Gazetesi/Diyarbakır), Yılmaz Akıncı (Güneydoğu
Bölge Gazetesi/Diyarbakır), Nezahat Dağtekin (ART TV/Diyarbakır).

BİA Koordinasyonu'ndan: Nadire Mater, Ertuğrul Kürkcü, Yaşar Kanbur.

Sunuşlar: Medya ve Toplum (Yrd. Doç. Dr. Beybin D. Kejanlıoğlu/Anka-
ra Üniversitesi İletişim Fakültesi), İletişim Hukuku (Hukukçu Fikret İlkiz),
Medya ve Etik (Yrd. Doç. Dr. Süleyman İrvan/Gazi Üniversitesi İletişim
Fakültesi), Haber ve Habercilik (Öğretim Görevlisi Esra Doğru Arsan/Bil-
gi Üniversitesi İletişim Fakültesi), Yeni İletişim Teknolojileri ve Yerel
Medya İçin Olanaklar (Öğretim Görevlisi Mehmet Sucu/Marmara Üni-
versitesi İletişim Fakültesi), Haber Değerlendirme ve Yazım Atölyesi
(Öğretim Görevlisi Esra Doğru Arsan/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakülte-
si, editör Murat Çelikkan/Hürriyet).

Bursa, 31 Mart -1 Nisan 2001, Almira Otel

Sinan Unuak (Radyo Güneş/Bursa), Cüneyt Akman (Radyo Güneş/Bur-
sa), Sezer Koman (Radyo Brt/Balıkesir), Kemal Polaterce (Radyo Brt/Ba-
lıkesir), Kamil Yeşilfiliz (Biga Doğuş/Balıkesir), Necati Şenyıldız Biga Do-
ğuş/Balıkesir), Atilla Kaya (Yeni Haber Gazetesi/Balıkesir), İlker Yurttaş
(Radyo Boğaz/Çanakkale), İsmet Akıncı (Radyo Boğaz/Çanakkale), Ha-
lit Aydı (Son Nokta Gazetesi/Çanakkale), Hasan Anıl (1001 FM/Bursa),
Zafer Beyaz (Dost FM/Bursa), M. Kayhan Kaymaz (Radyo 14/Bursa), Di-
lek Eskicioğlu (Radyo Bester/Bandırma), Esra Tugan (Radyo Bester/Ban-
dırma), Şükrü Er (Radyo Söz/Bursa), İlhan Kaya (Serbest Gazeteci/Çanak-
kale).

BİA Koordinasyonu'ndan: Ertuğrul Kürkcü, Yaşar Kanbur, Nilgün Uysal,
Yasemin Varlık

Sunuşlar: Medya ve Toplum (Yrd. Doç. Dr. Halil Nalçaoğlu/Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi), Medya ve Etik (Öğretim Görevlisi Ragıp Duran/Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi) Haber ve Habercilik (Öğretim Görevlisi Alper Görmüş/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi) Yeni İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya için İmkanlar (Doç. Dr. Ümit Atabek/Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi) Haber Değerlendirme ve Yazım Atölyesi (Alper Görmüş, Ragıp Duran).

İzmir, 24-25 Mart 2001, Otel Kaya Prestige

Sihhat Akvardar (Radyo Aymega/Aydın), Cesur Doğan (Radyo Aymega/Aydın), Ulvi Tanrıverdi (Radyo Gökyüzü/Yerel Haber Gazetesi/İzmir), Kamer Karaman (Aliğa Sahil Radyo/İzmir), Necla Tüfekçioğlu (Dikili FM/İzmir), Seyhan Biçer (Aliğa Ekspres Gazetesi/İzmir), Şahap Avcı (Aliğa Ekspres Gazetesi/İzmir), Ali Rıza Kafalı (Can Radyo/İzmir), Şenol Eskin (Kuşadası Değişim Gazetesi/İzmir), Sabri İsel (Radyo Hıraş/Manisa), Emin Yüce (Radyo Hıraş/Manisa), Mustafa Tecim (Alaşehir Kardelen FM/Manisa), Ferit Ünlü (Kardelen FM/Manisa), Mesut Keskin (ART FM/Usak), Tarkan Atmaca (Batı Radyo/İzmir), Fevzi Palut (Batı Radyo/İzmir), Kadir Öge (Özlem FM/Usak), Oktay Kurt (Özlem FM/Usak), Agit Alan (Turgutlu FM/Manisa), Fatoş Ünal (Radyo 45/Manisa), Salih Ziya Ünal (Radyo 45/Manisa), İbrahim Uzun (Radyo Sembol/Manisa), Nevin Şentürk (Aktif Radyo/Manisa), Murat Şentürk (Aktif Radyo/Manisa).

BİA Koordinasyonu'ndan: Nadire Mater ve Baran Gündoğdu.

Sunuşlar: Medya ve Toplum (Doç. Dr. Nilgün Gürkan/Doğu Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi), Medya ve Etik (Yrd. Doç. Dr. Süleyman İrvan/Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi), Haber ve Habercilik (Öğretim Görevlisi Esra Doğru Arsan/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi), Yeni İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya için Olanaklar (Doç. Dr. Ümit Atabek/Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi) Haber Değerlendirme ve Yazım Atölyesi (Öğretim Görevlisi Esra Doğru Arsan/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Celal Başlangıç/Radikal).

Sivas, 7-8 Mart 2001, Büyük Otel

Fikret Ceyhan (SRT/Sivas), Erdem Özden (Arkadaş Radyo/Sivas), Emine Arslan (Dost Radyo/Çorum), Nuri İşlek (Dost Radyo/Çorum), Oğuzhan Roma (Radyo Tek/Erzincan), Recep Bulut (Kay TV/Kayseri), Selahattin Karakoç (Ana Haber Gazetesi/Kayseri), Erol Eryılmaz (Ana Haber Gazetesi/Kayseri), Zafer Kara (Kay TV/Kayseri), Sabiha Yılmaz Son (Arkadaş Radyo/Sivas), Hikmet Kuru (SRT/Sivas), İsmail Dursun (Ulusal TV/Sivas), Hatice Şeker (Arkadaş Radyo/Sivas), Yücel Yönel (Anadolu Gazetesi/Sivas), Onur Özçelik (Sivas FM/Sivas), Eraydın Aytekin (Yeni Ülke Gazetesi/Sivas), Erkan Fırat (Radyo Can/Erzincan), Erkan Gündoğdu (Radyo Can/Erzincan), Murat Kılınc (Radyo 2000/Erzincan), Oktay Kılınc (Radyo 2000/Erzincan), Sadık Örgel (Dost Haber/Çorum), Şahin Örgel (Dost Radyo/Çorum).

BİA Koordinasyonu'ndan: Nadire Mater ve Baran Gündoğdu.

Sunuşlar: Medya ve Toplum (Yrd. Doç. Dr. Halil Nalçaoğlu/Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi), Medya ve Etik (Öğretim Görevlisi Ragıp Duran/Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi), Haber ve Habercilik (Öğretim Görevlisi Esra Doğru Arsan/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi), Yeni İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Olanaklar (Doç. Dr. Ümit Atabek/Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi), Haber Değerlendirme ve Yazım Atölyesi (Öğretim Görevlisi Esra Doğru Arsan/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Öğretim Görevlisi Ragıp Duran/Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi)

Trabzon, 14-15 Nisan 2001, Sümela Otel

Metin Akyürek (Medeniyet Gazetesi/Ordu), İbrahim Eksilmez (08 FM/Artvin), Nilgün Mutlu (Radyo Klüp/Samsun), Ercüment Mutlu (Radyo Klüp/Samsun), Evrim Kepenek (Gelişim Gazetesi/Rize), Yasemin Bas (Radyo Aktif/Trabzon), Zeynep Ü. Yılmaz (Radyo Aktif/Trabzon), Can Dağlıoğlu (Radyo Aktif/Trabzon), Nurgül Günaydın (Karadeniz Gazetesi/Trabzon), Aydın Gelleci (Karadeniz Gazetesi/Trabzon), M. Neriman Koç (Trabzon Haber Gazetesi/Trabzon), Metin Deniz (İğdır Radyo TV/İğdır), Volkan Deniz (İğdır Radyo TV/İğdır), Fatma Karahasanoğlu (Türksesi Gazetesi/Trabzon), Duygu Karahasanoğlu (Türksesi Gazetesi/Trabzon), Mustafa Yılmaz (Rize TV/Rize), Süleyman Onay (Rize TV/Rize), Muhittin Sandıkçı (Rize'nin Sesi Radyo/Rize), Hürselen Sandıkçı (Rize'nin Sesi Radyo/Rize), Ahmet Kılıç (Kanal G/Giresun), Fatih Korkmaz (Kanal G/Giresun), Hakan Kabahasanoğlu (Çınar Dergisi/Giresun), Yeşim Küçükklü (Art TV/Artvin), Bayram Turan Çelik (Art TV/Artvin)), Saliha Yayla (Aydın Gazetesi/Giresun), Elif Uzunlar (Kanal 52/Ordu), Muzaffer Şensoy (Kanal 52/Ordu), Turan Şentürk (Kafkas Sarp Haber/Artvin), Ahmet Şahinbaş (Karadeniz Umut Radyo/Rize), Muhammet Aykut (Karadeniz Umut Radyo/Rize), Makbule Efe (Medya FM/Samsun), Mehmet Yazıcı (Zümrüt Rize) Gazetesi/Rize), Gönül Yeden (Zümrüt Rize Gazetesi/Rize), Murat Yazıcı (Rize'de.Com/Rize), Özge Turhan (Rize'de.Com/Rize).

BİA Koordinasyonu'ndan: Nadire Mater, Ertuğrul Kürkcü, Yaşar Kanbur, Sevda Alankuş.

Sunuşlar: Medya ve Toplum (Yrd. Doç. Dr. Mine Gencel Bek/Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi), İletişim Hukuku (Avukat Fikret İlkiz), Medya ve Etik (Yrd. Doç. Dr. Süleyman İrvan/Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi), Haber ve Habercilik Atölyesi (Öğretim Görevlisi Esra Doğru Arsan/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi), Yeni İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Olanaklar (Hakan Kara/Cumhuriyet Gazetesi Haber Müdürü) Haber Değerlendirme ve Yazım Atölyesi (Öğretim Görevlisi

Esra Doğru Arsan/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi, İpek Çalışlar/Cumhuriyet Dergi)

Antalya, 5-6 Mayıs 2001, Kışlahan Otel

M. Kazım Yıldırım (ATV/Alanya), Alper Kutay (ATV/Alanya), Kamuran İnselel (ATV/Alanya), M. Soner Öktem (ATV/Alanya), Yeşim Altaş (Radyo Maraton/Alanya), Ülkü Nural (Alanya Yankı Dergisi/Alanya), Zeki Demir (Alanya Yankı Dergisi/Alanya), Tevfik Günay (Kanal VİP/Antalya), İdris Taş (Kanal VİP/Antalya), S. Çıldır Çiçek (Kanal VİP/Antalya), Halil Altınanar (Kanal VİP/Antalya), Mustafa Taş (Klas TV/Manavgat), Yunus Serttaş (Tefenninin Sesi/Burdur), Esmâ Serttaş (Tefenninin Sesi/Burdur), Muhammet Dumlupınar (Göhlhisar Pınar Gazetesi/Burdur), Fatih Tecimer (Göhlhisar Pınar Gazetesi/Burdur), İbrahim Nanecioğlu (Bucak Gündem Gazetesi/Burdur), Gülsüm Soylu (Bucak Gündem Gazetesi/Burdur), Fethi Şimşek (Burdur Radyo/TV/Burdur), Gaye Coşkun (Memleketim Alanya/Alanya), Ekrem Şen (Antalya Gazetesi/Antalya), Adem Tekin (Yeni Alanya Gazetesi/Alanya), M. Ali Dim (Yeni Alanya Gazetesi/Alanya), Refika Akgül (Kanal A/Alanya), S. Tanju Boylu (Isparta Gazetesi/Isparta), Esin Çıldır (E Medya/Antalya), Zeki Dilmer (E Medya/Antalya), Hasan Üstün (Arş. Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi), Murat Karaduman (Arş. Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi), Sibel Sığın (Arş. Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi), Emel Aksoy (Arş. Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi), Yeşim Acar (Arş. Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi), Memduh Turhanogulları (Arş. Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi) Cem Özdel (Anadolu Ajansı temsilcisi) .

BİA Koordinasyonu'ndan: Ertuğrul Kürkcü, Yaşar Kanbur, M. Yüksel Özbek.

Sunuslar: Medya ve Toplum (Doç. Dr. Halil Nalçaoğlu/Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi), Medya ve Etik (Öğretim Görevlisi Ragıp Duran/Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi), Haber ve Habercilik (Gazeteci Ruşen Çakır), Yeni İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Ola-

naklar (Hakan Kara/Cumhuriyet Gazetesi Haber Müdürü) Haber Değerlendirme ve Yazım Atölyesi (Ruşen Çakır, Öğretim Görevlisi Ragıp Duran/Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi).

Ankara, 19-20 Mayıs 2001, PÜS Otel

Cengiz Tarhancı (Ulurmak Gazetesi/Aksaray), Süleyman Eroğlu (Kral FM/Aksaray), Oksan Arıncı (KTV/Konya), Ahmet Aka (Merhaba Gazetesi/Konya), Turgut Yıldız (KTV/Konya), Nurettin Turunc (Yeni Aşıkpaşa Gazetesi/Kırşehir), Gülistan Berktaş (Yeni Aşıkpaşa Gazetesi/Kırşehir), Abdülkadir Ay (Aksaray FM/Aksaray), Ramazan Öztürk (Kanal 68 TV/Aksaray), Adem Doğruer (Hasandağı Gazetesi/Aksaray), Zafer Uçkun (Hasandağı Gazetesi/Aksaray), Murat Akarçay (Es FM/Eskişehir), Selahattin Kenar (Ses Radyo/Eskişehir), Nursen Korkmaz (Kapadokya Gazetesi/Nevşehir), Hasan Eraslan (Ahi TV/Kırşehir, Yaşar Üçgül (Ahi TV/Kırşehir, Ahmet Yılmaz (Bayrak TV/Yozgat), Ferhat Özer (Bayrak TV/Yozgat), Gülay Baltalık (Anayurt Gazetesi/Kırşehir), Yasin Şahin (Kapadokya FM/Nevşehir), Müberra Allahverdi (TMMOB/EMO), İlker Erten (TMMOB/MMO), Mustafa Atagün (TMMOB), Şenol Bayraktaroğlu (TMMOB/JMO), Ayla Onar (TMMOB/MMO), Çetin Gül (TMMOB/Meteoroloji M.O.), Aynur Y. Çakır (TMMOB/ŞPO), Günruh Bağcı (TMMOB/Jeofizik M.O.), Selma Kanbur (TMMOB), Eren Tepeuğur (TMMOB/Jeofizik M.O.), Mehmet Kaplan (TMMOB/Jeofizik MO).

BİA Koordinasyonu'ndan: Ertuğrul Kürkcü ve Baran Gündoğdu.

Sunuşlar: Medya ve Toplum (Doc. Dr. Ayşe İnal/Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi), Medya ve Etik (Prof. Dr. Bülent Çaplı/Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi), Haber ve Habercilik (Araştırma Görevlisi Çiler Dursun/Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi), Yeni İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Olanaklar (Araştırma Görevlisi Hakan Tuncel/Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi) Haber Değerlendirme ve Yazım Atölyesi (Araştırma Görevlisi Çiler Dursun/Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, gazeteci Faruk Bildirici, Hürriyet Gazetesi).

Bolu, 2-3 Haziran 2001, Koru Otel

İsmail Kadı (Yeni Haber Gazetesi/Gebze), Cengiz Yücal (Yeni Haber Gazetesi/Gebze), Füsün Erdoğan (Özgür Radyo/İstanbul), Arzu Demir (Özgür Radyo/İstanbul), Fevziye Salas (Özgür Radyo/İstanbul), Semra Çelebi (Özgür Radyo/İstanbul), Barış Gündoğdu (Özgür Radyo/İstanbul), Erdem Çalışkan (Özgür Radyo/İstanbul), Gökçe Başbuğ (Özgür Radyo/İstanbul), Saffet Can (Susma Gazetesi/Zonguldak), Bahattin Arı (Susma Gazetesi/Zonguldak), Nilüfer Maviş (Yeni Sakarya Gazetesi/Adapazarı), Levent Bayrı (Yeni Sakarya Gazetesi/Adapazarı), Levent Bektas (Gözde FM/Sinop), Yılmaz Yılmaz (Barış FM/Sinop), Erdinç Özyılmaz (Barış FM/Sinop), Metin Ferah (Yeni Hayat/Bolu), Sinan Ayhan (Yeni Hayat/Bolu), Gürkan Kılıç (Sakarya Radyo TV/Adapazarı), Esra Gürşen (Sakarya Radyo TV/Adapazarı), İsmail Eser (Gerede FM/Bolu), Fuat Bayramoğlu (Gerede FM/Bolu), Aysel Uzun (Aktif Radyo/Sakarya, Elif Deşis/Hür FM/Sakarya, Filiz Özer/Yeni Umut Gazetesi/Bolu), Özay Yıldırım (Yeni Umut Gazetesi/Bolu), İbrahim Atalay (Karadeniz TV/Bolu), Sedat Akayoğlu (Gerçek Gazetesi/Bolu), Mübeccel Akbaş (Gerçek Gazetesi/Bolu).

BİA Koordinasyonu'ndan: Yaşar Kanbur, Yüksel Özbek, Erol Önderoğlu.

Sunuşlar: Medya ve Toplum (Doç. Dr. Halil Nalçaoğlu/Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi), Medya ve Etik (Öğretim Görevlisi Ragıp Duran/Galatasaray Üniversitesi. İletişim Fakültesi), Haber ve Habercilik (Öğretim Görevlisi Esra Doğru Arsan/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi), Yeni İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Olanaklar (Doç. Dr. Ümit Atabek/Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi) Haber Değerlendirme ve Yazım Atölyesi (Öğretim Görevlisi Esra Doğru Arsan/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Öğretim Görevlisi Ragıp Duran/Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi).

Yerel Medya Eğitim Programı, 2. Basamak İzmir, 21-22 Aralık 2002, Anemon Otel

Selma Öztürk (Demokrat Radyo/İzmir), Doğan Sönmez (Venüs Radyo/Manavgat), Sinan Uluak (Radyo Güneş/Bursa İnegöl), Tahir Çolak (Radyo ART/Uşak), Semra Çelebi (Özgür Radyo/İstanbul), İsmet Akıncı (Radyo Boğaz/Çanakkale), Özge Kural (Radyo Eksen/Bursa), Rüstem Avcı (Radyo Söz/Bursa), Barış Keskin (Radyo Türk/Bursa), Yunus Yeşilöz (Radyo Sahil/Manisa), Mürvet Altıntaş (Radyo Burdur/Burdur), Erdal Emre (Yön FM/İstanbul), İlkey Güngen (Radyo Hit/Bursa), Zafer Beyaz (Dost FM/Bursa), Hasan Anıl (1001 FM/Bursa), Sevgi Akgenç (Radyo Ay-mega/Aydın), Fatoş Ünal (Radyo 45/Manisa), Fatih Gülsuyu (Radyo Hiraş/Manisa), N. Deniz Tüfekçioğlu (Dikili FM/Dikili), Ulvi Tanrıverdi (Radyo Gökyüzü/Menemen).

BİA Koordinasyonu'ndan: Nadire Mater ve Baran Gündoğdu.

Sunuş: Ülkü İmset Giray: Doğru Soluk Alma, Doğru Ses, Duraklamanın önemi ve Zamanlaması, Yorum, Üslup ve Sunuş, Vurgu, Tonlama, Sözlü Anlatım Kuralları ve Pratiği, Uyarlar, Metin Çözümleme ve Okuma.

Ankara, 11-12 Ocak 2003, Neva Hotel

Seyhan Sincar (Radyo Dünya/Adana), Erdinc Özyılmaz (Barış FM/Sinop), Famiha Aslan (Radyo Ses/Mersin), Pınar Doğan (Radyo Metropol/Mersin), Selda Aslan (Gözde FM/Sinop), İpek Ertem (Radyo OD-TÜ/Ankara), Habip Efe (Radyo Aktif/Mersin), Aylin Bozyap (Açık Radyo/İstanbul), Talin Sucuyan (Serbest Gazeteci/İstanbul), Tacettin Ayan (Radyo Can/Erzincan), İbrahim Eksilmez (08 FM/Artvin), Serdar Arı (Radyo Kulüp/Samsun), Işın Tüfekçi (Radyo Aktif/Trabzon), İrfan Aktan (Serbest/Ankara), Adnan Onay (Rize'nin Sesi Radyosu/Rize), Murat Doğanay (Gerede FM/Gerede), Oğuzhan Roma (Radyo Tek/Erzincan), Gencer M. Yaşar (Es FM/Eskişehir), Kemal Atamtürk (Arkadaş FM/Sivas), Sinan Burhan (Bravo FM/Ankara).

BİA Koordinasyonu'dan: Nadire Mater ve Esra Koç

Sunuş: Ülkü İmset Giray:Doğru Soluk Alma, Doğru Ses, Duraklamanın önemi ve Zamanlaması, Yorum, Üslup ve Sunuş, Vurgu, Tonlama, Sözlü Anlatım Kuralları ve Pratiği, Uyarlar, Metin Çözümleme ve Okuma.

Bursa, 11-12 Ocak 2003, Almira Hotel

Hülya Aksu (Dost FM/Bursa), Hasan Anıl (Radyo Hit/Bursa), Barış Keskin (Radyo Türk/Bursa), N. Fuat Uygur (Demokrat Radyo/İzmir), Şükran Aybala Şeker (Es FM/Eskişehir), İsmet Akıncı (Radyo Boğaz/Çanakkale), Şengül Derin (Yön FM/İstanbul), Fatoş Ünal (Radyo 45/Manisa), Rüstem Avcı (Radyo Söz/Bursa), Özge Kural (Radyo Türk/Bursa), Elif Çalık (Radyo 1001/Bursa), Okan Köroğlu (Balıkesir BRT), Hakkı Gerçek (Özgür Radyo/İstanbul) İlhan Kaya (Çağdaş Çizgi/Çanakkale), Gökhan Özbarın (Burası Çanakkale Gazetesi), Tuna Çam (Olay Gazetesi/Bursa) Ayşe Aygör (Olay Gazetesi/Bursa), Ayşe Uzunbaş (Zirve Gazetesi/Zonguldak), İbrahim Atalay (Bolu Gerçek Gazetesi/Bolu), Ahmet Kurt (Özgür Kocaeli/Kocaeli), İbrahim Damar (Yeni Sakarya Gazetesi/Sakarya), Müslüm Karaaslan (Haber Ekspres/İzmir), Erdem Tezcan (Gazete Boğaz/Çanakkale), Kamil Yeşilfiliz (Doğuş Gazetesi/Biga), Ayşe Uzunbaş (Zirve Gazetesi/Zonguldak), Serkan Uran (Hakimiyet Gazetesi/Bursa), Elif Altınbüken (Haber Gazetesi/Bursa), Canan Kızılaltun (ÇGD/Bursa), Şahap avcı (Aliğa Express Gazetesi/İzmir), Turgay Şahbenderoğlu (Kocaeli Gazetesi/Kocaeli), Yeşim Yağış (Anadolu İletişim Meslek lisesi/Bursa), Bahar Göksu (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Sevcan Özgür (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Serpil Yıldız (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Arzu Dindar (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Beril Yıldırım (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Esra Karal (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Ceylan Cömert (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Ercan Cesur (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Özgür Turhan (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Serhat İlildak (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), İlhan Öztürk (Anadolu İle-

tişim Meslek Lisesi/Bursa), Sertaç Çelik (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Burcu Nazlıel (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Burak Aydın (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Merve Denk (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Nursah Piliçer (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Esra Mutlusu (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Atakan Altınay (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Doğan Altınay (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Filiz Gündüz (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Yiğit Koçelli (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Ertan Tonguç (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Baran Bozkurt (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Hakan Eryıldız (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Sibel Algaz (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Dilek Atalay (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Elif Karaslan (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Zeynep Diriksoy (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Rafet Kutlu (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa), Mahir Korkmaz (Anadolu İletişim Meslek Lisesi/Bursa).

BIA Koordinasyonu'ndan: Ertuğrul Kürkcü, Baran Gündoğdu, Burçin Belge.

Sunuşlar: Yurttaş Gazeteciliği/Tanımı, Etiği ve Uygulamaları (Öğretim Görevlisi Ragıp Duran/Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi), Yeni İletişim Teknolojileri ve Habercilik Uygulamaları (Hakan Kara/Cumhuriyet Gazetesi, Haber Müdürü), Savaş ve Çatışma Bölgelerinde Gazetecilik (Öğretim üyesi Esra D. Arsan/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi), Araştırmacı Gazetecilik (Celal Başlangıç/Radikal Gazetesi), Mizanpaj (Mehmet Sucu/Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul), Gazete Fotoğrafçılığı (Özcan Yurdalan/Fotoğraf Vakfı), Bir Haber Medyası olarak Radyo (Ragıp Duran/Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi), Türkiye'de Kamu Radyoları ve Özel Radyolarda Gazetecilik (İpek Çalışlar, Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul)

Alanya, 25-26 Ocak 2003, Grand Kaptan Hotel

Serkan Şimşek (Burdur Radyo TV/Burdur) Hilmi Karagöz (ATV/Alanya), Yasemin Taştepe (Radyo Martı/Antalya), Hüseyin Özkaya (Kanal A/Alanya), Erden Özden (Arkadaş Radyo/Sivas), Mehmet Can Toprak (Radyo Ses/Mersin), Gaye Coşkun (Kanal A/Antalya), Refika Akyüz (Kanal A/Antalya), Mehmet Ergün (Flaş Radyo/Alanya), Seyhan Sincar (Radyo Dünya/Adana), Kıymet Gökçe (Radyo Metropol/Mersin), Salim Turgut (Radyo kent/Mersin), Doğan Sönmez (Venüs Radyo/Manavgat), Azad Adıyaman (Radyo Ses/Mersin), Mesut Keskin (ART Radyo/Uşak), Ali Ünlüer (KGRT/Karaman), Makbule Efe (Medya FM/Samsun) Medeni Yavuzaslan (Karaman'ın Sesi/Karaman), Kadir Atalay (Sahil Gazetesi/Manavgat), Ferdi Ökrüce (Devren'in Sesi Gazetesi/Antalya), Soner Kan (Arayış Gazetesi/ Mersin), İbrahim Nanecioğlu (Gündem Gazetesi/Bucak), Adil Okay (Ufuk turu.net/Mersin), Sefa Seyitoğlu (Akdeniz Çağdaş Gazetesi/Antalya), Zeki Demir (Yankı Dergisi/Haber Alanya/Alanya), Alper Kutay (Haber Alanya/Alanya), Coşkun Efendioğlu (Önder Gazetesi/Milas), Selçuk Öcal (Hakimiyet Gazetesi/Isparta), Selçuk Tokgöz (Gülşes Gazetesi/Isparta), Bahadır Kozanoğlu (Haber Isparta/Isparta), Ekin Anıl (Yarımada Gazetesi/Bodrum), Sibel Karaduman (Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi), Kerim Toksöz (Yeni Alanya Gazetesi/Alanya), Hatice Özdemir (Demokrat Gazetesi/Isparta), Gülseren Daş (İmece Gazetesi/Mersin), Kadri Baziki (Yeni Gazete/Mersin), Mehmet Tutum (Hedef Gazetesi/Burdur), Mehmet Emin Berber (Çağdaş Gazete/Marmaris), Mustafa Yılmaz (Serbest/Uşak), Hasan Üstün (ÇGD Akdeniz), İsmail Akın (Antalya Gündem/Antalya), Abdullah Yalçın (Gündem/Antalya), Engin Korkmaz (ÇGD Akdeniz), Mustafa Noyan (Karadeniz Gazetesi/Trabzon), Mikdat Algül (Haberci Gazetesi/Mersin), Saadettin Hüsmaz (Memleketim Alanya Gazetesi/Alanya), Cumhuriyet Kılıççıoğlu (Mücadele Gazetesi/Siiirt), Burak Önder (Burdur'un Sesi Gazetesi/Burdur), Abidin Yağmur (Sokak dergisi/Mersin), Adem Tekin (Yeni Alanya Gazetesi/Alanya).

BİA Koordinasyonu'ndan: Nadire Mater, Ertuğrul Kürkcü, Baran Gündoğdu, Esra Koc, Nuh Köklü.

Sunuşlar: Yurttaş Gazeteciliği/Tanımı, Etiği ve Uygulamaları (Yrd. Doç. İncilay Cangöz/Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi), Yeni İletişim Teknolojileri ve Habercilik Uygulamaları (Murat Karaduman Akdeniz Üniversitesi/Antalya), Savaş ve Çatışma Bölgelerinde Gazetecilik (Öğretim üyesi Esra D. Arsan/Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi), Araştırmacı Gazetecilik (Celal Başlangıç/Radikal Gazetesi, İsmail Kızılbay Doğu Akdeniz Üniversitesi), Mizanpaj (Mehmet Sucu/Cumhuriyet Gazetesi) Gazete Fotoğrafçılığı (Özcan Yurdalan/Fotoğraf Vakfı), Bir Haber Medyası Olarak Radyo (Ragıp Duran/Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi), Türkiye’de Kamu Radyoları ve Özel Radyolarda Gazetecilik (Doç. Dr. Sevda Alankuş/Doğu Akdeniz Üniversitesi)

Malatya, 1-2 Şubat 2003, Avşar Hotel

Ayhan Mergen (Tokkap FM/Siirt), Sadık Uygun (Mega FM/İskenderun), Umut Bozkurtoğlu (Radyo Öğüt/Malatya), Necdet Akboğa (Kanal 7/Malatya), Bülent Hanbay (ER TV/Malatya), İbrahim Ulutaş (Radyo Fon/Malatya), Türkan Önemli (Çağlar FM/Malatya), M. Duran Özkan (Güneş TV/Malatya), İsmail Demirci (Ufuk TV/Malatya), Aydın Kazan (TV Malatya), Tahir Özçelik (ER TV/Malatya), Ayla Aykan (Er TV Malatya), Turgut Onur (Güneş TV/Malatya), Mustafa Kısacık (Çağlar FM/Malatya), Muhammet Kemal Gülşen (Radyo Süper 44/Malatya), Erdal akdoğan (Güneş TV/Malatya), Mehmet Emin Danış (Bizim Adıyaman Gazetesi/Adıyaman), Nükhet Uçar (Güneş TV/Malatya), Bülent Handay (Er TV/Malatya), Mahmut Adanır (Gün Radyo TV/Diyarbakır), Serkan Akın (Sivas FM/Sivas), Senar Yıldız (Doğu Radyo/Yüksekova), Ali Yiğit (TRT Malatya/Hüseyin Akıncı (NTV/Malatya), (24) M. Ali Oran (Söz Gazetesi/Batman), M Fert İzgi (Batman Gazetesi/Batman), Siraç Uslu (Batman Postası/Batman), . Cumhur Kılıçcıoğlu (Mücadele Gazetesi/Siirt), M. Şah Ayaz (Express Gazetesi/Batman), Seydan Altunç (Son Söz Gazetesi/Siirt), Ersen Korkmaz (Demokrat İskenderun Gazetesi/İskenderun), M. Ulaş İmbaş (Sabah Gazetesi/Gaziantep), Sezai Çağlayan (Manset Gazete-

si/Malatya) İbrahim Yoldaş (Ak Ajans/Malatya), Duygu Kuş (Yorum Gazetesi/Malatya), Murat Palancı (Dünya Gazetesi/Malatya), Osman Seyrek (Umut Gazetesi/Batman), Yaşar Karaaslan (Yorum Gazetesi/Malatya), Osman Tosun (Güneş Gazetesi/Malatya), Metin Taşçı (İnönü Üniversitesi Basın Yayın/Malatya), M. Ali Köroğlu (Evensel Gazetesi/Malatya), Ahmet Göçer (Elbistan'ın Sesi/Elbistan), Bekir Şahin (Sabah Gazetesi/Gaziantep), Mahfuz Uyanık (Doğuş Gazetesi/Batman), Murat Güres (Haber Gazetesi/Gaziantep), Rüstem Doğanay (Fırat'ta yaşam Gazetesi/Gaziantep), İmam Tümen (Katılım Gazetesi/Adıyaman), Bülent Karaca (Hizmet Gazetesi/Şanlıurfa) Cumali Aksaç (Manşet Gazetesi Malatya), Kemal Atamtürk (Arkadaş Radyo/Sivas), Nevzat Alter (Yüksekova haber Gazetesi/Yüksekova), Akın Bodur (İskenderun'un Sesi Gazetesi/İskenderun), Serdar Akkılıç (İskenderun'un Sesi Gazetesi), Umut Tarhan (Prestij Haber/Van), Ramazan Oktay (Özgür Siirt/Siirt), Ercan Atay (Son söz Gazetesi/Batman), Burhan Karaduman (Sonsöz Gazetesi/Malatya), Asım Demirkök (Güneş Gazetesi/Malatya), Şahiye Say (Saman dağ Gazetesi/Hatay), Bahar Işık (Samandağ Gazetesi/Hatay), Osman Tosun (Güneş Gazetesi/Malatya), İrfan Aktan (Serbest/Ankara)

BİA Koordinasyonu'ndan: Nadire Mater, Baran Gündoğdu, Erol Önderoğlu, Hamza Aktan.

Sunuşlar: Yurttaş Gazeteciliği/Tanımı, Etiği ve Uygulamaları (Öğretim Görevlisi Ragıp Duran/Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi), Yeni İletişim Teknolojileri ve Habercilik Uygulamaları (Nihat Halıcı/BİA), Savaş ve Çatışma Bölgelerinde Gazetecilik (Celal Başlangıç/Radikal Gazetesi), Araştırmacı Gazetecilik (Celal Başlangıç/Radikal Gazetesi), Mizanpaj (Hakan Bayhan/Editör, Radikal Gazetesi) Gazete Fotoğrafçılığı (Özcan Yurdalan/Fotoğraf Vakfı), Bir Haber Medyası Olarak Radyo (Ragıp Duran/Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi), Türkiye'de Kamu Radyoları ve Özel Radyolarda Gazetecilik (Ragıp Duran/Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi).